

รายงานการวิจัยเรื่อง

ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและบุคลิกภาพแห่ง
ความเป็นครูของ
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเชษฐกุล
รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี

ภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก
กองทุน สาโรช - ศิริ บัวศรี

๖๖๒๘๘

ชื่อโครงการวิจัย

ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและบุคลิกภาพแห่งความเป็นครูของ
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

ชื่อผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล
รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี

เดือนและปีที่วิจัยเสร็จ

มกราคม 2536

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดทางการศึกษา ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดทางการศึกษาของ
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และศึกษาแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นครู
ของท่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลักโดยมีขั้นตอนการศึกษา เริ่มจาก
การศึกษาประวัติความคิด และแนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จาก
เอกสารที่ท่านเขียนขึ้นด้วยตนเอง และเอกสารที่ผู้อื่นเขียนเกี่ยวกับตัวท่าน จากนั้นจึงสัมภาษณ์
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และศิษย์เก่า ตลอดจนผู้ที่เคยร่วมทำงานกับท่าน ที่สุดจึงนำ
ข้อมูลมาวิเคราะห์และตีความเชิงปรัชญาการศึกษา

ผลการวิจัย

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี พัฒนาขึ้นภายใต้ปัจจัยที่สามารถอธิบายได้เป็นสองประการ คือ ประการแรก ท่านเติบโตขึ้นมาภายในบริบททางสังคมที่ยกย่องความรู้วิชาการของตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนวิทยาศาสตร์ และสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและพัฒนาประเทศตามแบบอย่างของตะวันตกและอเมริกา ประการที่สอง ประสบการณ์การศึกษาในเยาว์วัย และจากการศึกษาในอเมริกานั้น มีส่วนสร้างเสริมให้ท่านผูกพันทางวิชาการ ภูมิใจในความเป็นไทย ขณะเดียวกันก็ยอมรับความเจริญก้าวหน้าของตะวันตก สนใจปรัชญาการศึกษาของอเมริกัน แต่ขณะเดียวกันก็เริ่มสนใจพุทธปรัชญาอย่างจริงจังด้วย

ปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้แนวคิดทางการศึกษาในระยะแรกของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี สะท้อนภาพของแนวคิดแบบพัฒนาการนิยม ซึ่งท่านได้มีส่วนในการเผยแพร่ในหลาย ๆ รูปแบบ และทำให้ท่านตระหนักในความสำคัญของการยกระดับการฝึกหัดครูของไทยให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยมีการสอนวิชาชีพครูจนถึงระดับปริญญาที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา แนวคิดทางการศึกษาของท่านในระยะหลังมีลักษณะของการบูรณาการระหว่างแนวคิดของพัฒนาการนิยม และปรัชญาพุทธอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จนที่สุดท่านสามารถพัฒนาปรัชญาการศึกษาบนพื้นฐานของพุทธปรัชญาได้สำเร็จ เรียกว่าปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

ในส่วน of แนวปฏิบัติทางการเรียนการสอนและแนวคิดเรื่องจริยศึกษา ท่านก็ได้ประสานแนวคิดที่ก้าวหน้าของการศึกษาพัฒนาการ เข้ากับแนวคิดทางพุทธศาสนาภายใต้สภาพแวดล้อมของสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน ภาพลักษณ์แห่งความเป็นครูของท่านจึงมีลักษณะ เป็นผู้กอรปไปด้วย ภูมิรู้ ภูมิธรรม ความสามารถในการสอนและจริยวัตรที่ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมความดีงามตลอดเวลา ท่านจึงเป็นครูที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็น "ปุณฺณบุคคฺล" อย่างแท้จริง

สารบัญ

หน้า

ประกาศคุณูปการ.....	(1)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
วิธีดำเนินการศึกษา.....	4
การเสนอผลการศึกษา.....	4
บทที่ 2 ปรับททางสังคมที่ส่งผลต่อแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี.....	7
สังคมไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง.....	8
สังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง.....	11
บทที่ 3 ประสบการณ์ที่ส่งผลต่อแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี.....	18
ประสบการณ์ในเยาว์วัย.....	18
ประสบการณ์การศึกษา ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา.....	22
สรุป.....	27
บทที่ 4 ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี กับบทบาทในการเผยแพร่แนวความคิด แบบพัฒนาการนิยม.....	31

แนวคิดทางการศึกษาแบบพัฒนาการและปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม.....	31
การเผยแพร่แนวความคิดแบบพัฒนาการนิยม.....	37
บทบาทของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในการเผยแพร่แนวความคิด แบบพัฒนาการนิยม.....	38
บทที่ 5 ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับแนวความคิดการจัดการเรียนการสอน ตามแบบพัฒนาการนิยม.....	52
หนังสือวิชาการศึกษาเล่มเล็ก.....	52
การจัดระบบการเรียนการสอนแบบพัฒนาการนิยม.....	57
บทที่ 6 ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์.....	68
การแสวงหาปรัชญาการศึกษาแบบไทย.....	68
ความคิดเรื่องคน.....	71
ความคิดเรื่องความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา.....	73
ความคิดเรื่องสาระและวิธีการของการศึกษา.....	74
บทที่ 7 ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับแนวคิดทางจริยศึกษา.....	81
ความตื่นตัวในการฟื้นฟูจริยธรรมของสังคม.....	81
ความคิดเรื่องความดี.....	83
ความคิดเรื่องค่านิยม.....	84
ลักษณะที่ควรจะเป็นของสิ่งตรงกันข้ามเป็นคู่ ๆ	85
ความคิดเรื่องจริยธรรม.....	85
ความคิดเรื่องการปลูกฝังจริยธรรม.....	86

บทที่ 8 ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี กับวิทยาลัยวิชาการศึกษา.....	91
บทบาทการยกฐานะ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง.....	92
การบริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษา.....	93
บทที่ 9 ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ภาพลักษณ์ของครูผู้เป็นปูชนียบุคคลของศิษย์....	104
บุคลิกภาพแห่งความเป็นปูชนียบุคคล.....	104
อิทธิพลของการอบรมสั่งสอน.....	112
บทที่ 10 บทสรุป.....	116
บรรณานุกรม.....	122

ประกาศคุณูปการ

ในการวิจัยเรื่อง "ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและบุคลิกภาพแห่งความเป็นครูของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี" นี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่จัดสรรทุนสนับสนุนจาก "กองทุนสาโรช-ศิริ บัวศรี" ให้เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับงานวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีด้วยความกรุณาช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยเว้นเสียมิได้ที่จะกล่าวขอบพระคุณ และขอบคุณไว้ในที่นี้ บุคคลแรกคือ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี "ครู" ผู้เมตตาต่อศิษย์อยู่เป็นนิจ ที่กรุณาให้สัมภาษณ์และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ อย่างยิ่งต่องานวิจัย รองศาสตราจารย์ สมบูรณ์ พรหมภาพ และรองศาสตราจารย์ หทัย ตันหยง ลูกศิษย์รุ่นแรก ๆ ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ผู้กรุณาเล่าถึง "ครูผู้เป็นปูชนียบุคคล" โดยเฉพาะอย่างยิ่งรองศาสตราจารย์ หทัย ตันหยง นั้น นอกจากจะให้คำสัมภาษณ์ที่แหลมคมแล้ว ผู้วิจัยยัง ได้ข้อมูลที่มีค่าจากเอกสารที่ท่านได้จัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบครบถ้วนอีกด้วย ขอขอบพระคุณศิษย์และผู้ร่วมงานท่านอื่น ๆ ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่ให้สัมภาษณ์หรือเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับท่านไว้ในโอกาสต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบคุณอาจารย์สนั่น มีจันทร์มาก ที่ให้คำแนะนำเรื่องการจัดรูปเล่ม และช่วยเหลือ จัดภาพประกอบให้ดูสวยงาม

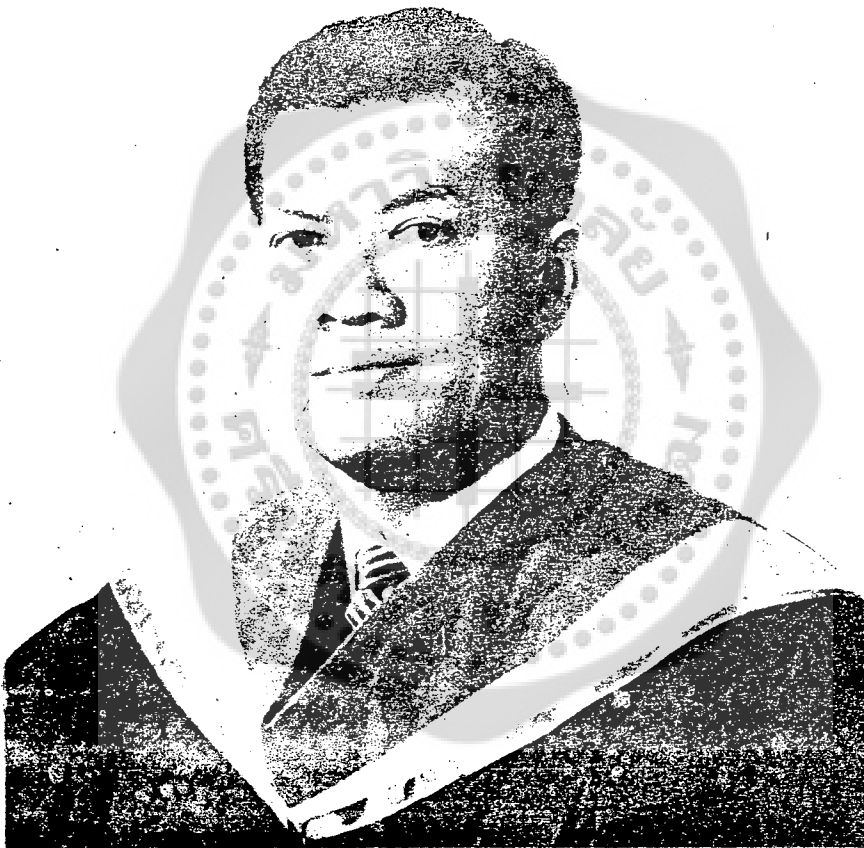
ผู้วิจัยจะยินดีและขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง หากท่านผู้อ่านรายงานการวิจัยนี้ จะกรุณาให้ความเห็นที่จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้และเรื่องท่านองนี้ต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล
รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย นิรัญทวี

มกราคม 2536

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาไทยผู้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ท่านเป็นผู้ที่นำความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ประการเข้ามาสู่วงการการศึกษาไทย ที่สำคัญก็คือท่านเป็นผู้นำคนสำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดและแนวปฏิบัติของการศึกษาพัฒนาการนิยม และทำให้ผู้คนประจักษ์แจ้ง

ในความเป็นไปได้ของการจัดการศึกษาแบบใหม่ ท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับการฝึกหัดครูของไทย จนถึงขั้นปริญญา ภาระนี้มีไข่ภาระที่ง่ายเลย เมื่อผู้เฒ่าคนนั้นไม่มีความเข้าใจเลยว่าทำไมไทยเราจะต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนการสอนซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณ ทำไมครูจะต้องได้ปริญญา ทำไมต้องตั้งวิทยาลัยผลิตครูปริญญา ทำไมต้องเรียกวิชาครูว่าวิชาการศึกษา ฯลฯ แต่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ก็ทำได้สำเร็จ พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาจึงเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2497 เพื่อยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา เพื่อผลิตครูในระดับปริญญา จึงสมควรที่ประวัติศาสตร์การฝึกหัดครูไทยจะบันทึกไว้ว่า ผู้เป็นบิดาของการศึกษามัธยม (กศ.ม.) ก็คือ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นั่นเอง

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้รับการยกย่องจากลูกศิษย์ว่ามีความเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้ที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม จริยธรรม เมตตาธรรม ดุจผู้ทรงศีล¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความเป็นเลิศทั้งทางด้านความรู้ ความคิด และด้านความประพฤติของความเป็นครูสมควรที่จะมีการศึกษาความเป็นเลิศเหล่านี้ไว้ ในฐานะที่ท่านเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนสร้างสรรค์ให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเป็นสถาบันทางการศึกษาซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง อีกทั้งความรู้ความคิดของท่านก็จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาไทย ที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันแห่งนี้เป็นอย่างมาก

ในส่วนของความรู้ความคิด ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้แสดงภูมิปัญญาเอาไว้มากมายหลายด้าน ที่สำคัญคือ ด้านปรัชญาการศึกษา ท่านเป็นผู้ที่นำเอาความคิดปรัชญาการศึกษาตะวันตกมาเชื่อมโยงกับปรัชญาพุทธ จนสามารถเสนอเป็นแนวความคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาแบบพุทธที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง จนผู้ที่อยู่ในวงการการเรียนการสอนปรัชญาการศึกษาไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงแนวความคิดของท่านได้ อย่างน้อยก็เป็นก้าวหนึ่งของความพยายามที่จะเสนอแนวความคิดทางการศึกษาที่มีพื้นฐานอยู่บนภูมิปัญญาของสังคมไทย

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้เขียนหนังสือและบทความไว้มากมายที่สำคัญ ๆ ก็ได้แก่

ความคิดบางประการในวิชาการศึกษา (2509)

พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510)

"ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย" ใน พุทธศาสนากับการศึกษาไทย
(2513)

A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence
of Buddhism and Democracy (2513)

"Towards a New Concept of Education for Thailand :
A Look into the Future" ใน Education in Thailand :
A Century of Experience (2513)

"ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย" ใน จุดยืนและทิศทางการศึกษาไทย
(2518)

บูรณการ (2521)

"ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" (2525)

"วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" (2520)²

ในส่วนของการทำงานและความประพฤตินอกจากท่านจะได้มีโอกาสไปศึกษาดูงาน
ประชุม สัมมนา ในประเทศต่าง ๆ แล้ว ท่านยังดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ในทางการศึกษาหลาย
ตำแหน่ง เช่น นายกสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย อธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา รองปลัด
กระทรวงศึกษาธิการ อธิบดีกรมการฝึกหัดครู ในปี พ.ศ. 2515 ท่านก็ได้รับยกย่องจากแผนกวิชา
บริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้เป็นนักบริหารการศึกษาดีเด่น แม้
เมื่อท่านเกษียณอายุจากราชการแล้ว ท่านก็ยังทำงานด้านการศึกษาอีกหลายอย่าง เช่น เป็น
ที่ปรึกษาทางด้านวิชาการและด้านจริยธรรมของหน่วยงานทางการศึกษาต่าง ๆ เป็นภาคีสมาชิก
ราชบัณฑิตยสถานในวิชาศึกษาศาสตร์ เป็นประธานคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ประธานกรรมการ
ฝ่ายวิชาการ และประธานคณะกรรมการศัพท์สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา โครงการสารานุกรม
ศึกษาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังได้รับการยกย่องจาก
ศิษย์ว่า ท่านประพฤติดนเหมาะสมกับคำขวัญของท่านเองที่ให้แก่นิสิตของวิทยาลัยวิชาการศึกษาว่า
มีความรู้ประจักษ์นักปราชญ์ บำเพ็ญตนประจักษ์ผู้ทรงศีล อันแสดงให้เห็นถึงแบบแผนพฤติกรรมของคนที่
ประกอบอาชีพครูที่น่าพึงปรารถนา

การศึกษาถึงประเด็นความคิด ตรรกะของความคิด ความเป็นมาของความคิด และ
แบบแผนพฤติกรรมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คือเอกสาร
ผลงานของท่าน และเอกสารที่ผู้อื่นกล่าวถึงท่าน รวมถึงการสัมภาษณ์ตัวท่านเองและลูกศิษย์
ตลอดจนผู้เคยร่วมงานกับท่าน โดยอาศัยวิธีการวิเคราะห์วิจัยเชิงปรัชญา จะช่วยให้เข้าใจ
เครือข่ายความคิดและบุคลิกภาพของท่านได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒเอง และต่อวงการปรัชญาการศึกษาและวงการการศึกษาของประเทศไทย

ในทัศนะของผู้วิจัย คำถามที่มักจะเกิดขึ้นสำหรับผู้รู้จักและสนใจในชีวิตประวัติดของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีอย่างน้อย 3 ประการ ประการที่หนึ่ง แนวความคิดทางปรัชญาของท่านเป็นอย่างไร คำตอบของคำถามนี้จะช่วยทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงแนวความคิดทางการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของนักการศึกษาไทยที่สำคัญท่านหนึ่ง ผู้มีส่วนหล่อหลอมความคิด ความเชื่อ ทิศทาง ตลอดจนมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการศึกษาของไทย การตอบคำถามนี้จึงมีผลอย่างสำคัญต่อการเข้าใจกระบวนการทางการศึกษาของไทยโดยภาพรวมด้วย ประการที่สองคือ ทำไมแนวคิดของท่านจึงเป็นเช่นนั้น การตอบคำถามนี้จะทำให้เห็นลักษณะการก่อตัวทางความคิดของท่านว่าได้รับอิทธิพลจากอะไร และอย่างไร นอกจากจะทำให้เข้าใจความคิดของท่านได้ชัดเจนยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการให้ความยุติธรรมกับเจ้าของความคิด โดยการพิจารณาความคิดของท่านภายในบริบททางสังคมและประสบการณ์ของท่านเองเท่านั้น ประการที่สาม ท่านมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงได้รับการเคารพเทิดทูนเป็นอย่างยิ่งจากศิษย์ คำตอบของปัญหานี้จะช่วยทำให้มองเห็นรูปแบบความประพฤติที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นแบบอย่างที่ดีแบบหนึ่งของผู้ที่เป็นครูในสายตาของศิษย์และผู้ร่วมงาน ณ สถาบันแห่งนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาชีวิตของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

1. แนวความคิดทางด้านการศึกษา ซึ่งในที่นี้รวมหมายถึง ความเชื่อและความเห็นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา จริยธรรม แนวปฏิบัติทางการเรียนการสอน
2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดทางการศึกษาของท่าน
3. แนวทางการประพฤติปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นครู

วิธีดำเนินการศึกษา

งานวิจัยนี้ ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาประวัติความคิด และแนวความคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จากเอกสารที่ท่านเขียนขึ้นด้วยตนเอง และเอกสารที่ผู้อื่นเขียนเกี่ยวกับตัวท่าน

2. สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และศิษย์เก่า ตลอดจนผู้ที่เคยร่วมทำงานกับท่าน
3. นำข้อมูลมาวิเคราะห์และตีความเชิงปรัชญาการศึกษา

การเสนอผลการศึกษา

รายงานการศึกษานี้จะเสนอเป็น 10 บท คือ บทที่ 1 เป็นบทนำที่ชี้ให้เห็นถึงความ เป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัยและวิธีดำเนินการศึกษา บทที่ 2 - 3 แสดงให้เห็นภาพเบื้องหลังทางสังคมและประสบการณ์ที่ส่งผลต่อแนวคิดทางการศึกษาและแนวปฏิบัติ ตนของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี บทที่ 4 กล่าวถึงบทบาทต่าง ๆ ในการเผยแพร่ความคิดแบบพัฒนาการนิยมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี บทที่ 5 - 6 เสนอแนวคิดในการ จัดการเรียนการสอนตามแนวพัฒนาการนิยมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และปรัชญา การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นการบูรณาการความคิดของพัฒนาการนิยมเข้ากับพุทธปรัชญา บทที่ 7 กล่าวถึงแนวคิดทางจริยศึกษาของท่าน บทที่ 8 แสดงบทบาทที่โดดเด่นของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในการสร้างและพัฒนาวิทยาลัยวิชาการศึกษา บทที่ 9 เสนอภาพลักษณ์ความ เป็นครูของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นขุนนิยบุคคล บทสุดท้ายคือ บทที่ 10 เป็นบทสรุป

การอ้างอิง

¹ บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, บรรณาธิการ, ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 253.

² รายชื่อผลงานทั้งหมดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี รวบรวมใน แหล่งเดิม, หน้า 159 - 161.

บทที่ 2

ปริบททางสังคมที่ส่งผลต่อแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

การจะเข้าใจความคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยไม่พิจารณาปริบททางสังคมที่บุคคลนั้น
สัมพันธ์อยู่ อาจจะทำให้ภาพแห่งความเข้าใจนั้นไม่แจ่มชัดเท่าที่ควร เพราะระบบความคิดของ
บุคคลไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพที่เป็นจริงของสังคมและบุคคล
บุคคลจะสนใจหรือไม่สนใจ รู้ตัวหรือไม่รู้ตัว สิ่งที่มีส่วนมาแต่อดีตและปรากฏอยู่รอบข้าง ย่อม
ส่งผลกระทบต่อระบบความคิดของบุคคลอยู่บ้าง ไม่มากก็น้อย ด้วยข้อตระหนักดังกล่าว ในบทนี้
จึงมุ่งที่จะทำความเข้าใจภาพเบื้องหลังทางสังคมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เพื่อ
จะตอบปัญหาว่า แนวคิดทางการศึกษาและบุคลิกภาพของท่านนั้น ในส่วนหนึ่งก่อกำเนิดขึ้นมา
ได้อย่างไร ความคิดและการปฏิบัติของท่านสะท้อนภาพของความเป็นไปและค่านิยมของสังคมบ้าง
หรือไม่ อย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เกิดเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2459 ใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งจัดได้ว่าเป็นยุคที่สังคมไทยกำลัง
ประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย อันเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนประเทศเพื่อรองรับสิ่ง
ใหม่ ๆ ที่เข้ามาจากตะวันตกอย่างไม่ขาดสาย การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ มิใช่เริ่มเกิดขึ้นในสมัย
รัชกาลที่ 6 และหยุดยั้งเพียงแค่นั้น หากสืบเนื่องมาแต่อดีตและขยายผลต่อมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อ
ให้เห็นความต่อเนื่องเช่นนั้น จึงจะขอกล่าวถึงสังคมไทยในสองช่วงเวลา คือ สังคมไทยก่อนและ
หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

สังคมไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

หากไม่นับสมัยอยุธยาเมื่อครั้งที่มีการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศสแล้ว กระแสวัฒนธรรมและอารยธรรมตะวันตกได้เริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อชาวตะวันตกจากทั้งอังกฤษ อเมริกา เนเธอร์แลนด์ ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคณะมิชชันนารีเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ ได้มาความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เกิดในโลกตะวันตกเข้ามาด้วย ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางการแพทย์ การพิมพ์หนังสือ การจัดตั้งโรงเรียนแบบสมัยใหม่ และอื่น ๆ วิทยาการเหล่านี้ส่งผลให้คนไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 เป็นต้นมา โดยเฉพาะบุคคลชั้นนำและคนที่ได้รับการศึกษา มีโลกทัศน์เปลี่ยนไป คือมีความเข้าใจในธรรมชาติยิ่งขึ้นและเห็นว่าชาวตะวันตกสามารถควบคุมธรรมชาติได้ เมื่อเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จึงทำให้ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติลดลง มีความสนใจในโลกหน้าในลักษณะที่เป็นนรก และสวรรค์ทางวัตถุน้อยลง ในหมู่คนที่ได้รับการศึกษาความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธมีลักษณะเป็นนามธรรมและเป็นเรื่องทางจิตใจมากขึ้น มีการจำแนกศาสนาพุทธจากไสยศาสตร์ ดังนี้ บัญชาชนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา นอกจากจะมีความเชื่อในอำนาจของวิทยาศาสตร์แล้ว จึงยังเชื่อในกฎแห่งกรรมตามแนวทางของศาสนาพุทธด้วย ในเรื่องนี้ วิทย์ วิศทเวทย์ อธิบายว่า สำหรับคนบางคน กฎวิทยาศาสตร์และกฎแห่งกรรมก็คือ 2 ด้านของกฎธรรมชาติ คือกฎแรกเป็นกฎที่ควบคุมความเป็นไปของโลกแห่งวัตถุ และกฎหลังเป็นกฎศีลธรรมที่ควบคุมความเป็นไปของโลกมนุษย์ สำหรับคนที่เชื่อเช่นนี้ วิทยาศาสตร์และศาสนาพุทธจึงไม่ขัดแย้งกัน บัญชาชนหัวสมัยใหม่บางคน เช่น เทียนวรรณ เป็นตัวอย่างของผู้ที่ไม่เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์ หากแต่เชื่อในกฎแห่งกรรมและอำนาจของวิทยาศาสตร์²

โลกทัศน์ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่ชนชั้นนำและผู้มีการศึกษาในสมัยนั้น มีความเชื่อถึงส่งผลให้ทัศนคติความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับความรู้เปลี่ยนแปลงไปด้วย คือ จากแต่เดิมหมายถึงความรู้ทาง "ธรรม" ที่มีลักษณะเป็นจุดหมายในตัวเอง เป็นความรู้ที่ช่วยฝึกฝนอบรมให้คนเป็นคนก็เปลี่ยนไปเป็นความเชื่อที่ วิทย์ วิศทเวทย์ สรุปไว้ว่า

1. ความรู้คืออำนาจ ความรู้เช่นนี้ไม่ใช่ความรู้ทางธรรมเช่นเดิม แต่เป็นความรู้แบบตะวันตก หรือ วิทยาการซึ่งมีลักษณะประโยชน์ใช้สอย ตัวอย่างของประเทศตะวันตกทำให้คนไทยมองเห็นว่า เมื่อมีความรู้แล้วย่อมมีอำนาจที่จะทำอะไรก็ได้ แม้แต่ควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามที่มนุษย์ต้องการ ดังนั้นถ้าคนไทยมีความรู้เช่นคนตะวันตกก็ย่อมทำให้บ้านเมืองมีความเจริญและมีอำนาจเช่นเดียวกับประเทศทางตะวันตก

2. ความรู้มีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป เนื่องจากสังคมไทยสมัยนั้นไม่ได้ผลิตความรู้เอง แต่เป็นสิ่งที่ได้จากภายนอก คือประเทศตะวันตก คนไทยจึงเห็นว่า ความรู้ที่ชาวตะวันตกค้นพบนี้ ถ้าได้ถ่ายทอดให้กับคนไทยก็จะทำให้คนไทยมีความรู้และมีอำนาจ³

คติความเชื่อเรื่องความรู้ทั้งสองประการนี้ ส่งผลให้คนไทยเห็นความสำคัญของ "ความรู้แบบตะวันตก" และหาวิธีการที่ "นำความรู้มาสร้างความเจริญ" แก่บ้านเมืองหรือทำบ้านเมืองให้ทันสมัย ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 คนไทยโดยเฉพาะเจ้านายและชนชั้นสูงตื่นตัวกับการเรียนรู้วิทยาการแบบตะวันตกมากขึ้น มีการนิยมเรียนภาษาอังกฤษมากขึ้น เพื่อจะสามารถอ่านตำราที่เป็นความรู้แบบตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มิชชันนารีและครูสตรีชาวอังกฤษเข้ามาถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังมีการคัดเลือกบุตรหลานข้าราชการและเชื้อพระวงศ์ออกไปศึกษาวิชาสามัญที่สิงคโปร์ และเมื่อล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง ริเริ่มจัดการศึกษาแผนใหม่ มีการส่งเจ้านายชั้นสูงและนักเรียนไทยไปศึกษาในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ทั้งนี้เพราะรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่า ประเทศดังกล่าวเป็นมหาอำนาจของยุโรปในขณะนั้น⁴ เพื่อจะได้นำความรู้กลับเข้ามาพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

คนไทยที่ส่งไปเรียนยังต่างประเทศเพื่อไปนำความรู้กลับเข้ามาในสมัยนั้น มักไม่เรียนตั้งแต่ยังแต่ยังเด็ก ๆ ทำให้เสียเวลานานและมักไม่ประสบผลสำเร็จ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ราชทูตไทยประจำอังกฤษ (ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ) จึงเสนอข้อแก้ไข 3 ประการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและจำเป็นในการ "นำความรู้ตะวันตกมาใช้" คือ

1. ให้ทำการแปลวิชาความรู้หรือตำราจากภาษาต่างประเทศมาเป็นภาษาไทยเพื่อประชาชนจะได้เรียนโดยง่าย
2. ส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างประเทศในเมืองไทยให้แพร่หลาย เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิชาความรู้
3. จัดสอบไล่แข่งขันนักเรียนก่อนส่งออกไปยุโรป โดยกำหนดอายุ และระดับการศึกษาของนักเรียนให้พอดีที่จะเข้าศึกษาต่อ⁵

การมีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก ไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกหลาย ๆ ด้าน เช่น ทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงจัดระบบประเทศไทยให้ทันสมัย มีระบบสื่อสารคมนาคม มีระบบราชการ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาเนิ่น ได้ให้โอกาสนักเรียนเหล่านั้นพบเห็นรูปแบบการปกครองของตะวันตก ได้รับแนวคิดตลอดจนทฤษฎีทางการเมืองอย่างกว้างขวาง จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความคิดทางการเมืองแบบตะวันตก ซึ่งมีลักษณะเสรีนิยมขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 ณรงค์ พ่วงพิศ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ทรงมีนโยบายเริ่มเรียนรู้ศิลปวิทยาการแบบตะวันตก พอตกมาถึงรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปการศึกษาภายในประเทศ พร้อมกับส่งคนไปศึกษาต่อยังต่างประเทศในซีกโลกตะวันตกจนกลายเป็นผู้นำสมัยใหม่ (Modern Elite) ความคิดแบบเสรีนิยม ความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ความคิดอย่างมีเหตุผล ตลอดจนความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญที่ติดตามกลุ่มบุคคลที่ไม่ศึกษาต่อยังต่างประเทศกลับเข้ามาในประเทศไทยเรื่อยมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 กลุ่มบุคคลนี้เริ่มมีอิทธิพลต่อสังคมไทยสมัยใหม่มากขึ้นเป็นลำดับ^๑

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น ถึงแม้จะกระทำโดยกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร" แต่โดยความเป็นจริงก็คือการกระทำของพลังกลุ่มข้าราชการแท้ ๆ^๒ ซึ่งกลุ่มข้าราชการเหล่านี้ก็คือคนที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก หรืออย่างน้อยก็ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก

เหตุการณ์ทั้งหมดที่ได้ประมวลไว้นี้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองจะเกิดขึ้นนั้น ความเชื่อและค่านิยมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชนชั้นนำของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นเจ้านายและขุนนางในระบอบแรก และข้าราชการในระบอบหลัง เมื่อการศึกษาขยายตัวและมีระบบราชการเกิดขึ้น สิ่งที่น่าประจักษ์ชัดคือ ความเชื่อในอำนาจของวิทยาศาสตร์ การให้ความสำคัญกับวิทยาการแบบตะวันตก การแสวงหาวิธีการสร้างความเจริญของบ้านเมือง การพัฒนาอุดมการณ์ และการปกครองแบบ

ประชาธิปไตย ชนชั้นผู้นำของไทยตระหนักดีจากตัวอย่างของประเทศตะวันตกว่า ความเชื่อและค่านิยมเหล่านี้จะแพร่หลายไปสู่ประชาชน และปรากฏประโยชน์ในเชิงรูปธรรมได้ จำต้องอาศัย "การศึกษา" เป็นเครื่องมือซึ่งก็สอดคล้องกับข้อสังเกตที่ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) ได้กล่าวไว้ว่า

การศึกษาเกือบทั้งหมดมีมูลจูงใจทางการเมืองอย่างหนึ่ง (คือ) เป็นสิ่งที่ยุ่งส่งเสริมกำลังฐานะของชนบางกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชาติหรือศาสนา หรือแม้แต่กลุ่มสังคมในการแข่งขันกับชนกลุ่มอื่น ๆ มูลจูงใจนี้เองเป็นส่วนสำคัญที่กำหนดกันลงไปว่าจะสอนวิชาอะไรกันบ้าง จะให้ความรู้ในเรื่องอะไร ไม่ให้รู้ในเรื่องอะไร ตลอดจนถึงตัดสินว่า นักเรียนควรจะได้รับ การถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอเช่นใด⁸

ผู้นำในการจัดการศึกษาไทยในสมัยนั้น จึงได้จัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความเชื่อและค่านิยมของตน จึงไม่น่าแปลกใจนักว่าในเวลาหลังจากนั้นอีกไม่นานสิ่งที่เป็นความต้องการและความปรารถนาของชนชั้นนำซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยนี้ได้แพร่หลายเป็นเป้าหมายที่ราษฎรทั่วไป หรือชนกลุ่มใหญ่มุ่งหวัง เพื่อจะได้มีโอกาสรับประโยชน์เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยบ้าง ค่านิยมและความเชื่อทั้งสี่ประการข้างต้นจึงกลายเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตปกติของคนไทยทั่วไปมากขึ้นเป็นลำดับ

สังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

หลังสงครามโลกครั้งที่สองการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อในประเทศตะวันตก เพื่อไปนำความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ มาสร้างความเจริญแก่ประเทศ ยิ่งปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย ประเทศที่นิยมส่งคนไทยไปศึกษา เปลี่ยนจากประเทศในแถบยุโรปมาเป็นประเทศสหรัฐอเมริกา เช่นในปี พ.ศ. 2492 จากจำนวนนักเรียนไทยทั้งหมด 64 คน ที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศนั้น เท่าที่มีหลักฐานปรากฏสามารถจำแนกตามประเทศที่ไปศึกษาได้ดังนี้ คือประเทศสหรัฐอเมริกา 34 คน ประเทศอังกฤษ 19 คน ประเทศออสเตรเลีย 6 คน และประเทศฝรั่งเศส 1 คน⁹ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2493-2500 ข้าราชการไทยสังกัดกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาภายใต้ความช่วยเหลือของสำนักสารนิเทศแห่งชาติคืออเมริกัน (USICA) มีจำนวนทั้งสิ้นถึง 272 คน¹⁰ และเหตุผลที่มีการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อยังต่างประเทศจำนวนมากมาเป็นประวัติการณ์หลังสงครามโลกสงบลงนั้น ก็ยังคงเป็นเหตุผลเดิมเช่นการส่งคนไทยไป

ศึกษาในยุโรปก่อนหน้านี้ โดยพลโทมังกร พรหมโยธี (ยศขณะนั้น) รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ในสมัยนั้นได้กล่าวปราศรัยต่อนักเรียนทุนที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2492 มีใจความว่าเหตุผลที่ต้องส่งนักเรียนไปเรียนต่อต่างประเทศ ก็เนื่องจากว่าประเทศไทยไม่ได้ส่งนักเรียนไปต่างประเทศมาถึง 5 ปีแล้ว (เนื่องเพราะติดสงคราม) คงจะมีหลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปมากช่วงหลังสงคราม จึงหวังให้นักเรียนไทยไปศึกษาและนำความคิดดี ๆ จากต่างประเทศกลับมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศไทย¹

สำหรับสาเหตุที่นักศึกษาไทยนิยมไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกามากกว่าประเทศในยุโรปเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ดังที่เคยเป็นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วนั้น พนัส หันนาคินทร์ ให้ความเห็นว่าเป็นเพราะสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือในรูปของทุนการศึกษาจำนวนมากแก่คนไทยภายหลังสงคราม และความรู้ลัทธิศรัทธาที่คนไทยมีต่อการศึกษาต่อความสามารถและความเจริญของอเมริกาที่ทำให้เขาเอาชนะสงครามได้ในเวลาอันรวดเร็ว¹² ดังนั้นความเชื่อในอำนาจของความรู้แบบตะวันตกที่มีแต่เดิมนี้จึงรวมเอาวิทยาการความรู้ของอเมริกันเข้าไปด้วยในสมัยนี้

ด้วยความชื่นชมในความรู้ ความคิด และตัวอย่างของการพัฒนาประเทศของสหรัฐอเมริกาประกอบกับความช่วยเหลือที่ไทยได้รับในรูปแบบต่าง ๆ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอเมริกาเป็นไปอย่างรวดเร็วและแนบแน่น ในด้านการศึกษา พลโทมังกร พรหมโยธี ก็ให้ตั้งกองการต่างประเทศขึ้น ในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งต่อมาก็คือกองสัมพันธ์ต่างประเทศ และประเทศไทยก็ได้สมัครเป็นสมาชิกขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติใน พ.ศ. 2492¹³ และส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศไทยและองค์การดังกล่าวเพื่อพัฒนาการศึกษาในหลาย ๆ โครงการในเวลาต่อมา เช่น โครงการละเชิงเทรา มีการตั้งศูนย์มูลสารศึกษา (Fundamental Education Center) ตั้งศูนย์อบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ.) เปิดสถาบันระหว่างชาติว่าด้วยการค้นคว้าเรื่องเด็กที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เป็นต้น

ในส่วน of สถาบันอุดมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับสูงที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในสมัยนี้ เพื่อผลิตกำลังคนที่เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่จะไปพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าในหลายแห่งได้รับความช่วยเหลือและอิทธิพลไม่ทางตรงก็ทางอ้อมจากสหรัฐอเมริกา ประกอบ คุปรัตน์ ระบุว่าหลักสูตรในระยะเริ่มต้น ในสาขาวิชาบริหารการศึกษา ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตรนั้น "รูปแบบการจัดการศึกษาได้ใช้ของสหรัฐอเมริกาอย่างเต็มตัวทีเดียว"¹⁴ คณะครุศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย "ในระยะเริ่มแรกแทบจะกล่าวได้ว่าเติบโตขึ้นมาด้วยโครงการพัฒนา
คณาจารย์ที่ได้รับความร่วมมือจาก University of Indiana "¹⁵ และโครงการจัดตั้งคณะ
รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเช่นกัน¹⁶

การนิยมความรู้และวิทยาการของตะวันตกโดยทั่ว ๆ ไป ได้กลายเป็นความนิยม
วิทยาการของอเมริกาอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นหลัง พ.ศ. 2501 เมื่อ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็น
นายกรัฐมนตรีและ ได้มีนโยบายที่จะพัฒนาประเทศในแนวอุตสาหกรรม ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางเปลี่ยน
แปลงให้ทันสมัยที่แตกต่างไปจากแนวทางของรัชกาลที่ 5 ที่มุ่งพัฒนาสังคมและระบอบราชการ ถึงแม้
เป้าหมายจะเปลี่ยนไปเช่นนี้แต่วิธีการคือ การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเผยแพร่ความรู้และ
วิทยาการแบบตะวันตกนั้น ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงทั้งยังจะแพร่หลายยิ่งขึ้น ประเทศสหรัฐอเมริกา
ซึ่งเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากที่เป็นฝ่ายชนะในสงครามโลกครั้งที่
สอง ได้มีบทบาทเป็นอย่างสูงในการให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาประเทศไปในแนวอุตสาหกรรม
แก่ประเทศไทย ทั้งในรูปของการให้ความช่วยเหลือการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยตรงและโดยผ่าน
ระบบการศึกษา จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่าสังคมไทยนั้น "นิยมอเมริกัน" และยึดถืออเมริกาเป็นแบบ
อย่างในหลาย ๆ เรื่อง ทั้งเศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม ¹⁷

ส่วนอุดมการณ์และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่เริ่มพัฒนามาตั้งแต่เปลี่ยน
แปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นก็สามารถทำได้บ้างในบางระดับเท่านั้น เพราะหลังสงคราม
โลกสงบลงก็ได้เกิดการรัฐประหารเมื่อ พ.ศ. 2490 รัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ได้กลับเข้ามาบริหารประเทศอีกนับแต่นั้นมารัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ ก็มักจะเป็นรัฐบาล
ทหารหรือรัฐบาลที่ค้ำจุนโดยทหารเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังข้อสรุปของ เสน่ห์ จามริก ที่ว่า

ในช่วงเวลา 46 ปีเศษ ระหว่างประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ "ถาวร"
ธันวาคม 2475 และฉบับล่าสุดปัจจุบัน ธันวาคม 2521 ซึ่งนับเป็นรัฐธรรมนูญ
ฉบับที่ 13 ประเทศไทยมีการเปลี่ยนรัฐบาลกันถึง 41 ชุด ในจำนวนนั้นนับเป็น
รัฐบาลที่มีผู้นำพลเรือนรวม 21 ชุด ครองอำนาจอยู่ได้รวมระยะเวลา
เบ็ดเสร็จเพียง 8 ปีเศษ ทั้งนี้รวมถึงรัฐบาลชุดนายกรัฐมนตรีพลเรือนที่ขึ้น
มาครองตำแหน่งด้วยการค้ำจุนของฝ่ายทหารอย่างน้อย 3 ชุด และในบรรดา
รัฐบาลชุด "พลเรือน" เหล่านี้มีอยู่ชุดเดียวที่ดำรงตำแหน่งได้ครบปี ตรงกัน
ข้ามกับรัฐบาลชุดของนายกรัฐมนตรีทหารรวม 20 ชุด สามารถครองอำนาจ

อยู่เป็นเวลายาวนานถึง 38 ปีเศษ คือกว่าร้อยละ 80 ของช่วงเวลาทั้งหมด 46 ปี ในประการสำคัญการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองต้องเป็นไปด้วยวิธีการปฏิวัติรัฐประหารในรูปแบบต่างๆ ถึง 11 ครั้ง เฉลี่ย 4 ปีเศษต่อครั้ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การใช้กำลังอำนาจทางทหารเป็นเครื่องตัดสินการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองค่อนข้างจะถี่ขึ้นตั้งแต่หลังรัฐประหาร พฤศจิกายน 2490 ซึ่งถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นวิกฤตทางการเมืองของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475¹⁸

ถึงแม้ในทางปฏิบัติจริง ประเทศไทยมักจะถูกปกครองโดยรัฐบาลทหารด้วยวิธีการที่อาจจะห่างไกลจากความหมายของ "ประชาธิปไตย" ที่แท้จริง แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการที่สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทยนั้น ส่วนหนึ่งก็ด้วยเหตุผลที่จะต่อต้านการขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในดินแดนแถบนี้ ด้วยความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกับสหรัฐอเมริกามากขึ้นนี้ รัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ใช้นโยบายปลูกเร้าให้คนไทยเห็นถึงอันตรายจากการรุกรานจากคอมมิวนิสต์นอกประเทศ และประเทศไทยก็ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การ ส.ป.อ. อันเป็นองค์การที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์¹⁹ ดังนั้นการปลูกฝังอุดมการณ์ประชาธิปไตยควบคู่ไปกับการต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ภายใต้การบริหารประเทศโดยรัฐบาลทหาร ทั้งรัฐธรรมนูญไทยก็มีเขียนปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรว่าประเทศไทยนั้นมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สิ่งที่ดีเหมือนกันจะขัดแย้งกันจึงอยู่ร่วมกันได้ภายใต้สิ่งที่เรียกกันที่ว่า "ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ" หรือ "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" แผนการศึกษาชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2494 เป็นต้นมาก็ได้ช่วยตอกย้ำความสำคัญของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ด้วยการกำหนดจุดหมายของการศึกษาในส่วนหนึ่งว่า เพื่อให้ประชาชนมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย ซึ่งเอื้อต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข²⁰

โดยสรุป สังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ยังคงสะท้อนแนวคิดและค่านิยมในเรื่อง ความสำคัญของวิทยาการความรู้แบบตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนวิทยาศาสตร์ การพัฒนาประเทศตามแบบอย่างของประเทศตะวันตกที่เจริญแล้ว ซึ่งในสมัยที่กำลังกล่าวถึงนี้คือประเทศสหรัฐอเมริกา และการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุดมการณ์ประชาธิปไตย ช้าแนวคิดและค่านิยมเหล่านี้ยังแพร่หลายมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของระบบการศึกษาที่อิงอยู่บนคุณค่าดังกล่าว

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เติบโตขึ้นมาท่ามกลางบริบททางสังคม และได้
รับการศึกษาจากระบบการศึกษาดังกล่าว ระบบคิดของท่านจึงไม่แตกต่างจากผู้มีการศึกษาทั้งหลาย
ในสมัยนั้น

การอ้างอิง

¹วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411 – 2475 (กรุงเทพฯ) :
โครงการพัฒนาศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, 2526), หน้า 89-90.

²แหล่งเดิม, หน้า 91.

³แหล่งเดิม, หน้า 57 – 60.

⁴จักรสิน พิเศษสาทร, "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศก่อน พ.ศ. 2475 และผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย," ใน 20 ทศวรรษรัตนโกสินทร์ (โครงการจัดพิมพ์หนังสือและตำราประกอบการเรียนจากวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 112.

⁵แหล่งเดิม, หน้า 118.

⁶ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว ประสานมิตร, 2527), หน้า 185.

⁷เสน่ห์ จามริก, การเมืองกับการศึกษาของไทย (กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, 2526), หน้า 71.

⁸ความเห็นนี้เป็นของ Bertrand Russell จากหนังสือ Principles of Social Reconstruction ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1916 อ้างใน เสน่ห์ จามริก แหล่งเดิม, หน้า 12.

⁹สรุปว่าการศึกษา ใน วิทยาจารย์ 48 (มีนาคม 2492) : 108.

¹⁰Willis P. Porter, "Thailand : A Record of True Educational Achievement," Phi Delta Kappan 39 (December 1957) : 143.

¹¹ คำปราศรัย พลโทมังกร พรหมโยธี ใน วิทยาสาร 48 (มีนาคม 2492) : 3.

¹² พันัส หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย (กรุงเทพฯ : วัดนาพานิช, 2521),
หน้า 143.

¹³ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, พลเอกมังกร พรหมโยธีกับการศึกษาสมัยพุทธศักราช
2491-2500 (โรงพิมพ์คุรุสภา 2509), หน้า 10.

¹⁴ ประกอบ คูปรรัตน์, "อิทธิพลตะวันตกต่อศาสตร์การบริหารการศึกษาในสังคมไทย,"
วารสารเศรษฐศาสตร์, มกราคม-มีนาคม 2527, หน้า 52.

¹⁵ แหล่งเดิม, หน้า 54.

¹⁶ เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว, หน้า 83.

¹⁷ ไพรศุ พระราชวรมนี, มองอเมริกาจากแผ่นดินไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5.
(กรุงเทพฯ : ด้านสหราชอาณาจักร, 2528).

¹⁸ เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว, หน้า 73.

¹⁹ ณรงค์ พ่วงพิศ, อ้างแล้ว, หน้า 324.

²⁰ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, การศึกษาไทย (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2535), หน้า 91.

บทที่ 3

ประสบการณ์ที่ส่งผลต่อแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

สังคมไทยซึ่งบ่มเพาะความเจริญเติบโตในทุกด้านให้แก่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในช่วงเยาว์วัยนั้นเป็นสังคมที่เปิดกว้างรับความเจริญและความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง แต่สิ่งที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้รับจากบริบทของสังคมไทยอย่างเดียวยังไม่สามารถก่อให้เกิดความคิดเช่นที่ท่านมีอยู่ได้ หากไม่มีองค์ประกอบอื่น ๆ เข้ามาช่วยหล่อหลอมความคิดให้แก่ท่าน ไม่ว่าจะเป็นอุปนิสัยที่ได้รับการขัดเกลามาตั้งแต่ยังเยาว์วัย หรือประสบการณ์ทางการศึกษาในต่างประเทศในภายหลัง เพื่อให้มองเห็นภาพการก่อตัวและการพัฒนาทางความคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจึงขอแสดงองค์ประกอบเหล่านั้นในบทนี้

ประสบการณ์ในเยาว์วัย

ตั้งแต่เยาว์วัย ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้มีโอกาสพบเห็นและสัมผัสกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน กล่าวคือในวัยเด็กท่านอาศัยอยู่กับครอบครัวและศึกษาในภูมิก่อตั้งซึ่งเป็นบ้านเกิด แต่เมื่ออายุได้ 13 - 14 ปี ท่านต้องจากเมืองไทยไปศึกษาต่อที่เมืองประเทศมาเลเซีย (ปัจจุบันคือสหพันธรัฐมาเลเซีย) ประสบการณ์เหล่านี้ได้หล่อหลอมให้ท่านมีลักษณะและอุปนิสัย คือ

1. ฝึกฝนและสนใจทางด้านวิชาการ ตั้งแต่วัยเด็กขณะที่อาศัยอยู่กับครอบครัวที่ภูมิก่อตั้ง ท่านได้รับการอบรมและปลูกฝังจากคุณพ่อให้เป็นผู้ฝึกฝนในวิชาการและมีวิริยะในการศึกษาโดยท่านเล่าว่า

ไม่ได้เรียนเรื่อย ๆ เลย ตั้งแต่เด็ก ๆ อยู่บ้าน พ่อก็กวตริวิชาพิเศษ กวตริวิชาด้วยตัวเอง เพื่อนเขาไปเล่นกันเราอดไปเล่น ซึ่งกลายเป็นการสร้างนิสัยทางการเรียนตั้งแต่เด็กแล้ว ไม่อยู่คนเดียวที่ป็นิ่งก็มุดตลอดเวลา กลับมาเมืองไทยแล้วมาเข้ามหาวิทยาลัย ไปจุฬาลงกรณ์ถึงที่หนึ่งที่สอง... จะโน้มน้าวให้มีนิสัยที่มุดเรียนและมีวิริยะมาตลอด!

อุปนิสัยของท่านที่ก่อตัวตั้งแต่เด็กนี้ได้ติดตัวท่านมาตลอด คือ เมื่อเป็นผู้ใหญ่และมีหน้าที่การงานแล้ว ท่านได้เขียนหนังสือ บทความ เอกสารทางวิชาการมากมาย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับแนวคิดและปรัชญาการศึกษาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510) A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy (2513) "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย" (2513) "หัวข้อในการคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา" (2517) เป็นต้น แม้จนเมื่อท่านเกษียณอายุจากราชการแล้ว ความผูกพันและมีวิริยะทางวิชาการของท่านจึงทำให้ท่านยังผลิตผลงานทางวิชาการ หรือเข้าร่วมเป็นกรรมการทางวิชาการต่าง ๆ เสมอมา ผลงานชิ้นสำคัญทางปรัชญาการศึกษาของท่านที่เขียนขึ้นหลังเกษียณอายุราชการคือ "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" (2525)

ความผูกพันและความสนใจทางด้านวิชาการของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี นี้ดูเหมือนจะอยู่เหนือความสนใจทางด้านบริหาร ถึงแม้ว่าท่านจะได้เคยดำรงตำแหน่งทางบริหารสำคัญ ๆ ในระยะหลัง เช่น ดำรงตำแหน่งอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา อธิบดีกรมการฝึกหัดครู และรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แต่ท่านก็ได้กล่าวยืนยันว่า ท่านชอบทางวิชาการมากกว่าทางบริหารการศึกษา² ด้วยลักษณะและอุปนิสัยของท่านเช่นนี้เอง ที่เป็นฉันทะให้ท่านแสวงหาแนวคิดทางการศึกษาที่ท่านเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย

2. รักและภาคภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมไทย ขณะที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ศึกษาที่ป็นิ่งนั้น ความรักและภาคภูมิใจในชาติไทยได้ก่อตัวขึ้น ขณะนั้นมลายาเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เรียกว่า British Malaya ท่านเล่าว่าท่านได้เห็นเหตุการณ์ที่อาจารย์ฝรั่งและครูแขกมลายูตบหน้านักเรียนทั้งชั้น แต่ยกเว้นตัวท่านเอง ด้วยเหตุผลที่ท่านตอบตนเองว่า เป็นเพราะ "เราเป็นคนไทยไม่ใช่เมืองขึ้น... เรามีกงสุลไทยอยู่... จึงเริ่มรู้สึกรักชาติและภูมิใจในชาติอย่างยิ่งตั้งแต่บัดนั้นมา"³

ความรู้สึกรักชาติของท่านได้พัฒนาขึ้นอีก เมื่อท่านมีโอกาสเรียนยุวชนทหารณะศึกษา อยู่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยท่านยกย่องว่า "คุณหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีคิดการณ์ไกลมาก สิ่งให้ทั่วประเทศเรียนวิชาทหาร... ผมชอบมาก ทำให้มีความรักชาติขึ้นอย่างมาก เพิ่มขึ้นจากรักชาติที่ถูกปลุกขึ้นตั้งแต่ตอนเรียนป็นิ่ง"⁴ ดังนั้นอุดมการณ์ชาตินิยม และต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เพียรพยายามปลุกฝังให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวไทย ก็ได้ช่วยให้เกิดความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในความเป็นไทยฝังรากลึกลงไปในตัวศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ยิ่งขึ้น อย่างน้อยก็โดยผ่านการเรียนวิชายุวชนทหารดังกล่าว และความรู้สึกเหล่านี้จะมีส่วนเกื้อหนุนให้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีเจตจำนงที่จะทำให้การศึกษาของชาตินบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทิศทางที่ท่านเห็นควร ทั้งความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติไทย ก็ยังทำให้ท่านเริ่มศึกษาพุทธปรัชญาอย่างจริงจัง หลังจากที่ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมาแล้ว เพื่อใช้เป็นรากฐานของปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทย ดังท่านได้เล่าว่า

ในปี พ.ศ. 2497 คือเมื่อเวลาล่วงเลยมาประมาณ 9 ปี หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ผมก็เอะใจขึ้นมาว่า ความรู้ทางวิชาการศึกษาซึ่งเป็นของไทยเราเอง ไม่มีบ้างหรือ เพราะตอนนั้นทำงานร่วมกับชาวต่างประเทศมากเหลือเกิน เขาก็มาถามเกี่ยวกับความรู้ทางการศึกษาของเรา เราก็ตอบไม่ได้ หรือตอบไม่ค่อยได้ หรือพูดบ้ายเบี่ยงอะไรไป แต่ในใจนั้นขายหน้าเต็มที... และผมก็มีความรู้สึกอย่างแรงเหลือเกินตอนนั้น รู้สึกว่า เอ๊ะเราไม่ควรจะมีของเราเองบ้างดี ๆ ชั่ว ๆ อย่างไม่รู้จะต้องมีของเราบ้าง สมควรที่ท่านผู้สนใจ หรือผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนกันมาในตอนนั้นจะมาช่วยกันคิดและจะ ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาบ้าง อันนี้เป็นความคิดของกระผมเมื่อปี 2497⁵

แนวคิดเรื่องพุทธปรัชญาที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เคยศึกษาอยู่บ้างขณะเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมจึงเป็นคำตอบให้กับท่านในภายหลังว่า น่าจะนำแนวคิดและปรัชญาการศึกษาของอเมริกามาใช้ได้อย่างไร โดยที่ยังคงรากฐานทางวัฒนธรรมไทยเอาไว้ได้ ดังจะเห็นได้ว่าถึงแม้ในระยะแรกหลังจากสำเร็จการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา ท่านจะเป็นผู้นำสำคัญคนหนึ่งในการเผยแพร่ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมของอเมริกัน แต่แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาใน

ระยะหลังของท่านได้พัฒนาเป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่เกิดจากการบูรณาการปรัชญาการศึกษาประสมการณ์นิยมเข้ากับหลักพุทธธรรม และสิ่งนี้นับว่าเป็นเอกลักษณ์ของแนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

3. ยอมรับในความเจริญก้าวหน้าของตะวันตก ในขณะที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้มีความรักและภาคภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมไทย ท่านก็ได้หลงชาติจนทำให้จิตใจคับแคบแต่ประการใด ตรงกันข้าม สิ่งใดที่ท่านเห็นว่าดีงาม แม้จะเป็นของตะวันตกหรือต่างชาติ ท่านก็ชื่นชมและปรารถนาให้บ้านเมืองที่ท่านรักและภาคภูมิใจ ได้มีโอกาสเป็นเช่นนั้นบ้าง การไปศึกษาต่อที่ป็นัง ให้ทั้งความรู้สึกรักชาติและให้ทั้งโอกาสที่จะชื่นชมกับความเจริญของบ้านเมืองแก่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ภาพของป็นังซึ่งเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกที่มีการคมนาคมสะดวก มีพิธีภัณฑ์ มีสวนพฤกษชาติ และมีความเจริญนั้น เป็นภาพที่น่าตื่นตาตื่นใจสำหรับนักเรียนไทยที่เคยมีชีวิตรอยู่ในจังหวัดเล็ก ๆ มาก่อน การเป็นคนที่เปิดกว้างยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ของท่านนี้ น่าจะมีส่วนได้รับการสนับสนุนจากค่านิยมของสังคมไทยที่แพร่หลายอยู่ในหมู่ผู้ได้รับการศึกษาในสมัยนั้น ที่ให้ความสำคัญกับความรู้วิทยาการของตะวันตกและการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยด้วยทัศนคติและท่าทีของท่านเช่นนี้ เมื่อท่านมีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศ ได้พบเห็นความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาของอเมริกันหลาย ๆ ประการจึงทำให้ท่านแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนาการศึกษาไทยในหลาย ๆ ด้าน เช่น ร่วมก่อตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ริเริ่มสอนปรัชญาการศึกษาโดยการนำการศึกษาแผนใหม่ของอเมริกันเข้ามาสอน ริเริ่มยกระดับการฝึกหัดครูให้ถึงขั้นปริญญาเช่นประเทศตะวันตก วางรากฐานแนวคิดและแนวปรัชญาการศึกษาไทย เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะที่ประสมประสานกันระหว่างความรักและภาคภูมิใจในชาติไทยกับความยึดหยุ่นที่จะรับของดีจากต่างชาตินั้นนอกจากจะเป็นลักษณะ เฉพาะตัวของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี แล้ว คนไทยอีกจำนวนมากก็มีลักษณะ เช่นนั้นอยู่ในตัวซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าคุณลักษณะดังกล่าวเป็นผลมาจากค่านิยมและความเชื่อกระแสหลักของสังคมไทย ซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นต้นมาที่ได้กล่าวไว้แล้วและยังมีชาวต่างชาติบางคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะประสบการณ์อันยาวนานของคนไทยที่เคยชินกับอิสราภาพ เนื่องจากชาติไทยเป็นดินแดนที่ไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกนั้น ได้ส่งผลให้คนไทยมีความยึดหยุ่น ยอมรับความเปลี่ยนแปลง ยอมรับความคิดแบบแผนปฏิบัติของชาติอื่น หากว่าสิ่งที่รับมานั้นไม่ขัดต่อเป้าหมายทางวัฒนธรรมของตน⁶

ประสบการณ์การศึกษา ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา

หลังจากที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี สำเร็จการศึกษาด้านอักษรศาสตร์บัณฑิต และสำเร็จวิชาครู ป.ม. จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2482 แล้ว ก็ได้เป็นอาจารย์ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนกุเกิตวิทยาลัยตามลำดับ ระหว่างทำงานที่กุเกิตก็เกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น พอสงครามสงบท่านก็ได้ย้ายกลับมากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง โดยเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร อยู่ต่อมาอีกไม่กี่เดือน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ก็สอบชิงทุนของกระทรวงการต่างประเทศอเมริกาได้ ดังนั้นใน พ.ศ. 2490 ท่านจึงไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ (Ohio State University) ประเทศสหรัฐอเมริกาจนสำเร็จปริญญาโท แล้วได้ทุนจากกระทรวงศึกษาธิการศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก อีก ณ มหาวิทยาลัยเดิมจนสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. 2494 ระหว่างที่ ดร.สาโรช ศึกษาอยู่ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกานั้น ท่านได้ตระหนักและได้รับประสบการณ์หลายประการที่ส่งผลให้แนวความคิดทางการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของท่านเริ่มก่อตัวขึ้น ประสบการณ์เหล่านั้นได้แก่

1. ได้ศึกษาและเห็นความสำคัญของปรัชญาการศึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงความรู้สึกที่ได้รับจากการเรียนวิชาการศึกษาที่อเมริกาว่า "ก็ได้เรียนปรัชญาการศึกษาเป็นครั้งแรกในชีวิตตื่นเต้นมาก ทำให้รู้ว่าการศึกษานั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา ไม่ใช่จัดไปโดยไม่มีปรัชญารองรับ"⁷ และท่านยังได้รับรู้อีกว่า วิชาการศึกษาหรือศึกษาศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นเป็นความรู้ที่ "ประยุกต์และรอบรอง" ขึ้นโดยมีปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เป็นพื้นฐาน และก่อนที่จะนำไปใช้อย่างแพร่หลายก็ได้มีการทดลองในโรงเรียนสาธิตและโรงเรียนต่าง ๆ ถึง 30 โรงเรียนเป็นเวลา 8 ปี จึงทำให้ความคิดทางการศึกษาของอเมริกันขณะนั้น "งามทั้งเบื้องต้น งามทั้งเบื้องกลาง และงามทั้งเบื้องปลาย รู้สึกงดงามไปทั้งหมด"⁸

จากการที่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้มีประสบการณ์ทางด้านปรัชญาการศึกษาขณะที่เรียนอยู่ในอเมริกา และมีความชื่นชมในความคิดและวิธีการทางปรัชญาการศึกษาของอเมริกันนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นให้ท่านมีความสนใจและใส่ใจในเรื่องปรัชญาการศึกษาเป็นพิเศษ จนกระทั่งเมื่อท่านสำเร็จการศึกษาและกลับมาทำงานในประเทศไทย ท่านจึงได้ริเริ่มสอนปรัชญาการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร นอกเหนือจากการริเริ่มสอนวิชาปรัชญาการศึกษาแล้ว ความคิดที่จะเสนอปรัชญาการศึกษาของไทยก็ก่อตัวขึ้นจากการที่ท่านได้มีประสบการณ์ เรื่อง ปรัชญาการศึกษาในต่างประเทศนี้เอง ดังที่ท่านได้เล่าในตอนหนึ่งว่า

เมื่อเกิดความรู้ขึ้นนี้ (คือรู้ว่าการจัดการศึกษาต้องมีพื้นฐานปรัชญารองรับ) ก็หันมาดูเมืองเรา ชักสงสัยว่าตั้งอยู่บนปรัชญาอะไรบ้างไหม อันนี้สำคัญ เหลือเกินมองดูแล้วก็ไม่เห็นชัดเจนว่ามีปรัชญาอะไรรองรับ เป็นแต่ นำเอามาจากต่างประเทศมา... ปรัชญาการศึกษา (ของต่างประเทศ) เหล่านั้น ก็เอาปรัชญาแบบท ซึ่งอยู่ในประเทศของตนนั้นเองมาดัดแปลงให้เป็นปรัชญาการศึกษา... ปรัชญาที่อยู่ในแผ่นดินของเขาแล้วนั่นเอง โดยเฉพาะประเทศอเมริกาปรัชญาที่นำมาใช้มากที่สุดทางการศึกษาก็คือ Pragmatism ซึ่งภายหลังเมื่อนำมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษาแล้วก็เรียกชื่อว่า Experimentalism เมื่อหันมาดูการศึกษาของไทยเรา ผมก็รู้สึกว่าคุณภาพไทยไม่มีสิ่งๆ ที่เรามีปรัชญาซึ่งเป็นพื้นฐานที่มั่นคงและยิ่งใหญ่ที่สุดในประเทศแล้ว คือพุทธปรัชญาเนื่องจากเคยเรียนธรรมศึกษาตรีมา ผมก็เลยมองเห็นทาง คือเห็นว่า อาจจะสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวความคิดของพุทธธรรมขึ้นได้โดย หนึ่ง พิจารณาดูแก่นของพุทธปรัชญาว่า มีอะไรบ้างแล้ว สอง ก็ดูว่าการจะเสนอปรัชญาการศึกษานั้น อาจเสนอโดยแบบใดบ้างแล้ว สาม วิชาการศึกษาที่เราเรียนมานั้น อาจจะมาช่วยในการสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นได้อย่างไร สามอย่างนี้ผมได้พยายามคิดและ ในที่สุดก็คิดออกคือ คิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ หรือตามแนวพุทธธรรมขึ้นได้ ๑

2. ได้ศึกษาและได้รับอิทธิพลจากแนวคิดและแนวปฏิบัติของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมและการศึกษาแผนใหม่ ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม (Experimentalism) หรือที่ ดร. สาโรช และนักการศึกษาที่ร่วมงานกับท่านเรียกเป็นภาษาไทยว่า ลัทธิพิสูจนนิยม¹⁰ และการศึกษาแผนใหม่ หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ (New Education หรือ Progressive Education) นั้นเป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติทางการศึกษาของอเมริกันที่แพร่หลายในช่วงต้นและกลางศตวรรษที่ 20 ผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งของการศึกษาแบบพัฒนาการ และปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมก็คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)

ดร. สาโรช บัวศรี เล่าว่าขณะที่ท่านศึกษาอยู่ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาภายหลังสงครามโลกนั้น ท่านได้ศึกษาปรัชญาการศึกษาหลาย ๆ ลัทธิ แต่ท่านประทับใจปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมที่สุด เพราะเป็นปรัชญาการศึกษาที่ใช้เป็นแนวทางของการศึกษาในขณะนั้น¹¹ ในอีกวาระหนึ่ง ท่านได้กล่าวในท่านเองเดียวกันว่า ช่วงเวลาที่ท่านและนักการศึกษาไทยอีกหลายท่าน เช่น ศาสตราจารย์สั่น บัณฑิต ดร. แนน บุณยสิทธิ์ ศึกษาที่อเมริกาโน้นยังเป็นเวลาที่

อยู่ในระยะ Progressive Education กำลังขึ้นสูงสุด กำลังเจริญ
 สูงสุดตอนนั้น John Dewey ก็ยังไม่ตาย หลายคนก็ยังอยู่กันทั้งนั้นนะครับ
 เราก็ถูกอิทธิพลเข้าไปโดยไม่รู้ตัว เพราะเรายังไม่ทันได้อะไรมากนักก็โดน
 เข้าไปแล้ว โดยไม่รู้ตัว รับเข้ามาหมด ¹²

ไม่เพียงแต่ ดร.สาโรช จะได้รับอิทธิพลของการศึกษาพัฒนาการในขณะที่ยัง
 ต่างประเทศเท่านั้น แม้จนท่านเกษียณอายุราชการแล้ว ท่านก็ยังยอมรับว่า "ถูกอิทธิพลมาจากจน
 แก่แล้วยังไม่ลบเลย ก็ช่วยไม่ได้" ¹³ นอกจาก ดร.สาโรช จะยอมรับว่าท่านได้รับอิทธิพล
 ของการศึกษาแผนใหม่แล้วท่านยังกล่าวด้วยว่า นักศึกษาไทยจำนวนมากที่ศึกษาอยู่ในอเมริกาหลัง
 สงครามเล็กใหม่ ๆ นั้น ก็ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมด้วยเช่นกัน ¹⁴ ดังนั้น
 อิทธิพลทางความคิดของนักปรัชญาและนักการศึกษาชาวอเมริกันคนสำคัญคือ จอห์น ดิวอี้ จึงเริ่มแผ่
 ขยายเข้ามาในประเทศไทย โดยผ่านนักศึกษาไทยกลุ่มดังกล่าวหลังจากที่ได้มีอิทธิพลต่อการศึกษา
 ของชาติต่าง ๆ มากมาย

ผู้วิจัยเชื่อว่าการที่ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ยอมรับว่าท่านได้รับอิทธิพล
 จากปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมนั้น คงจะมีสาเหตุมากไปกว่าสาเหตุว่าปรัชญานั้นกำลังเป็นที่
 นิยมกันในประเทศต่าง ๆ เท่านั้น เพราะการรับประสบการณ์นิยมนั้นจะเกิดขึ้นต่อเมื่อผู้รับ
 เห็นประ โยชน์หรือเห็นว่าสอดคล้องกับคุณค่าบางอย่างของตนเท่านั้น การรับอิทธิพลจากการศึกษา
 ตะวันตกของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จึงน่าจะเป็นปรากฏการณ์ที่ ผ่องพรรณ นสิริรัตน์
 เรียกว่าเป็น "การปรับตัวทางวัฒนธรรม" คือ "การรับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาโดยดัดแปลงให้
 เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมของตนหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมไปบ้างให้เข้ากับของใหม่ ๆ เป็น
 การผสมผสานกันระหว่างของสองสิ่ง และเกิดลักษณะวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกัน" ¹⁵ ปรากฏการณ์
 เช่นนี้ได้เกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อคนไทยรับเอาระบบการศึกษาของตะวันตกมาใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5
 และน่าจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยหลังสงครามโลกนี้ด้วย เพราะเมื่อพิจารณาหลักการ
 และแนวคิดของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นความรู้ตะวันตกที่ให้ความสำคัญ
 กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และหลักการประชาธิปไตย เชื่อในความเปลี่ยนแปลงและมุ่งหวังใน
 ความเจริญก้าวหน้าของสังคมแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับค่านิยมความเชื่อของสังคมไทย
 ในสมัยหลังสงครามโลกเป็นอย่างมาก จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นคำตอบให้กับสังคมไทยและการ
 ศึกษาไทย และผู้วิจัยก็เชื่อว่าเหตุผลนี้น่าจะมีผลอย่างสำคัญต่อการเลือกรับแนวคิดปรัชญาการศึกษา
 ประสบการณ์นิยมของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี และนักการศึกษาไทยในสมัยนั้น

3. ได้มีโอกาสเปรียบเทียบการศึกษาของอเมริกันกับการศึกษาไทย นักการศึกษาเปรียบเทียบที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่าการรู้จักการศึกษาของผู้อื่น ทำให้เรารู้จักการศึกษาของเราได้ดียิ่งขึ้น!⁶ ในกรณีของ ดร.สาโรช ก็เช่นเดียวกันเมื่อท่านมีโอกาสได้ไปศึกษาและเห็นตัวอย่างการจัดการศึกษาของอเมริกาหลังสงครามโลก นอกจากท่านจะชื่นชมกับการศึกษาของเขาแล้วยังทำให้ตระหนักในปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยด้วยดังที่ท่านให้สัมภาษณ์ว่า

พอเหลียวมาดูเมืองไทยก็ใจหาย ตอนนั้นสงครามเพิ่งเลิก ฉะนั้นยังไม่ได้ฟื้นฟูอะไรมากนัก ของประเทศเขา (อเมริกา) แต่ละอาชีพย่อมจะมีสมาคมไม่รู้กี่สมาคม คอยให้การสนับสนุนทางวิชาการของเรานี้ไม่มี หรืออาจจะมีเพียงสามัคยาจารย์แห่งเดียว เราก็คิดว่ากลับมาถึงบ้านแล้วนี่จะต้องตั้งสมาคมแน่ ๆ!⁷

และในอีกตอนหนึ่งซึ่งกล่าวว่า "สิ่งที่ทักทายเป็นห่วงเหลือเกินก็คือ อาชีพครูในตอนนั้น เรียกว่าต่ำเหลือเกิน เพราะเพิ่งเลิกสงครามได้ไม่นาน การศึกษาในทางครูก็มีเพียงอนุปริญาแค่นั้นเอง....วิชาครูก็มีสอนเล็กน้อยเท่านั้น ไม่สามารถจะเป็นวิชาชีพกับเขาได้"⁸

การเปรียบเทียบการศึกษาไทยกับอเมริกัน และตระหนักในปัญหาของการศึกษาไทย ทำให้ ดร.สาโรช บัวศรี และคณะนักการศึกษาที่ไปศึกษาด้วยกันเห็นว่า "หลักการและวิธีการศึกษาของสหรัฐอเมริกาหลายอย่าง สามารถปรับปรุงนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่พลเมืองเราได้เป็นอย่างดี และจะให้ผลดีกว่าหลักการและวิธีการบางอย่างที่เราใช้อยู่แต่ก่อน"⁹ ดังนั้นสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยจึงกำเนิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2496 ด้วยความร่วมมือก่อตั้งของ ดร.สาโรช บัวศรี กับนักการศึกษาอื่น ๆ อีก รวมทั้งสิ้น 9 คน เช่น ศาสตราจารย์สั่น ปัทมะทิน ดร.พิทักษ์ รัชพลเดช ดร.แนม บุญสิทธิ์ ดร.ก่อ สวัสดิพิทักษ์ เป็นต้น ผู้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย คนแรกก็คือ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป้าหมายในการก่อตั้งสมาคมนี้ก็เพื่อเผยแพร่ความรู้และวิธีการทางการศึกษาใหม่ ๆ และในระยะแรกสมาคมนี้จึงมีบทบาทเผยแพร่หลักการ แนวคิดและแนวปฏิบัติของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมและการศึกษาแผนใหม่ หรือที่เรียกว่า การศึกษาแบบพัฒนาการ

นอกเหนือจากการก่อตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยแล้ว ดร.สาโรช บัวศรี ยังได้มีบทบาทสำคัญในการร่วมพัฒนาการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าตามเจตจำนงที่ได้ตั้งไว้ ร่วมกับ พลเอกมังกร พรหมโยธี และม.ล.ปิ่น มาลากุล อีกหลายประการด้วยกัน ที่สำคัญได้แก่ การยก

ระดับการฝึกหัดครูจนถึงระดับปริญญา ซึ่งเปิดสอนครั้งแรกที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงประสานมิตร เมื่อ พ.ศ. 2496 เมื่อ ดร. สาโรช บัวศรี ดำรงตำแหน่งอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ท่านได้เปลี่ยนระบบฝึกหัดครูให้มีลักษณะเป็นการศึกษาแผนใหม่ทั้งระบบ ดังที่ท่านอธิบายว่า หลักสูตรใช้ระบบหน่วยกิตและมีการเปิดสอนถึงระดับปริญญา ซึ่งถือว่าเป็นการยกระดับวิชาครูให้เป็นวิชาชีพ (Professional) วิธีการสอนก็ใช้วิธีการแห่งปัญญาแทนวิธีสอนตามขั้นทั้งห้าของ แฮร์บาร์ต ที่ใช้กันมาแต่เดิม การวัดผลและการบริหารการศึกษาก็เปลี่ยนไปตามลักษณะของหลักสูตรและปรัชญาของการศึกษา นับว่าเป็นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกันเป็นระบบเช่นเดียวกับการศึกษาแบบพัฒนาการ²⁰

4. ทำให้เริ่มสนใจหลักพุทธธรรมอย่างจริงจัง การศึกษาในอเมริกาของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นั้นนอกจากจะทำให้ท่านได้รับอิทธิพลความคิดของการศึกษาแผนใหม่และปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมแล้ว ยังเป็นโอกาสให้ท่านได้หวนกลับมาเริ่มคิดถึงรากฐานทางพุทธศาสนาด้วยในขณะเดียวกัน

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในหลายโอกาสว่า การศึกษาในเขารั้วและครอบครัวทางบ้าน ไม่ได้มีอิทธิพล เรื่อง พุทธศาสนา แม้เมื่อท่านมีโอกาสดำเนินการศึกษาระดับปริญญาตรีที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร พุทธศาสนาก็ยังไม่มีอิทธิพลต่อท่านขณะนั้น แต่จะเป็นรากฐานให้กับความคิดของท่านในภายหลัง²¹ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เล่าว่า การศึกษาปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมในอเมริกาทำให้ "เห็นคำต่าง ๆ ... ทำให้รำลึกบ้างว่าทุก ๆ อย่างต้องเปลี่ยนแปลง Change เราเคยเรียนพุทธศาสนาก็รู้ว่าชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงคงที่ไม่ได้ นึกถึงบางคำก็นึกถึงที่เคยได้ยินมาแล้วแต่ไม่เคยได้ซาบซึ้งใจ... นี่ถ้าไม่ได้เรียนมาจากอเมริกาก็จะเพ่งเล็งไม่เห็น" ²²

ความชื่นชมต่อปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม และการตระหนักในความสอดคล้องของหลักปรัชญานั้นกับหลักพุทธธรรมทำให้ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เริ่มสนใจศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจังเมื่อกลับมาเมืองไทย สิ่งเหล่านี้ประกอบกับเจตจำนงของท่านที่จะพัฒนาการศึกษาไทยให้ทันสมัย เป็นประโยชน์และมีรากฐานอยู่บนวัฒนธรรมไทย จึงทำให้นวนคติทางการศึกษาของท่านแสดงออกมาในรูปของการบูรณาการแนวคิดของการศึกษาแผนใหม่ และหลักพุทธธรรมอย่างชัดเจนเป็นลำดับ

สรุป

ที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดทางการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย หากแต่มีเหตุผลและที่มาอย่างชัดเจน อุปนิสัยส่วนตัวของท่านซึ่งเป็นผลจากการได้รับการศึกษาในเยอรมนี ทำให้ท่านเป็นผู้มีความรู้และสนใจทางด้านวิชาการ มีความภาคภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมของไทย ขณะเดียวกันก็มีใจกว้างยอมรับความเจริญก้าวหน้าจากแหล่งอื่นด้วย ด้วยคุณลักษณะส่วนตนเช่นนี้ ประกอบกับประสบการณ์ที่ท่านได้รับจากการศึกษา ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา ดินแดนแห่งเสรีภาพที่เปิดกว้างสำหรับการแสวงหาคำตอบให้กับปัญหาทางการศึกษา และการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศทั้งหลายทั้งพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา ในสมัยนั้น ทั้งหมดนี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาแนวคิดทางการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และจึงไม่น่าแปลกใจที่อิทธิพลความคิดของอเมริกัน ที่ท่านได้รับจะปรากฏออกมาในงาน และความคิดของท่านอย่างเด่นชัดในระยะแรก เพราะในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ความคิดของท่านเริ่มก่อตัวขึ้น การแสวงหาและรับความคิดของตะวันตกมาใช้ประโยชน์ในสังคมไทยนั้น เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันเป็นปกติอยู่แล้ว และก็ไม่ใช่เพิ่งจะเริ่มปฏิบัติกันในขณะนั้นเท่านั้น หากแต่ยังสามารถสืบสาวความต่อเนื่องไปได้จนถึงช่วงต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 4-5 และเมื่อคำตอบที่แสวงหาในสอดคล้องกับความเชื่อและค่านิยมของสังคมไทยขณะนั้นด้วยแล้ว การรับความคิดของตะวันตกจึงเป็นเจตนาดีที่ยากจะมองข้ามได้ ทั้งการรับความคิดตะวันตกของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ก็มีได้เป็นไปโดยปราศจากการตระหนักรู้ แต่เนื่องจากท่านไม่ได้เป็นคนยึดมั่นและแยกแยะในเรื่อง "ของเขา" "ของเรา" จึงทำให้ท่านได้รับประโยชน์ทั้งสองทาง ดังวิธีการสร้างสรรค์ความรู้ที่ท่านยึดถือว่า

...(การสร้างสรรคความรู้) ก็เอามาจากปัญหาซึ่งอยู่ในสังคมไทยเราแล้ว ...โดยเรียนเพิ่มเติมขึ้น จัดเส้นใต้ซะครับ เพิ่มเติมจากความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศ คือ ที่เรารู้จากประเทศนั้นะแน่นอนเราจะต้องเรียน แต่เราต้องเรียนของเราเพิ่มเติมขึ้นบ้าง มิใช่มีฉะนั้น เขาจะถามว่า เป็นอย่างไรเล่าประเทศไทย มีปัญหาการศึกษาหรือเปล่า ที่ผมเคยถูกถามซึ่งผมจะอายมาก ทำให้เกิดแรงผลักดันที่บอกว่าต้องเอาให้ได้...นี่ก็ถ้าได้เรียนของเราเองและต่างประเทศด้วยแล้ว ก็จะทำให้เกิดฐานความรู้ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น²³

ด้วยเหตุนี้นอกจากศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จะรับแนวคิดของตะวันตกแล้ว ท่านยังศึกษาพุทธธรรมซึ่งเป็นความรู้ของตะวันออกด้วย ในหนังสือพุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เขียนขึ้นภายหลังกลับจากอเมริกามาทำงานที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้ระยะหนึ่งแล้ว (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2510) นอกจากจะเป็นการเผยแพร่แนวคิดของการศึกษาแผนใหม่ดังเช่นที่ทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว ยังกล่าวถึงหลักธรรมของพุทธศาสนาด้วย ดังข้อความบางตอนว่า

...หลักการสำคัญ ๆ ทั้งหลายที่ค้นพบในประเทศตะวันตก (การศึกษาแผนใหม่ หรือ Progressive Education)...ถ้ามาพิจารณากันดูก็จะปรากฏว่ามีกล่าวไว้แล้วหลายประการในพุทธศาสนาของเรา ดังนั้นในวงการการศึกษาไทย โดยเฉพาะผู้ที่สนใจในทางพุทธศาสนาอยู่บ้าง เมื่อได้มาประสบกับวิชาการศึกษาอย่างใหม่ของประเทศตะวันตกเข้าก็ย่อมจะรู้สึกปิติว่าถึงแม้ว่าหลักการเหล่านั้นจะยังไม่มีการกล่าวไว้ในวิชาการศึกษาในเมืองไทย แต่ก็มีกล่าวอยู่ทั่ว ๆ ไปในพุทธศาสนาอยู่แล้ว และทำให้นึกต่อไปอีกว่าอาจจะถึงเวลาแล้วที่จะต้องชี้ให้เห็นว่า "ที่ว่ามีอยู่แล้วหลายประการในพุทธศาสนานั้นมีอะไรบ้าง"²⁴

ดังนั้นแนวคิดทางการศึกษาของท่านในระยะหลัง ๆ จึงพัฒนาขึ้นเป็นการผสมผสานความคิดของตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกันอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น และปรากฏออกมาทั้งในรูปของแนวคิดในการจัดการเรียนการสอน แนวคิดทางจริยธรรม แนวคิดทางปรัชญาการศึกษา และการปฏิบัติของท่าน

การอ้างอิง

¹ บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, บรรณาธิการ, ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงคุณ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2530), หน้า 11.

² แหล่งเดิม, หน้า 70.

³ แหล่งเดิม, หน้า 10.

⁴ แหล่งเดิม, หน้า 20.

⁵ สาโรช บัวศรี, "ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ : แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย," บรรยายเมื่อ 31 สิงหาคม 2528, ณ หอประชุมคุรุสภา พิมพ์อยู่ใน ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2528), หน้า 45.

⁶ Willis P. Porter and Robert W. Richey, "Education Progress in Thailand," Childhood Education 44 (March 1965) : 442.

⁷ บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, อ้างแล้ว, หน้า 80.

⁸ สาโรช บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า 46.

⁹ บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, อ้างแล้ว, หน้า 81.

¹⁰ สาโรช บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า 47.

¹¹ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี, หมู่บ้านปัญญา กรุงเทพมหานคร, 7 มีนาคม 2534.

¹² สาโรช บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า 46.

¹³แหล่งเดิม, หน้า 48.

¹⁴Saroj Buasri, "A Showcase of Democratic Advancement in Asia," Phi Delta Kappan 39 (December 1957) : 139.

¹⁵ผ่องพรรณ มณีรัตน์, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 137.

¹⁶George Z. F. Bereday, Comparative Method in Education (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1964), pp 4-7.

¹⁷บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, อ้างแล้ว, หน้า 59.

¹⁸แหล่งเดิม, หน้า 60.

¹⁹สั่น บัณฑิต, "สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยมีกำเนิดมาอย่างไร," ครบรอบ 30 ปี สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย 2528, หน้า 43.

²⁰บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, อ้างแล้ว, หน้า 190-1.

²¹แหล่งเดิม, หน้า 12 - 13.

²²สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี, หมู่บ้านปัญญา กรุงเทพมหานคร, 7 มีนาคม 2534.

²³สาโรช บัวศรี, อ้างแล้ว, หน้า 49-50.

²⁴สาโรช บัวศรี, พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ : อรุณ, 2513), หน้า 3.

บทที่ 4

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับบทบาทในการเผยแพร่แนวความคิด แบบพิพัฒนาการนิยม

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่เริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อครั้งไปศึกษาต่างประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับอิทธิพลของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) รวมถึงได้รับอิทธิพลของการศึกษาพิพัฒนาการในวงกว้างด้วยอย่างชัดเจน ดังนั้น เมื่อท่านสำเร็จการศึกษากลับสู่ประเทศไทยในระยะแรก จึงเป็นช่วงเวลาที่ท่านเผยแพร่แนวคิดและแนวปฏิบัติที่ท่านชื่นชมให้แพร่หลายออกไป ก่อนที่จะกล่าวถึงการเผยแพร่แนวความคิดนี้ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และนักการศึกษาร่วมสมัยของท่าน จะขอนำเอาแนวคิดของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมและการศึกษาแบบพิพัฒนาการมาเสนอก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ผู้ซึ่งได้ประกาศว่า ตัวท่านเองเป็นผู้ริเริ่มนำแนวความคิดของพิพัฒนาการนิยมเข้ามาเผยแพร่

แนวคิดทางการศึกษาแบบพิพัฒนาการและปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม

ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive Education) เสียทีเดียวนักแต่ก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ กล่าวคือ ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาแบบพิพัฒนาการ หรือการศึกษาแผนใหม่ ในยุคก้าวหน้าของอเมริกา (Progressive Era ประมาณ ค.ศ. 1893-1920) ได้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้น เพื่อต่อต้านการศึกษาแบบดั้งเดิม ซึ่งมุ่งถ่ายทอดความรู้ที่ตายตัวเหมือน ๆ กันให้กับผู้เรียน ข้อเสนอและการปฏิบัติทางการศึกษาที่มีรากฐานจากขบวนการนี้ เรียกว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการ นักการศึกษาในกลุ่มนี้มองเห็นร่วมกันว่า การศึกษาใน

โรงเรียนการเป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันของผู้เรียนมากยิ่งขึ้น โดยเสนอแนะว่า การศึกษาคควรเกี่ยวข้องกับการเรียนโดยใช้กิจกรรมมากยิ่งขึ้น เป็นการเรียนวิชาชีพและวิชาเทคนิคที่จะนำไปปฏิบัติจริงมากยิ่งขึ้น และให้ความสนใจต่อการปรับตัวของผู้เรียนทางด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากทางด้านวิชาการมากยิ่งขึ้น การศึกษาคควรมีพื้นฐานอยู่บนความรู้และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกสังคมประชาธิปไตย นอกจากนี้เน้นการศึกษากลุ่มก้าวหน้าก็ยังมองเห็นร่วมกันว่า "ความเปลี่ยนแปลง" และ "โอกาส" เป็นความจริงที่ประจักษ์แก่มนุษย์ และมนุษย์สามารถใช้องค์ประกอบทั้ง 2 ประการนี้ เพื่อสร้างความเจริญหรือความก้าวหน้า (Progress) ให้แก่มนุษย์ได้ ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงไม่ใช่การถ่ายทอดความรู้ที่ตายตัวอีกต่อไป

การศึกษาแบบพิพัฒนาการนี้ ได้กลายมาเป็นแนวปฏิบัติทางการศึกษาที่สำคัญภายหลังการก่อตั้งอย่างเป็นทางการของสมาคมการศึกษาพิพัฒนาการ (Progressive Education Association) ใน ค.ศ. 1919 ผู้นำคนสำคัญของการศึกษาแบบพิพัฒนาการและเป็นผู้นำคนสำคัญของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมก็คือ จอห์น ดิวอี้ ท่านจึงเป็นทั้ง "ผลิตผลและผู้สร้างของ (การศึกษาใน) ยุคก้าวหน้า"¹

ข้อเสนอใหม่ของนักการศึกษาแบบพิพัฒนาการในยุคก้าวหน้า นั้น มีหลากหลายครอบคลุมการปฏิบัติหรือแม้แต่ทฤษฎีที่แตกต่างกันไปมากมายตามความเห็น การตีความและความเข้าใจของผู้นำไปใช้จนก่อให้เกิดความสับสนและเข้าใจผิดอยู่ไม่น้อย จนมีผู้กล่าวว่า "เป็นการยากกว่าที่จะบอกว่านักการศึกษาแบบพิพัฒนาการต่อต้านอะไร มากกว่าที่จะบอกได้ว่า อะไรคือสิ่งที่เขาสนับสนุน"² และสมาคมการศึกษาแบบพิพัฒนาการก็ถึงกับประกาศว่า "ไม่มีปรัชญาใด ๆ ที่มีอยู่กว้างพอที่จะครอบคลุมวิถุทัศน์ทั้งหมดของการศึกษาแบบพิพัฒนาการได้"³

จอห์น ดิวอี้ นั้น ถึงแม้จะเป็นผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งของการศึกษาแบบพิพัฒนาการ แต่ท่านก็ไม่เห็นด้วยกับแนวปฏิบัติหลาย ๆ ประการของการศึกษาแบบพิพัฒนาการ และพยายามต่อสู้เพื่อแก้ไขสิ่งเหล่านั้นมาตลอด ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม หรือที่รู้จักกันในชื่ออื่น ๆ เช่น ประสบการณ์นิยม (Experimentalism) อุปกรณ์นิยม (Instrumentalism) จึงเป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติทางการศึกษาที่ จอห์น ดิวอี้ และผู้สนับสนุนเสนอเป็นคำตอบให้กับการศึกษาของอเมริกันในยุคนั้น เนื่องจากปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมเป็นระบบความคิดที่วางอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) แนวทางปฏิบัติจึงอยู่ภายในกรอบที่ชัดเจนกว่าการศึกษา

แบบพัฒนาการโดยทั่ว ๆ ไป กระนั้น ในหมู่ของนักการศึกษาในแนวนี้ ก็ยังมีความคิดแตกต่างกัน ในรายละเอียด⁴ ผู้นำที่สำคัญของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมคือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) วิลเลียม เอช คิลแพทริก (William H. Kilpatrick) บอยด์ เอช โบด (Boyd H. Bode) จอห์น ไชลด์ส (John Childs) เป็นต้น ในที่นี้จะขอเน้นกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ เป็นหลัก เนื่องจากว่าแนวคิดของดิวอี้ มีอิทธิพลต่อนักการศึกษาที่สุด ดังที่มีผู้กล่าวว่า "นักการศึกษาชาวต่างประเทศก็มักจะตระหนักเสมอว่าพวกเขาเป็นหนี้ต่อดิวอี้มากกว่านักการศึกษาชาวอเมริกันคนอื่น ๆ"⁵ และศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มักกล่าวถึงแนวคิดของดิวอี้ในงานเขียน งานบรรยายของท่าน มากกว่านักการศึกษาอเมริกันคนอื่น ๆ

1. พื้นฐานความเชื่อทางปรัชญา ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมีพื้นฐานความเชื่อในแนวปฏิบัตินิยม (Pragmatism) คือ เชื่อว่าความเป็นจริงที่มนุษย์ประสบนั้นมีหลากหลายเปลี่ยนแปลงได้ ไม่แน่นอนและมีพัฒนาการตลอดเวลา ดังนั้น มนุษย์จึงควรแสวงหาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์และมีความหมายต่อชีวิตตนและสังคม สิ่งนี้เรียกว่า ประสบการณ์ (Experience)

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสังคม มนุษย์จึงเป็นทั้งอินทรีย์ทางธรรมชาติและเป็นสัตว์สังคม ในฐานะที่เป็นอินทรีย์ทางธรรมชาติ มนุษย์มีคุณสมบัติบางอย่างร่วมกับสัตว์หรือพืช คือ มีร่างกายและความต้องการทางด้านร่างกาย แต่มนุษย์ก็มีสติปัญญาซึ่งสัตว์และพืชไม่มี มนุษย์จึงมีความสามารถในการสร้างสรรค์ มีจุดหมาย มีสำนึกผิดชอบชั่วดี มีสำนึกในตัวเอง มองเห็นอนาคต จึงทำให้มนุษย์เจริญก้าวหน้ามาตลอด ในฐานะสัตว์สังคม มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวเองเป็นอิสระจากสังคมได้ มนุษย์ต้องมีการปะทะสังสรรค์ (Interaction) กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ความเป็นบุคคลหรือลักษณะของบุคคล (Individuality) จึงไม่ใช่สิ่งที่ผู้อื่นมอบให้ หรือเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาได้ อิทธิพลของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และความเป็นบุคคลของมนุษย์ในสังคมย่อมจะต้องส่งผลกระทบต่อสังคมนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น บุคคลและสังคมจึง ไม่ใช่สิ่งที่แยกออกจากกัน

ประสบการณ์เป็นผลจากการปะทะสังสรรค์กันระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ดิวอี้ ได้แสดงทัศนะเรื่องกระบวนการของประสบการณ์ในหนังสือ Democracy and Education ว่า ประสบการณ์นั้นมีความหมายรวมถึง การกระทำและผลที่เกิดขึ้นในแง่ของการกระทำ ประสบการณ์ที่บุคคลได้รับในแต่ละครั้งนั้นถ้าจบสิ้นในตัวเอง ไม่สามารถโยงไปถึงประสบการณ์ในอดีต หรือขยายไปสู่ประสบการณ์ในอนาคตได้ ก็ย่อมไม่มีความหมายใด ๆ เพราะบุคคลย่อมไม่มีพื้นฐานอะไรที่จะ

เผชิญกับอนาคต จึงไม่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพใหม่ที่เผชิญได้และไม่สามารถจะควบคุมอนาคตหรือสิ่งแวดล้อมได้ด้วย ดังนั้น การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงหมายถึงความสามารถที่จะประสานการกระทำและผลของการกระทำในปัจจุบันให้เข้ากับประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต และที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต^๑

ในกระบวนการของประสบการณ์ ซึ่งเป็นความต่อเนื่องระหว่างการกระทำกับการบังเกิดผลติดตามมานั้นย่อมจะต้องมีการคิดเกิดขึ้น การคิดก็คือการกำหนดความต่อเนื่องระหว่างสิ่งที่ทำกับผลของมันอย่างจงใจ ซึ่งทำให้บุคคลสามารถคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้าได้ การคาดคะเนผลที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้าได้ จึงหมายความว่าบุคคลมีข้อเสนอสำหรับการแก้ปัญหาที่มีอยู่และการที่จะทำเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้ศึกษาและพิจารณาวิเคราะห์ปัญหา หรือสถานการณ์อย่างรอบคอบเพื่อพัฒนาสมมติฐานในการแก้ปัญหาขึ้น การกระทำเช่นนี้เรียกว่าการพิจารณาเหตุผล (Reasoning) หลังจากนั้นสมมติฐานหรือความคิด (Thought) ที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาเหตุผลก็ต้องได้รับการทดสอบโดยการกระทำ หากทดสอบแล้วให้ผลตามที่คาดหมายไว้หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมตามที่ต้องการ ก็ยอมรับในสิ่งนั้นว่าเป็นประสบการณ์ที่ถูกต้อง แต่หากให้ผลในทางตรงกันข้าม ก็อาจมีการขยายปรับปรุงสมมติฐานและลองกันใหม่จนกว่าจะได้ผลตามที่ต้องการ และสำหรับตัวอื่นแล้ว กระบวนการของประสบการณ์ก็เป็นกระบวนการเดียวกันกับการคิดอย่างใคร่ครวญ (Reflective Thinking) หรือการแก้ปัญหา (Problem-Solving Method) หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) นั่นเอง ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ล้วนแต่มุ่งที่ผล คือ ประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในสังคม ประโยชน์ต่อชีวิตในสังคม ซึ่งเป็นความสมดุลระหว่างความสุขและความพึงพอใจของบุคคลกับผลประโยชน์ของสังคมและมนุษยชาติ จึงเป็นเกณฑ์ตัดสินประสบการณ์และคุณค่า

วิธีแก้ปัญหของตัวอื่น ซึ่งมุ่งที่ประสบการณ์นั้น มีขั้นตอนโดยสรุปดังนี้

- 1) ขั้นที่ตระหนักในสภาวะที่ผิดปกติ ความยุ่งยาก หรือขั้นที่รู้สึกว่ามีปัญหาเกิดขึ้น
- 2) ขั้นกำหนด หรือวินิจฉัยปัญหา
- 3) ขั้นพิจารณาวางแผนในการแก้ปัญหาอย่างใคร่ครวญ รอบคอบ และมีเหตุผล
- 4) ขั้นพิจารณาผลสืบเนื่องอันอาจจะเกิดขึ้นได้ของสมมติฐานแต่ละข้อ
- 5) พิสูจน์สมมติฐานที่เลือก โดยการนำไปปฏิบัติหรือกระทำจริง

2. ความมุ่งหมายของการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแบบประสบการณ์นิยมคือ เพื่อเสริมสร้างความเจริญงอกงามให้แก่บุคคลและสังคม ความเจริญงอกงามของบุคคลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลเป็นผู้มีความสามารถในการคิดอย่างใคร่ครวญ และสามารถนำความคิดหรือที่เรียกว่าประสบการณ์นั้นไปปฏิบัติได้ แก้ไขปัญหาได้ และเมื่อบุคคลมีความเจริญงอกงามก็ย่อมจะส่งผลต่อความเจริญงอกงามหรือการพัฒนาของสังคมด้วย เพราะบุคคลก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

3. หลักสูตร นักการศึกษาแบบประสบการณ์นิยมเห็นว่า หน้าที่เดิมของโรงเรียนและของการศึกษาซึ่งเป็นการให้บริการความรู้ทางวัฒนธรรมแก่บุคคลนั้น ควรได้รับการแก้ไขใหม่เพื่อให้โรงเรียนและการศึกษามีหน้าที่ให้บริการทางสังคมสงเคราะห์ ดังนั้น แทนที่หลักสูตรของประสบการณ์นิยมจะเป็นหลักสูตรที่บรรจุเนื้อหาวิชาที่ได้รับการสะสมกันมาเป็นเวลานาน จึงกลายเป็นหลักสูตรที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้เรียน กล่าวคือสิ่งที่มีค่าที่ผู้เรียนควรได้เรียนรู้ไม่ควรเป็นความรู้และกิจกรรมที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ หรือปฏิบัติได้ในชีวิตจริง และเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชีวิต หรือของสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ทำให้ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาได้ พัฒนาชีวิตของตนและสังคมให้ดีขึ้นได้

วิชาที่ควรบรรจุในหลักสูตรก็ได้แก่ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ การอ่าน การเขียน การคิดเลข งานฝีมือ เป็นต้น ดิวอี้ไม่ได้ปฏิเสธวิชาใดวิชาหนึ่งในการศึกษาแบบเก่า โดยเฉพาะแต่ก็เชื่อว่าวิชา และเนื้อหาวิชาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนนั้น ควรต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ที่มีความหมาย และเหมาะสมกับความเจริญงอกงามของผู้เรียน⁷ ไม่ใช่การเรียนรู้เนื้อหาความรู้เพื่อความรู้เหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต

อย่างไรก็ตามนักการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมบางคนก็เชื่อว่าหลักสูตรนั้นควรเป็นหลักสูตรแบบยึดตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child-centered Curriculum) กล่าวคือยึดถือความสนใจของผู้เรียนเป็นตัวกำหนดสิ่งที่จะให้เรียนโดยไม่คำนึงถึงว่าสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ หรือต้องการเรียนนั้น จะมีความหมายหรือเป็นประโยชน์ใด ๆ แก่การสร้างสรรค์สติปัญญา หรือการดำเนินชีวิตของผู้เรียนหรือไม่ เป็นการให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนอย่างเต็มที่ ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้ ดิวอี้ และนักการศึกษาพัฒนาการนิยมคนอื่น ๆ เช่น โบด (Boyd H. Bode) เป็นต้น ไม่เห็นด้วยและคัดค้านอย่างเต็มที่ โดยกล่าวว่า การกระทำของนักการศึกษาที่ยึดตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นความคิดที่ผิดพลาดอย่างยิ่งใหญ่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ควรเป็นประสบการณ์ที่ได้รับการพิจารณา เลือกสรรค์

และควบคุมด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หรือผ่านการพิจารณาอย่างใคร่ครวญจากสังคมแล้วเท่านั้น ไม่ใช่ประสบการณ์อะไรก็ได้ เพราะการเรียนรู้เช่นนั้นอาจนำไปสู่ความวุ่นวาย แทนที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงาม⁸

4. วิธีการเรียนการสอน สำหรับนักการศึกษาพัฒนาการนิยามที่มีทักษะแบบประสบการณ์นิยม เช่น ดิวอี้ และ โบล เห็นว่าวิธีการเรียนการสอนต้องหลีกเลี่ยงที่จะยึดตัวครูเป็นศูนย์กลางหรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบอก ถ่ายทอดหรือตัดสินใจใด ๆ และขณะเดียวกันก็ต้อง ไม่ใช่การปล่อยให้ผู้เรียนทำกิจกรรมอะไรก็ได้ตามอำเภอใจ ตรงกันข้ามนักประสบการณ์นิยมเชื่อว่าการสอนการเรียนรู้ที่ดีควรยึดหลักประสบการณ์เป็นสำคัญ ครูและนักเรียนต้องร่วมมือกันในการเรียนรู้ ครูมีหน้าที่จัดการเลือกพื้นกิจกรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมให้กับผู้เรียน หรือเป็นผู้วางแผนว่าจะช่วยผู้เรียนได้อย่างไรบ้าง โดยใช้ความอยากรู้อยากเห็นและความสนใจของผู้เรียนให้เป็นประโยชน์ในการวางแผน ส่วนนักเรียนนั้น จะเป็นผู้ลงมือกระทำ ทดลอง ทดสอบ คิดอย่างใคร่ครวญ หรือแก้ปัญหาในกิจกรรมหรือสิ่งแวดล้อมที่ครูเลือกสรรให้ โดยมีครูเป็นผู้ช่วยแนะนำเมื่อจำเป็น และนักเรียนอาจช่วยเสนอแนะความคิด ความเห็น ตลอดจนอภิปรายร่วมกับครูเพื่อหากิจกรรมที่เหมาะสมด้วยก็ได้ ดังนั้น บรรยาภาศในการเรียนการสอนจึงเป็นแบบประชาธิปไตย คือ ทั้งครูและนักเรียนต่างก็ช่วยเหลือร่วมมือซึ่งกันและกัน เคารพในความคิด ซึ่งกันและกัน และใช้สติปัญญาในการไตร่ตรองปัญหาต่าง ๆ อย่างรอบคอบ

จอห์น ดิวอี้ เสนอให้ใช้วิธีการเรียนการสอนแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีสอนหลักในทุกระดับของการศึกษา และให้กิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้โดยการแก้ปัญหานี้ เป็นสิ่งที่ดิวอี้เรียกว่า การเรียนรู้โดยการกระทำ (Learning by Doing) ซึ่ง ซิดนีย์ ฮุก (Sidney Hook) อธิบายว่า

การกระทำในทัศนะของดิวอี้ เป็นการทดลองซึ่งนำทางโดยสมมติฐาน ไม่ใช่การกระทำโดยปราศจากการพิจารณา ซึ่งไม่มีโอกาสเข้าถึงระดับของการทดลอง เป็นความจริงว่าเราเรียนรู้โดยการกระทำ แต่ก็ไม่เป็นความจริงว่า การกระทำทุกอย่างจะเป็นการเรียนรู้

การเผยแพร่แนวความคิดแบบพัฒนาการนิยม

การเผยแพร่แนวความคิดและแนวทางการศึกษาของอเมริกันหลังกลับจากอเมริกาใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ไม่ได้ทำอย่างโดดเดี่ยว ท่านได้กล่าวถึงบทบาทของนักการศึกษาไทยจำนวนมากที่ได้รับการศึกษาจากอเมริกาว่า เป็นผู้มีความกระตือรือร้นและทำงานหนัก และนักศึกษาเหล่านี้ ได้ร่วมกันเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของการศึกษาไทย ภายใต้แนวความคิดแบบพัฒนาการนิยม¹⁰ นอกจากนั้น นักการศึกษาไทยกลุ่มนี้ยัง ได้มีบทบาทต่อความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในวงการศึกษาระหว่างนั้น ซึ่งพอจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของอิทธิพลความคิดของการศึกษาแผนใหม่ อย่างน้อย 6 ประการ คือ

1. การก่อตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยขึ้น ในปี พ.ศ. 2496 โดยผู้ที่จบการศึกษาจากสหรัฐอเมริกาเพื่อทำงานเผยแพร่แนวความคิด เนื้อหา วิธีการเรียนการสอนและการบริหารการศึกษาแบบประชาธิปไตย
2. มีการนำเอาแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาของ จอห์น ดิวอี้ มาเผยแพร่ในประเทศไทย ทั้งในชั้นเรียนและในรูปแบบของเอกสาร สิ่งพิมพ์ รวมทั้งการอภิปราย
3. การตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา ณ ถนนประสานมิตร อำเภอพระโขนง กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2496 ที่มีรากฐานมาจากโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร
4. เริ่มมีการทดลองประยุกต์ใช้แนวความคิดและวิธีการสอนแนวใหม่เพื่อการพัฒนาการศึกษาโดยทั่วไป โครงการทดลองที่เป็นที่รู้จักกันดีก็คือโครงการทดลองที่จังหวัดฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. 2494 โดยกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับองค์การยูเนสโก ภายใต้แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (Learning by Doing)
5. มีการตั้งโรงเรียนสาธิตขึ้นในสถาบันผลิตครู ในปี พ.ศ. 2498 เพื่อให้เป็นสถานที่ทดลองและสาธิตวิธีการสอนใหม่ ๆ
6. กระทรวงศึกษาธิการโดยความร่วมมือขององค์การยูเนสโก จัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กขึ้นในวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร¹¹

ทั้ง 6 ประการนี้จัดว่าเป็นการเคลื่อนไหวอย่างสำคัญของประเทศไทย อันเป็นผลมาจากอิทธิพลความคิดแบบพัฒนาการนิยม นอกจากนั้นการเคลื่อนไหวนี้ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด แนวปฏิบัติในระบบการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรการศึกษาของไทยอย่างกว้างขวาง

บทบาทของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ในการเผยแพร่แนวความคิดแบบพัฒนาการนิยม

ในกลุ่มนักศึกษารุ่นใหม่ที่มีความกระตือรือร้นในการเผยแพร่แนวความคิดการศึกษาแผนใหม่ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของไทยได้รับรู้โลกทัศน์ใหม่นั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้มีบทบาทที่โดดเด่นมาก จากการศึกษาประวัติการทำงานของท่านจะพบว่าท่านเป็นแกนนำสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทั้ง 6 ประการ เพื่อเผยแพร่แนวความคิดทางการศึกษาแบบพัฒนาการดังกล่าวแล้วข้างต้น อีกทั้งยังยอมรับกันโดยทั่วไปว่าผู้เคยทำงานร่วมกันกับท่านว่า ท่านไม่ได้เป็นเพียงผู้บรรยาย ผู้เขียนเกี่ยวกับแนวความคิดการศึกษาแบบพัฒนาการซึ่งมีพื้นฐานเกี่ยวกับจริยธรรมประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ท่านยังมีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตตามแนวที่ท่านพูดและเขียนอีกด้วย

ในที่นี้จะขอแยกกล่าวบทบาทของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ในการนำแนวความคิดแบบพัฒนาการนิยม หรือกล่าวโดยรวมว่าการศึกษาแผนใหม่มาเผยแพร่ ตั้งแต่ท่านจบการศึกษาระดับปริญญาเอกในปี พ.ศ. 2494 ที่สำคัญ 3 บทบาทดังนี้

1. บทบาทในการตั้งองค์กรและสถาบันเพื่อเผยแพร่แนวความคิดทางการศึกษา

1) จัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา นายกสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยท่านหนึ่งกล่าวถึงบทบาทในส่วนนี้ว่า ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้บุกเบิกยกระดับวิชาชีพการศึกษาในประเทศไทย ทำให้เกิดวิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ การบุกเบิกยกระดับวิชาชีพการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ทำให้การศึกษาวิชาครูสามารถจัดการศึกษาถึงขั้นปริญญาเอกได้ในประเทศไทย¹²

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงเหตุผลที่ต้องการยกระดับวิชาชีพครูให้สามารถเรียนถึงระดับปริญญาว่า นอกจากจะเป็นการสะกิดกันคนไม่ให้หนีจากอาชีพครูแล้ว ท่านยังต้องการ "จัดวางรากฐานวิชานี้ให้เข้มแข็งขึ้นมิฉะนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั้งปวง"¹³

ภาพของความพยายามจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาเพื่อผลิตครูระดับปริญญาใน นามวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อปี พ.ศ. 2496 นั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงความยากลำบากเรื่องนี้ไว้ในเรื่อง การวางรากฐานด้านแนวคิดใหม่ทางการศึกษาในเมืองไทยว่า

ตอนนั้นในหมู่ประชาชน ความคิดที่จะให้ครูเรียนถึงปริญญายังไม่มี ดังนั้น การเสนอให้ครูมีการศึกษาถึงระดับปริญญาเป็นของที่แปลกมาก อีกประการหนึ่งนั้น จะให้สถาบันการศึกษาระดับวิทยาลัย ประสาทปัญญานี้ยังไม่มีคนเข้าใจ จะโน้มน้าวกฎหมายไปถึงพรรคเสรีมนังคศิลา (อันเป็นพรรครัฐบาลในเวลานั้น) แล้ว ผมก็ต้องไปชี้แจงหนักหน่วงมาก เพราะท่านผู้แทนราษฎรสมัยโน้นเขาไม่เข้าใจเลยเป็นวิทยาลัยอะไร ให้ปริญญา เป็นครู เป็นศึกษาธิการ อำเภอก็เอาปริญญาเขี้ยวหรือ?... ผมก็ต้องชี้แจงมากมายว่าจะต้อง ขยายการศึกษา ผู้คนจะต้องไม่หนีไปจากอาชีพครูหรืออาชีพบริหารการศึกษานี้ะสำคัญมาก ต้องดึงเขาเข้ามา แล้วทั่วโลกเขาก็ทำกันแล้ว ... ชี้แจงให้เห็นว่าการศึกษานั้นสูงนั้นทำได้ทั้งที่เป็น University และที่เป็น College ในประเทศอเมริกาทำกันมากมาย ในอังกฤษก็ทำ¹⁴

ในที่สุดเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2497 พระราชบัญญัติจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ประกาศใช้ มีผลให้โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงเปลี่ยนฐานะเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาและมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดการศึกษาแผนใหม่ และผลิตบัณฑิตทางการศึกษาที่ถูกล่อหลอมด้วยวิธีคิดและปรัชญาอเมริกันมากขึ้น ศิษย์เก่าของสถาบันนี้เขียนบันทึกไว้ว่า "อาจารย์ใหญ่คนใหม่ของเรากล่าวคำปราศรัยด้วยสำเนียงมีจังหวะ เป็นถ้อยคำเจือด้วยอารมณ์ขันนิด ๆ เนื้อหาเรื่องราวที่พูด เราไม่ค่อยจะได้ยินมาก่อน แต่รู้ลึกลงว่าจะค่อนข้างสมัยใหม่... จึงพากันตั้งง่วงงันต่อสิ่งที่อาจารย์พูด และแล้วระเบียบแบบแผนอย่างอังกฤษก็หมดยุค แบบอย่างของอเมริกันเริ่มเข้ามาสัมผัสกับชีวิตใหม่ของเรา"¹⁵

นอกจากเจตนาที่จะยกระดับการศึกษาของวิชาชีพครูแล้ว ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ยังมีเจตนาให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นสถาบันสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดทางการศึกษาแผนใหม่ โดยท่านสามารถนำเอาปรัชญาของสถาบันที่เชื่อว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า ลิกขา วิรุฬฺหิสมปตฺติตา และตรงกับความเชื่อของจอห์น ดิวอี้ ว่า Education

is Growth มาสร้างสัญลักษณ์ของสถาบันในรูปกราฟ ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างจากสถาบันการศึกษาอื่นอย่างสำคัญเพราะ โดยทั่วไปสถาบันอื่นจะ ใช้วัตถุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นสัญลักษณ์แต่วิทยาลัยวิชาการศึกษานำเอาแนวคิดเชิงปรัชญาการศึกษาแผนใหม่อันลุ่มลึกมาสร้างเป็นสัญลักษณ์

ท่านกล่าวว่า

ตราของวิทยาลัยวิชาการศึกษา ผมเป็นผู้คิด ตอนนั้นเราเป็นสถานศึกษาใหม่ ๆ สึกี่ไม่มี ตราก็ไม่มี บังเอิญเมื่อตอนเรียนปริญญาตรีผมได้เรียนคณิตศาสตร์ จึงรู้ว่า มีเส้นกราฟอยู่เส้นหนึ่ง สมการของมันก็คือ $y = e^x$ เวลา plot กราฟแล้ว เส้นกราฟจะขึ้นเรื่อยไม่มีวันลง ประจวบที่ขึ้นไปในโอกาส ภาษาอังกฤษเขาว่าประจวบ เป็น Projectile in Flight เรื่องนี้เรียนครั้งยังเรียนปริญญาตรีอยู่ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรียนแล้วก็ทิ้งไป แต่ก็ยังจำได้ ต่อมาได้ไปเรียนวิชาการศึกษาที่ประเทศอเมริกา เขาก็สอนทางปรัชญาว่า ถ้าจะนิยามคำว่า การศึกษาละก็ อาจจะทำได้สองอย่างคือ การศึกษาชนิดที่เป็นภาวะอย่างหนึ่งและการศึกษาชนิดที่เป็นการกระทำอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นการศึกษาที่เป็นภาวะแล้ว ก็อาจพูดได้ว่า การศึกษาคือการงอกงาม งอกงามไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันรู้จักจบสิ้น แต่ถ้าเป็นทางการกระทำ ก็แปลว่าการที่เราจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียนเพื่อว่าผู้เรียนจะได้งอกงามขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน¹⁶

ตราวิทยาลัยวิชาการศึกษา

นับได้ว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นแหล่งสำคัญที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้สร้างเมล็ดพืชพันธุ์ของแนวความคิดการศึกษาแผนใหม่ให้แพร่กระจายไปในวงการศึกษาของไทยทุกระดับ และเป็นแหล่งที่ตัวท่านเองได้มีโอกาสแสดงแนวความคิดของท่านอย่างกว้างขวาง มีข้อคิดและคำถามมากมายที่ศิษย์ของท่านจดจำได้จากการอบรมสั่งสอนของท่าน เช่น

"ข้าพเจ้าถืออยู่ว่าบัณฑิตทุกคนมีค่าสูงยิ่งกว่าปราชญ์หรือลัทธิเศรษฐกิจใด ๆ ทั้งสิ้น"
 "ขอให้บัณฑิตศึกษาทุกคน มีความรู้ประจักษ์กับปราชญ์และมีความประพฤติประจักษ์ผู้ทรงศีล"

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี กล่าวไว้ในสาส์นถึงศิษย์เก่าครั้งหนึ่งว่า

เราอาจพูดได้ว่า Progressive Education เริ่มต้นในประเทศไทยที่ ร.ร. ฝึกหัดครูชั้นสูงนี้เอง ปีรุ่งขึ้นคือ พ.ศ. 2496 โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตรก็กลายเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา พวกเราก็กลายเป็นนิสิตไปทันทีในตอนนั้นสภาพของครูประถม ครูอาชีวและศึกษานิการ ตำด้อยมาก มีวุฒิ ป.ป. หรือ ป.ป. ช่างไม้ หรืออะไรพรรณั้น ศึกษานิการของเราส่วนมากก็มาจากเสมียน แล้วพยายามศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเองจนเป็นศึกษานิการอำเภอ¹⁷

อนึ่ง ผู้วิจัยขอบันทึกไว้ในที่นี้ว่า ตามประวัติการศึกษาไทย ร.ร. ฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร เคยเป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนาเรื่องการศึกษาประชาบาล ซึ่งอยู่ในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นครั้งแรกในประเทศไทย ในช่วงวันที่ 4 มกราคม - 16 กุมภาพันธ์ 2494 โดยมี ม.ล. ปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการในเวลานั้นให้การสนับสนุน การประชุมครั้งนี้ส่งผลให้มีการแก้ไขกฎหมายและอุปสรรคการจัดการศึกษาประชาบาลอย่างกว้างขวาง

2) จัดตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของการยกระดับวิชาชีพแต่ละประเภท คือ การมีสมาคมทางวิชาชีพไว้เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและกระทำกิจอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิชาชีพ

คำกล่าวรายงานในการประชุมทางวิชาการ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม - 2 กันยายน 2528 นายกสมาคมการศึกษากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ร่วมกับคณะอีก 8 ท่าน ได้ก่อตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยขึ้น เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2498 ท่านศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นนายกสมาคมคนแรก เมื่อปี 2498 และได้พยายามแนะนำความคิดใหม่ทางการศึกษาเข้ามาในการจัดการศึกษาไทย"¹⁸

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เองได้ให้สัมภาษณ์ผู้จัดทำหนังสือชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล ไว้ว่า

... ครั้งแรกจะตั้งคล้าย ๆ สมาคม Herbartian Club ของอเมริกา แต่ที่หลังพอคุย ๆ กันแล้วก็เลยตั้งสมาคมการศึกษา ก็ตามใจ จะตั้งชื่ออะไรก็ช่าง แต่ขอได้ตั้งเพื่อเผยแพร่ Progressive Education ในประเทศไทยก็แล้วกัน¹⁹

ท่านยังสะท้อนให้เห็นอีกว่า ความพยายามที่จะตั้งสมาคมทางวิชาชีพขึ้นเพื่อเผยแพร่ความคิดใหม่ ๆ ต้องประสบปัญหาในช่วงแรก ๆ เป็นอย่างมาก

... ตอนแรก ๆ เราก็กลัว ไม่กล้าที่จะประชุมกันในสถานศึกษา ต้องไปประชุมกันตามโรงแรมคล้าย ๆ อยู่เมืองนอก โดยควักสตางค์เอง ตอนที่ตั้งเป็นสมาคมไปจดทะเบียนนั้นก็ต้องควักสตางค์เองคนละห้าร้อยบาท ห้าร้อยบาทตอนนั้น มากนะครับ เงินเดือนเรา 260 บาทเท่านั้นและมีเงินพิเศษเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น...²⁰

เมื่อจัดตั้งสมาคมได้แล้ว สมาคมแห่งนี้ก็มีบทบาทสำคัญในการแนะนำความคิดใหม่ทางการศึกษาให้แก่วงการการศึกษาไทย สมดังเจตนาดีของผู้ก่อตั้ง แนวความคิดใหม่ ๆ เหล่านั้น ในปัจจุบันก็ยังมี การนำมาปฏิบัติกันอยู่ เช่น วิธีสอนแผนใหม่ ระบบการศึกษาแบบหน่วยกิต การอบรมครูด้วยวิธีสัมมนา หลักสูตรระยะสั้น หลักสูตรตอนเย็น การแนะแนวการศึกษาและอาชีพ ประชาธิปไตยในโรงเรียน เป็นต้น

2. บทบาทในการเขียนและการบรรยาย ตลอดชีวิตการทำงานของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ท่านได้ทุ่มเทเวลาให้กับวิชาการอย่างมาก จนสามารถกล่าวได้ว่าเป็นชีวิตแห่งวิชาการ มีผู้รวบรวมผลงานที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เขียนขึ้น ทั้งในรูปหนังสือ

บทความ รวมทั้งสิ้น 36 ชิ้น เนื้อหาที่ปรากฏในผลงานเหล่านี้ส่วนมากเป็นการเผยแพร่แนวคิด การศึกษาแผนใหม่ และแนวคิดของการประยุกต์พุทธศาสนาสู่การศึกษาแผนใหม่

ผลงานที่ได้รับการยอมรับและนักวิชาการหยิบยกเป็นประเด็นอภิปรายอย่างกว้างขวาง ได้แก่ พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510) "ความคิดบางประการในวิชาการศึกษา" (2509) "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย" (2513) "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" (2520) "จริยธรรมศึกษา" (2527) "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" (2525) เป็นต้น

นอกจากนั้นท่านยังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรบรรยายในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโอกาสให้ท่านได้ถ่ายทอดแนวความคิดการศึกษาแผนใหม่ทั้งสิ้น แนวความคิดที่ปรากฏในผลงานของท่าน จะได้นำมาแยกกล่าวตามประเด็นต่าง ๆ ในบทต่อ ๆ ไป

3. บทบาทในการสอนและการทำงาน ในฐานะที่เป็นครูและเป็นผู้บริหารสถาบัน การศึกษา ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการถ่ายทอดความรู้ และความคิด และมีบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำทางการศึกษา ความจริงเรื่องนี้ได้รับการยืนยัน จากเอกสารจำนวนมากที่บรรดาศิษย์ของท่านได้จัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในวาระต่าง ๆ และเป็นที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ในยุคปัจจุบันลูกศิษย์ของท่านจำนวนไม่น้อย มีตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบใน กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานอื่น ๆ

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เองเคยกล่าวถึงศิษย์ของท่านด้วยความภาคภูมิใจว่า

ในชีวิตโดยส่วนรวมของท่านทั้งหลายในระยะต่อมาจนถึงบัดนี้ ก็เจริญรุ่งเรือง นำพาทุกหมู่เจียง เหตุอย่างหนึ่งก็เพราะรากฐานที่ดีที่ท่านแต่ละคนได้รับจากโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง และอีกอย่างหนึ่งก็เพราะความพากเพียรและความขยันหมั่นเพียรของท่านเอง ขณะนี้บางคนก็เป็นอธิการ เป็นนายพล เป็นอธิบดีเป็นผู้ช่วยราชการ เป็นครูอาจารย์ชั้นเยี่ยม เป็นศาสตราจารย์ เป็นนักธุรกิจ ฯลฯ ซึ่งน่าปลื้มใจทั้งสิ้น²¹

ข้อความในสำเนาบางตอน แสดงให้เห็นตลอดเวลาที่สอนศิษย์ไม่ว่าสมัยใดก็ตามแนวความคิดของการศึกษาแผนใหม่จะเป็นประเด็นสำคัญในการสอนของท่าน ท่านกล่าวว่า

...ผมถูกส่งตัวมาประจำสถานศึกษาแห่งนี้ ในปี พ.ศ. 2495 ขณะนั้นยังใช้หลักสูตร ฝึกหัดครูมัธยมกันอยู่ แต่หลักสูตรนี้ที่เกี่ยวกับวิชาครูได้เขียนไว้กว้าง ๆ ค่อนข้าง ดั้งนั้น พอมาถึง ผมก็เห็นช่องทางและเริ่มสอนวิชาการศึกษาแผนใหม่ หรือ Progressive Education ให้แก่พวกเราทันที ท่านยังคงจำได้ว่า ผมพูดเรื่อง

- Learning starts with a problematic situation
- Education is growth
- Learning by experience
- Method of intelligence
- และอื่น ๆ อีกมากมาย

ฯลฯ

เราอาจพูดได้ว่า Progressive Education เริ่มต้นในประเทศไทยที่ ร.ร. ฝึกหัดครูชั้นสูงนี้เอง²²

บุคลิกภาพประการหนึ่งของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี คือ มีจิตวิญญาณของครูอยู่เต็มเปี่ยม เพราะท่านพร้อมที่จะชี้ทางสว่างทางปัญญาให้แก่ศิษย์ได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกและอาจมีผลกระทบต่อการศึกษา อันเป็นการเตือนให้ผู้ ที่รับผิดชอบบริหารการศึกษา ได้เตรียมตัวปรับการศึกษาให้ทันสมัยอยู่เสมอ เช่น ในการเขียนสำนวนถึงศิษย์ในปี 2527 เมื่อท่านได้เกษียณอายุราชการไม่ได้หลายปีแล้วว่า "ชาวแสนแสนทุกท่านหรือเกือบทุกท่าน ย่อมอยู่ในวงการการศึกษาโดยตรง บางคนหนักไปในทางการสอน บางคนหนักไปในทางการวิจัย บางคนหนักไปในทางบริหาร ฯลฯ แต่จะหนักไปในทางใดก็ตาม ก็อยู่ในวงการ ศึกษาทั้งสิ้น นักการศึกษาย่อมจะต้องสดับตรับฟังเกี่ยวกับการก้าวหน้าของการศึกษาไว้เสมอ"²³ แล้วท่านก็ยกเอาความคิดที่ อัลวิน ทอฟเลอร์ (Alvin Toffler) กล่าวถึงคลื่นอารยธรรมลูกที่สาม ซึ่งเป็นยุคที่เรียกว่า Highly - Electronic Society มากล่าวให้ศิษย์เก่าฟังและลงท้ายด้วยการเตือนศิษย์ให้ตระหนักถึงความคิดใหม่ของทางการศึกษาว่า

... เท่าที่สดับตรับฟังมา ก็ว่านักเรียนจะอยู่ที่บ้านกันส่วนมาก อาจเรียนแบบ individualization ได้อย่างสมที่นึกฝันกันได้ โดยแต่ละคนใช้เครื่องเรียนที่มีอิเล็กทรอนิกส์ช่วย อาจเรียนได้ตามความสามารถของตนจริง ๆ คนเก่งก็เรียนไปได้

อย่างรวดเร็ว คนไม่เก่งก็เรียนตามความสามารถของตนจริง ๆ จนเจริญงอกงาม
ขึ้นเต็มทีของตน ไม่ต้องไปพะวงว่าจะเรียนตามเพื่อนในชั้นไม่ทัน เป็นต้น แต่วิชาใด
หรือกิจกรรมใดต้องการกระทำร่วมกัน ในกรณีเช่นนี้ นักเรียนจึงมาโรงเรียนและ
มีอะไรต่ออะไรอีกมากมาย ต้องคอยเผื่อสลับตลับฟังกันต่อไป⁴

สิ่งที่ท่านกล่าวไว้เหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า แม้ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี
เกษียณอายุราชการไปแล้วก็ยังติดตามความคิดใหม่ ๆ ทางการศึกษาเพื่อนำมาถ่ายทอดต่อบุคคลอื่น
อยู่ และทำให้ตัวท่านมีความรู้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

เอกสารหลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า ศาสตราจารย์
ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้ที่เอาใจใส่ในเรื่องการเผยแพร่แนวคิดทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง
และจริงจังคือ หนังสือเวียนของกรมการฝึกหัดครู เลขที่ ศธ. 0301/ว. 4189 ลงวันที่ 6
พฤษภาคม 2514 เรื่อง ตั้งความมุ่งหมายของชีวิต นักเรียน นิสิต นักศึกษา ถึงหัวหน้าสถาน
ศึกษาวิทยาลัยครูและวิทยาลัยวิชาการศึกษา เนื้อความกล่าวถึงความสำคัญของความมุ่งหมายของ
ชีวิตที่มีต่อความประพฤติที่ดีงาม จึงขอให้หัวหน้าสถานศึกษาและคณาจารย์ช่วยกันชี้แจง บอกเล่า
อบรม สั่งสอน ให้นักเรียนฝึกหัดครูและนิสิตนักศึกษาได้สร้างความมุ่งหมายในชีวิตของตนในขณะที่
ยังอยู่ในวัยเรียน⁵ ซึ่งประเด็นความคิดเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นประเด็นความคิดเชิงปรัชญาในส่วน
ของนักทฤษฎี (Axiology) และการนำปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการอบรมสั่งสอนนักเรียน

ความมุ่งหมายของชีวิตนักเรียนนิสิตนักศึกษาฝึกหัดครู ที่ท่านเสนอเป็นแนวทางล้วน
แต่มีปรัชญาการศึกษาแผนใหม่เป็นแนวคิดพื้นฐาน ดังตัวอย่างบางตอน จากหนังสือเวียน แต่ครั้ง
ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครู ดังนี้

6 พฤษภาคม 2514

เรื่อง ตั้งความมุ่งหมายของชีวิต นักเรียน นิสิต นักศึกษา

เรียน ท่านหัวหน้าสถานศึกษาทุกท่าน (วิทยาลัยครู และวิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้งปวง)

ก. คนเราถ้าได้เกิดมี "ความมุ่งหมายของชีวิต" อย่างแน่วแน่เพียงพอ ขึ้นในใจ แล้ว การกระทำต่าง ๆ ของเราก็ย่อมจะเป็นไปตามนัยของ "ความมุ่งหมายของชีวิต" เหล่านั้น และถ้า "ความมุ่งหมายของชีวิต" เป็นเรื่องดีงามและเหมาะสมแล้ว ความประพฤติของบุคคลผู้นั้นก็จะเป็นความประพฤติที่ดีงาม และเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

ข. ถ้าท่านหัวหน้าสถานศึกษาและคณะอาจารย์ทั้งปวง ได้โปรดช่วยกันชี้แจง บอกเล่า อบรม สั่งสอน ให้นักเรียนฝึกหัดครู และนิสิตนักศึกษาทุกคน ได้สร้าง ความมุ่งหมายของชีวิตของตน ในระยะที่ยังอยู่ในวัยศึกษานี้ ได้อย่างเหมาะสมและแน่วแน่แล้ว นักเรียนฝึกหัดครูและนิสิตนักศึกษาทั้งหลาย ก็จะเป็นบุคคลที่มีความประพฤติที่ดีงามและน่าชื่นชมสมกับที่จะออกไปเป็นครู และเป็นตัวอย่างที่ดีของเยาวชนของประเทศไทยสืบไป

ค. การที่จะช่วยชี้แจง บอกเล่า อบรมสั่งสอน เพื่อให้เกิดความมุ่งหมายของชีวิตในระยะที่ยังอยู่ในวัยศึกษานั้น ก็จำเป็นจะต้องเริ่มกระทำกันตั้งแต่วันแรกที่นักเรียนฝึกหัดครู และนิสิตนักศึกษาทั้งหลายได้เข้ามาสู่สถานศึกษา ก็จะต้องพยายามย้ำและชี้แจง บอกเล่ากันตลอดไป เพื่อความมุ่งหมายของชีวิตที่เกิดขึ้นนั้น จะได้อยู่ต่อไปด้วยความแน่วแน่ และมั่นคง

ง. ความมุ่งหมายของชีวิตนักเรียนฝึกหัดครู และนิสิตนักศึกษาทั้งปวงในระหว่างที่ยังอยู่ในวัยเล่าเรียนเพื่อเป็นครูนั้น น่าจะเป็นดังต่อไปนี้

1. พยายามชวนขยายสะสมวิทยาการทั้งปวง ทั้งทางด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ให้เกิดแก่ตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. พยายามชวนขยายสร้างสมให้เกิดมี คุณธรรม คีลธรรม และวัฒนธรรมขึ้น ในใจของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
3. พยายามชวนขยายสร้าง "สมรรถภาพในการเป็นครู" ให้เกิดแก่ตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

จ. "สมรรถภาพในการเป็นครู" ที่สำคัญ ๆ นั้นอาจมีดังนี้

1. สามารถทำการสอนได้เป็นอย่างดี โดยรู้จัก
 - ใช้หลักจิตวิทยาแห่งการเรียนรู้
 - ใช้หลักการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก
 - วางแผนสำหรับการสอนอย่างละเอียดถี่ถ้วน
 - ใช้วิธีสอน แบบต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม
 - ใช้วิธีการวัดผล ที่เหมาะสม
 - ใช้แบบทดสอบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ในการเรียน-การสอน
 - ปกครองชั้น และบริหารงานของชั้น ได้อย่างราบรื่น ตลอดจนปฏิบัติงานธุรการต่าง ๆ ของโรงเรียนได้ตามที่เหมาะสม
2. สามารถอบรม แนะนำ และปกครอง ได้อย่างดีโดยรู้จัก
 - หลักการที่ว่า ถ้าทุกคนสร้างคุณธรรมและหลักธรรมต่าง ๆ ไว้ประจำตัวได้แล้ว ก็ย่อมจะปกครองตัวเองได้
 - ใช้หลักการ และวิธีการของการแนะนำและการอบรม
 - สร้างสัมพันธภาพที่ดีกับบิดามารดา และผู้ปกครองเพื่อสนับสนุนการอบรม
 - ใช้ผลของการวิจัย ให้เป็นประโยชน์ในการอบรม
3. สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนได้เป็นอย่างดี โดยรู้จัก
 - ความสำคัญของ "กิจกรรมในหลักสูตร" หรือ "กิจกรรมเสริมหลักสูตร" ในการเรียนการสอนตามที่เหมาะสม
 - หน้าที่ในการปฏิบัติกิจกรรมเหล่านั้นอย่างเต็มใจ
 - รักษาสัมพันธภาพอันดีกับผู้ร่วมงานทั้งปวง
4. สามารถสร้างสัมพันธภาพอันดีและร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี โดยรู้จัก
 - ช่วยเหลือปรับปรุงชุมชนตามที่เหมาะสม
5. สามารถเป็นครูชั้นอาชีพ โดยรู้จัก
 - เพิ่มพูนความรู้ให้แก่อาชีพครูโดยการเรียน การพูด การค้นคว้าเกี่ยวกับวิชาการ

- เป็นสมาชิกที่ดีของสมาคมทางวิชาการที่เหมาะสม
- ยึดถือขนบธรรมเนียมของผู้เป็นครูอย่างเคร่งครัด
- ส่งเสริมตัวเองให้ก้าวหน้าในทางวิชาการศึกษาอยู่เสมอ
- ช่วยเหลือแนะนำผู้ที่เข้ามาเป็นครูใหม่ ๆ และดูแลแนะนำผู้ที่มาเป็นนักเรียนฝึกสอนในโรงเรียนของตน²⁵

ฯลฯ

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นชีวิตทางวิชาการที่หล่อหลอมขึ้นมาจากแนวคิดทางปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) ซึ่งท่านเห็นว่า เป็นการศึกษาแผนใหม่ที่ทันสมัยทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นโลกทางสังคมการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย โลกทางความรู้และเทคโนโลยีที่วิชาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลมากขึ้น ชีวิตการทำงานของท่านหลังจากจบการศึกษาระดับปริญญาเอก เริ่มต้นจากการเป็นอาจารย์ของโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร และตำแหน่งราชการสุดท้ายคือ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2519) รวมไปถึงหลังเกษียณอายุราชการ ตลอดระยะเวลาเหล่านี้ท่านล้วนแล้วแต่คิด-พูด-เขียนและปฏิบัติบนพื้นฐานของแนวคิดการศึกษาแผนใหม่ตามแนวพัฒนาการทั้งสิ้น จึงนับว่าท่านเป็นผู้บุกเบิกในการนำแนวคิดแบบพัฒนาการมาใช้ในระบบการศึกษาไทยอย่างจริงจัง

การอ้างอิง

¹Robert L. Church and Michael W. Sedlak, Education in the United States : An Interpretative History (New York : The Free Press, 1976), p. 252.

²G. Max Wingo, Philosophies of Education : An Introduction (New Delhi : Sterling Publishers, 1975), pp. 148-49.

³Paul Nash, "The Strange Death of Progressive Education," Educational Theory 14 (April 1964) : 67.

⁴John P. Wynne, Theories of Education (New York : Harper & Row, 1963), pp. 193, 260.

⁵Nash, op. cit., p. 71.

⁶John Dewey, Democracy and Education (New York : The Free Press, 1966), pp. 139-40.

⁷Robert E. Mason, Contemporary Educational Theory (New York : David McKay, 1974), p. 105.

⁸Ibid., pp. 104-107.

⁹Sidney Hook, "John Dewey and His Betrayers," Change 8 (November 1971) : 23.

¹⁰Saroj Buasri, "A. Showcase of Democratic Advancement in Asia," Phi Delta Kappan 39 (December 1957) : 139.

¹¹Pensiri I. Jeradechakul, "Educational Progressivism in Thailand : Reflections in the National Schemes of Education, The Curricula, and Classroom Practices" (Ph. D. Dissertation, Vanderbilt University, 1982), pp. 33-40.

¹²ชม ภูมิภาค "คำกล่าวรายงานในพิธีเปิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์," ณ หอประชุมคุรุสภา, 31 สิงหาคม 2528, ใน สรุปผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่องศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2528), หน้า 4.

¹³สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี, หน่วยงานบัญชา กรุงเทพมหานคร, 7 มีนาคม 2534.

¹⁴สำโรช บัวศรี, "การวางรากฐานด้านแนวคิดใหม่ทางการศึกษาในเมืองไทย," ใน สี่สิบสองปีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), หน้า 284-6.

¹⁵ทภัย ต้นหยง, "หลวงสวัสดิสารศาสตร์พุทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) บุรพาจารย์ผู้วางรากฐานการศึกษาบุคคลเบิกของสถาบันศรีนครินทรวิโรฒ," ใน แหล่งเดิม, หน้า 263-4.

¹⁶สำโรช บัวศรี, อ้างใน แหล่งเดิม, หน้า 281.

¹⁷สำโรช บัวศรี, "สำสันจากสำโรช บัวศรี ถึงคณะส่นส่น 168" ใน ส่นส่น 168 (กรุงเทพฯ : บพิธิการพิมพ์, 2527), หน้า 7.

¹⁸ชม ภูมิภาค, อ้างแล้ว, หน้า 4.

¹⁹บังอร ภาภิรมย์ขวัญ, บรรณาธิการ, ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงกึล (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 60.

²⁰แหล่งเดิม.

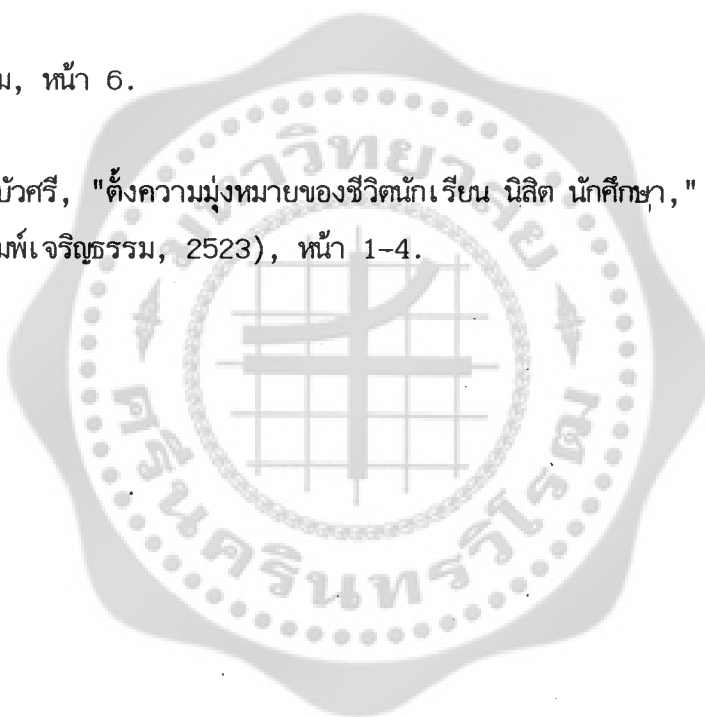
²¹สาโรช บัวศรี, "สาส์นจากสาโรช บัวศรี," อ้างแล้ว, หน้า 6.

²²แหล่งเดิม, หน้า 7.

²³สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดจากศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี," ใน แสนส่าย 168, อ้างแล้ว, หน้า 5.

²⁴แหล่งเดิม, หน้า 6.

²⁵สาโรช บัวศรี, "ตั้งความมุ่งหมายของชีวิตนักเรียน นิสิต นักศึกษา," ใน ในแสนส่าย 168 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2523), หน้า 1-4.

บทที่ 5

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับแนวความคิดการจัดการเรียนการสอน ตามแนวพัฒนาการนิยม

หลักความเชื่อพื้นฐานของพัฒนาการนิยมเชื่อว่า ความคิดที่ดีต้องนำไปสู่การปฏิบัติ หลักการเช่นนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในการปฏิบัติหน้าที่ของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เพราะตลอดระยะเวลาของการทำงาน ท่านกระทำการเผยแพร่แนวคิดทั้งโดยการสอน โดยการพูดในโอกาสอันเหมาะสมอันควรอยู่เสมอ ในบทนี้จะ ได้ศึกษาแนวความคิดของท่านที่ปรากฏใน หนังสือชื่อวิชาการศึกษาคืออะไร และที่ปรากฏในบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในที่ต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจประเด็นทางการศึกษาที่ท่านนำมาถ่ายทอดให้แก่วงการการศึกษาของไทย

หนังสือวิชาการศึกษา เล่มเล็ก

การเสนอแนวคิดโดยผ่านเอกสารเล่มเล็ก ๆ เป็นแนวคิดที่นิยมกันอยู่ระยะหนึ่งใน หมู่ผู้นำทางการศึกษาไทย เช่น ม.ล.ปิ่น มาลากุล เสนอวิชาครูเล่มเล็ก ซึ่งนับว่าเป็นแนวคิดที่ทันสมัย เพราะจะมองในแง่ของการประหยัดก็ประหยัด ในแง่ความสะดวกในการพกพาที่เหมาะสม ในส่วนของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช ท่านได้เสนอแนวคิดทางการศึกษาออกมาในรูปวิชาการศึกษา เล่มเล็ก ชื่อว่า วิชาการศึกษาคืออะไร เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2512 คงด้วยเจตนาที่จะ กระตุ้นเตือนให้บรรดาศิษย์ทั้งหลาย ตลอดจนผู้อยู่ในวงการการศึกษา ได้มีความมั่นคงอยู่กับหลักการอัน ถูกต้องทางการศึกษานั้นเอง

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เกริ่นกล่าวไว้ในตอนต้นของหนังสือว่า "ผู้ที่ จะทำหน้าที่หรือมีอาชีพในการให้การศึกษาแก่ผู้อื่น จำเป็นจะต้อง รู้วิชาการศึกษา¹ ซึ่งเป็นการ ย้ำให้เห็นความสำคัญของสถานะของการศึกษาในฐานะที่เป็นวิชาหนึ่ง โดยกล่าวต่อไปว่า "The Discipline of Education" คำว่า discipline ในที่นี้แปลว่าวิชา"²

ประเด็นที่ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช เสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้มี 2 ประเด็นใหญ่คือ

1. องค์ประกอบของวิชาการศึกษา
2. บทบาทของวิชาการศึกษา ซึ่งแยกกล่าวเป็นประเด็นย่อยๆ อีก 2 ประเด็น คือ
 - 1) บทบาทในการปลูกฝังสิ่งที่จำเป็น
 - 2) บทบาทที่ต้องอิงอาศัยศาสตร์อื่น

แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ประกอบของวิชาการศึกษา ในทัศนะของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช วิชาการศึกษาไม่ได้มีเนื้อหาเป็นของตนเองแยกออกจากวิชาอื่น แต่กลับประกอบขึ้นมาจากวิชาต่าง ๆ หลายวิชา เช่น ปรัชญาการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา จิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ วิชาหลักสูตรและการสอน การวัดผล การวิจัยการศึกษา การวางแผนการศึกษา การนิเทศการศึกษา การประถมศึกษา การมัธยมศึกษา การอุดมศึกษา เป็นต้น จนทำให้มองเห็นได้ว่าการศึกษาเป็นวิชาที่มีเครือข่ายเนื้อหาความรู้กว้างขวางครอบคลุมทุกแง่มุมของเรื่องการพัฒนาความรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนวิธีที่นำไปสู่การเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์

ในท่ามกลางความกว้างขวางนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช ได้ขมวดเป็นหมวดหมู่ความรู้เพื่ออธิบายองค์ประกอบของวิชาการศึกษาได้ 3 หมวดหมู่ คือ

- 1) วิทยาศาสตร์การศึกษา (The Descriptive Science of Education)
- 1) ศิลปการศึกษาหรือทฤษฎีการศึกษา (The Normative Education)
- 1) การศึกษาวิเคราะห์ (The Analysis of Education)³

การศึกษาในส่วนวิทยาศาสตร์ศึกษา มีบทบาทในการเสาะแสวงหาความรู้และความจริงโดยอาศัยวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ นั่นคือ เป็นการแสวงหาความจริงโดยมีพื้นฐานอยู่บนการตรวจสอบข้อมูลอันถูกต้อง เช่น ความรู้ทางด้านจิตวิทยา สังคมวิทยา การออกแบบทดสอบ เป็นต้น

การศึกษาในส่วนของศิลปการศึกษาหรือทฤษฎีการศึกษา มีบทบาทในทางเสาะแสวงเกี่ยวกับวิธีการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน "โดยใช้วิธีการหนักไปในทางการคิดค้นและกำหนดทฤษฎีต่าง ๆ เช่น พยายามกำหนดว่า การศึกษาคืออะไร การศึกษาควรจะมีคามมุ่งหมายอย่างไร การศึกษาควรจะใช้วิธีการและวิธีสอนอย่างไร ลักษณะของหลักสูตรควรจะเป็นอย่างไร"⁴ จะเห็นได้ว่าประเด็นเหล่านี้ เป็นการแสวงหาคำตอบในลักษณะของการเลือกทิศทางหรือกำหนดคุณค่าที่พึงปรารถนา บางครั้งไม่อาจตัดสินได้ว่า คำตอบที่ระบุนั้นถูกหรือผิด เพราะคำตอบที่ได้สามารถถกเถียงได้ในระดับของควร - ไม่ควร มากกว่าที่จะถกเถียงกันว่า ถูกหรือผิด แต่คำตอบเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเนื่องกันต่อ ๆ ไป

การศึกษาในส่วนการศึกษาวิเคราะห์ มีบทบาทในการหาความกระจ่างชัดในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยใช้วิธีวิเคราะห์และตรวจสอบความหมายของคำ ทฤษฎี หลักการ วิธีการ และข้อคิดทางการศึกษา เพื่อให้ได้ความกระจ่างชัดให้มากยิ่งขึ้น เช่น "ที่เรียกว่าประสบการณ์นั้น คืออย่างไร ที่เรียกว่าความคิดนั้นคืออย่างไร ที่เรียกว่าเรียนรู้้นั้นคืออย่างไร"⁵ ซึ่งกิจเช่นนี้ของการศึกษาวิเคราะห์จะช่วย "ทำให้ความคิดเรื่องการศึกษาของแต่ละคนชัดเจนแจ่มใสและ เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น"⁶

ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ได้ย้ำให้เห็นความสัมพันธ์ของลักษณะขององค์ประกอบทั้ง 3 ของการศึกษากับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปเป็นกรอบพิจารณาว่า วิชาการใดควรจัดอยู่ส่วนไหนของวิชาการศึกษาว่า

...ถ้าแนวความรู้ตอนใดหนักไปในทางการทดลอง แขนงความรู้นั้นก็ย่อมจะอยู่ในพวก Science of Education; ถ้าแนวความรู้ใดหนักไปในทางทฤษฎี แขนงความรู้นั้นก็อยู่ในพวก Theory of Education ถ้าแนวความรู้ใดหนักไปในทางวิเคราะห์โดยเฉพาะ แขนงความรู้นั้นก็ย่อมจะอยู่ในพวก Education Analysis⁷

และประเด็นที่สำคัญยิ่ง ท่านทั้งห้าในการกล่าวถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ของการศึกษานี้ว่า "เป็นการเตือนใจมิให้นักถึงเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งเฉพาะส่วนเดียว แต่จะต้องศึกษาเล่าเรียนหรือจะต้องใจกว้างพอที่จะนึกถึงทั้งสามส่วนอยู่เสมอ"⁸ การกล่าวเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการ

มองการศึกษาด้วยท่าทีแบบองค์รวม คือมองว่าทุก ๆ ส่วนของสิ่ง ๆ หนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์อย่างแยกกันไม่ได้ การทำความเข้าใจสิ่งนั้นต้องมีพื้นฐานมาจากการทำความเข้าใจทุก ๆ ส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแนวคิดนี้คือพื้นฐานของหลักบูรณาการ (Integration) นั่นเอง

2. บทบาทของวิชาการศึกษา การกล่าวถึงองค์ประกอบของการศึกษา นอกจากจะช่วยให้เข้าใจลักษณะของการศึกษาแล้ว ยังช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า การศึกษามีรากฐานอยู่ที่วิชาสำคัญหลายวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็นจะได้แก่ วิชาปรัชญา ซึ่งเกี่ยวเนื่องอยู่ในส่วนของทฤษฎีและแนวคิดทางการศึกษา และวิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งเกี่ยวเนื่องอยู่ในส่วนของแขนงวิชาวิทยาศาสตร์การศึกษา เป็นต้น

แต่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้ชี้ให้เห็นรากฐานสำคัญที่อาจจัดได้ว่าเป็นเสาเข็มให้การศึกษาได้ก่อร่างขึ้นนั้นมี 2 ประการ ประการแรก การศึกษาเกี่ยวโยงอยู่กับอุดมคติ หลักการหรือกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคม สิ่งเหล่านี้จะปรากฏออกมาในรูปของศาสนา ศิลธรรม วัฒนธรรม และลัทธิการปกครอง เป็นต้น ประการที่สอง การศึกษาเกี่ยวโยงอยู่กับความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้จากการค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์ ความรู้เหล่านี้อาจได้จากการทดสอบสมมติฐานทั้งปวงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์และโลกในสรรพวิชาต่าง ๆ ทั้งวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา และสังคมวิทยา ฯลฯ ด้วยรากฐานเช่นนี้ในความเห็นของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี วิชาการศึกษาก็ควรมีบทบาทสำคัญ 3 ประการ

ประการแรก วิชาการศึกษจะต้องกำหนดว่าสิ่งใดควรจะเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งหรือดียิ่ง (Excellences) ที่จะต้องปลูกฝังหรือถ่ายทอดให้แก่อนุชนหรือสมาชิกผู้เยาว์ของสังคม ท่านเห็นว่าสิ่งจำเป็นยิ่งหรือดียิ่งเหล่านี้ก็คือ เนื้อหาส่วนสำคัญของการศึกษานั้นเอง

ประการที่สอง วิชาการศึกษจะต้องเสาะแสวงหาความรู้และวิธีการที่จะใช้ปลูกฝังสิ่งจำเป็นยิ่งและดียิ่งเหล่านั้น ให้แก่อนุชนหรือแก่สังคมเอง ท่านเห็นว่าในส่วนนี้ วิชาการศึกษจำเป็นต้องอาศัยความรู้จากวิทยาศาสตร์ ปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ

ประการที่สาม วิชาการศึกษจะต้องกำหนดรายละเอียดในการจัดการเรียนการสอนในระดับและลักษณะต่าง ๆ เช่น ระดับประถม มัธยม เช่น จะต้องใช้นโยบายอะไร ใช้วิธีการอะไร เนื้อหาอะไร ถึงจะเหมาะสมกับผู้เรียน

การกล่าวถึงบทบาทของวิชาการศึกษาทั้งสามประการชี้ให้เห็นถึงการมองว่า การศึกษามีบทบาทหนักไปในแง่ของการถ่ายทอดสิ่งมีคุณค่าให้แก่สังคม และบทบาททั้งสามผูกพันอยู่กับองค์ประกอบในแง่ของการกำหนดคุณค่า (Normative) การค้นหาความรู้ด้วยวิธีการเชิงวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์ความคิดเพื่อความกระจ่างชัด ข้อสังเกตสำคัญอย่างหนึ่งของการเสนอความคิดในหนังสือวิชาการศึกษาเล่มเล็กคือ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ใช้คำว่า วิชาการศึกษาอย่างระมัดระวัง ดีกรอบความหมายของการศึกษาในฐานะวิชา มากกว่าที่จะกล่าวเลยไปถึงเรื่องของการศึกษาในฐานะที่เป็นระบบ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะท่านต้องการให้หนังสือเล่มเล็กเสนอเนื้อหาเน้นหนักให้ผู้อ่านเกิดความคิดรวบยอดเรื่องวิชาการศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานให้ผู้อ่านสร้างองค์ความรู้ เกี่ยวกับวิชาการศึกษาอย่างถูกต้อง ก่อนที่จะต้อง ไม่มีหน้าที่อยู่ในส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา นั่นเอง

ท้ายสุดของหนังสือ ท่านยัง ได้ขมวดเนื้อหาเป็นบทสรุปเพื่อสร้างความคิดรวบยอดที่ชัดเจน 3 ประการ คือ

- 1) วิชาการศึกษาประกอบด้วยวิทยาศาสตร์การศึกษา ศิลปการศึกษาและการวิเคราะห์การศึกษา
- 2) วิชาการศึกษา มีรากฐานที่มั่นคงอยู่ในวิชาปรัชญา วิทยาศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยาและอื่น ๆ ไม่อาจแยกออกจากกันได้
- 3) วิชาการศึกษา เป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับผู้ที่มิอาจให้การศึกษาแก่ผู้อื่นจะต้องเรียน¹⁰

รากฐานของการศึกษาที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวถึงนั้น ในปัจจุบันก็คือกรอบความคิดของการจัดการศึกษาหลักสูตรอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ดำเนินการกันอยู่ในปัจจุบัน อันประกอบด้วย

- 1) รากฐานทางปรัชญา (Philosophical Foundation)
- 2) รากฐานทางจิตวิทยา (Psychological Foundation)
- 3) รากฐานทางสังคมวิทยา (Sociological Foundation)
- 4) รากฐานทางประวัติศาสตร์ (Historical Foundation)
- 5) รากฐานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Scientific and Technological Foundation)

การจัดระบบการเรียนการสอนแบบพัฒนาการนิยม

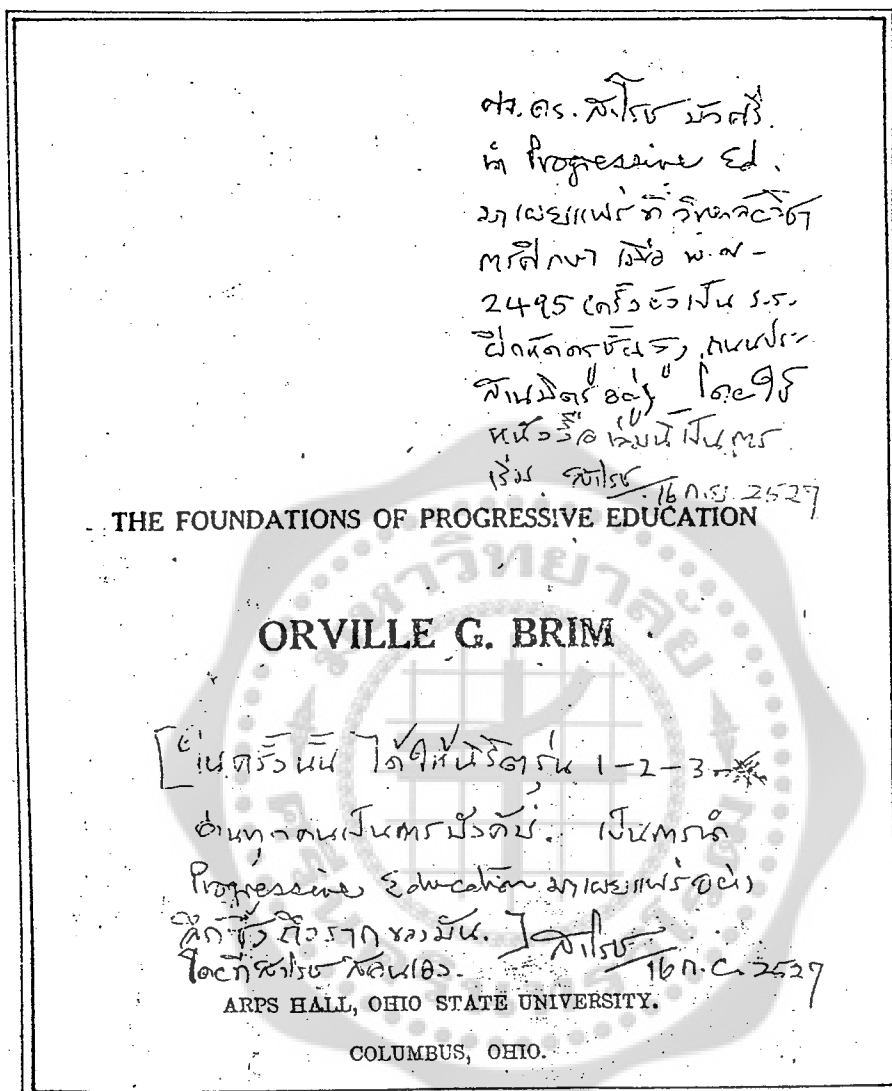
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เผยแพร่แนวคิดการจัดระบบการเรียนการสอนแบบพัฒนาการนิยมในหลายรูปแบบ ดังได้กล่าวมาแล้วคือ เผยแพร่ผ่านสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย เขียนหนังสือ บทความ และที่สำคัญคือการสอนให้แก่ลูกศิษย์โดยตรง ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้ริเริ่มให้มีการสอนวิชาปรัชญาการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก โดยท่านเป็นผู้สอน เนื้อหาวิชาเป็นการเผยแพร่แนวความคิดของปรัชญาการศึกษาอเมริกัน คือ ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมหรือพัฒนาการนิยม และการศึกษาแบบพัฒนาการ

ผู้วิจัยได้พบหนังสือภาษาอังกฤษเล่มหนึ่งที่ห้อง ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ชื่อ The Foundations of Progressive Education ผู้แต่งคือ Orville G. Brim (1935) ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เขียนด้วยลายมือของท่านไว้ที่หน้าปกว่า

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี นำ Progressive Ed. มาเผยแพร่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาเมื่อ พ.ศ.2495 (ครั้งยังเป็น ร.ร. ฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตรอยู่) โดยใช้หนังสือเล่มนี้เป็นการเริ่มต้น...

ในครั้งนั้น ได้ให้นิสิตรุ่น 1-2-3 อ่านทุกคนเป็นการบังคับ เป็นการนำ Progressive Education มาเผยแพร่อย่างลึกซึ้งถึงรากของมัน โดยที่สาโรช สอนเอง

(ดูภาพที่หน้า 58)

สำหรับแนวคิดการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช ได้อธิบายว่าเป็นการศึกษาที่เน้นการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน และเน้นการทดลองเพื่อทดสอบความถูกต้องของความรู้ ท่านกล่าวว่า "... ลัทธิ Pragmatism ซึ่งเขาค้นพบและเขาเชื่อว่าประสบการณ์ย่อมจะก่อให้เกิดความรู้เป็นอย่างดี"¹¹ นักการศึกษาได้นำความคิดนี้มาประยุกต์ใช้โดยถือว่า "การให้การศึกษา ก็คือการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อว่าเขาจะได้ลงมือทำขึ้นตรงตามความถนัดของเขา"¹² และนักปรัชญาปฏิบัตินิยม Pragmatism มักจะถามตัวเองว่า "Pragma เป็นภาษากรีกโบราณ แปลว่า Does it work... เมื่อถามเช่นนี้แล้วก็จะต้องทดลองจริงหรือไม่ต้องทดลองดูก่อนว่า จะได้จริงไหมตามที่คิดนั้น ดังนั้นปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธินี้จึงนิยมการทดลองเป็นอันมาก"¹³

1. วิธีวิทยาศาสตร์คือวิธีการแห่งปัญญา เมื่อการทดลองคือหัวใจสำคัญของการยืนยันความถูกต้องของความรู้ ตามแนวปรัชญาปฏิบัตินิยมหรือ Pragmatism อันเป็นปรัชญาพื้นฐานของพัฒนาการนิยม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช ได้อธิบายว่า วิธีการหาความรู้ของพัฒนาการนิยมก็คือ วิธีการแก้ปัญหา (Problem-Solving Method) หรือเรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา (Method of Intelligence) ซึ่งวิธีการนี้ต้องนำไปใช้เป็นวิธีสอนทั่ว ๆ ไป หรือใช้เป็นวิธีการบริหารสถานศึกษา¹⁴ วิธีการนี้มี 5 ขั้นตอน คือ

- 1) การกำหนดปัญหาให้ถูกต้องและเหมาะสม (Location of Problem)
- 2) การกำหนดหนทางหรือสมมติฐานที่อาจจะแก้ปัญหานั้นได้ (Setting up of Hypotheses)
- 3) การทดลองทำตามหนทางเหล่านั้น และการเก็บข้อมูลของการทดลองนั้น ๆ (Experimenting and Collecting of Data)
- 4) การพิจารณาหรือวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้น (Analysis of Data)
- 5) การสรุปผลว่า การแก้ปัญหานั้นที่กำหนดไว้นั้น ได้กระทำสำเร็จประการใดตามนัยของการวิเคราะห์ดังกล่าว¹⁵

วิธีการแห่งปัญหานี้ นับว่าเป็นวิธีการคิดที่สำคัญของโลกวิทยาศาสตร์และจัดได้ว่าเป็นแม่บทสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ สามารถปรับใช้กับวิชาต่าง ๆ เช่น การสอนคณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาไทย รวมทั้งสามารถปรับใช้ในการบริหารงานการศึกษา เพราะงานบริหารก็คือการแก้ปัญหาและการตัดสินใจอยู่โดยตรง

2. หลักการประชาธิปไตย คนไทยคุ้นเคยกับคำว่า ประชาธิปไตยมาตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 โดยนักเรียนจะได้รับการถ่ายทอดให้ท่องจำจนเข้าใจว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือการปกครองโดยคนส่วนใหญ่ของประเทศ อำนาจอธิปไตยคือ อำนาจของปวงชน ตลอดจนคำหุ ๆ ที่เป็นศัพท์เฉพาะอีกหลายคำ นักเรียนฟังดูแล้วก็ไม่เข้าใจรู้เพียงอย่างเดียวว่าถ้าต้องการประชาธิปไตยต้องไปเลือกตั้ง ดังคำกล่าววณรงค์เพื่อให้ประชาชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งว่า รักประชาธิปไตยต้องไปเลือกตั้ง จนบางคนแย้งว่า ไม่รักประชาธิปไตย แต่รักเงินของผู้สมัคร ส.ส. จะไปเลือกตั้งได้หรือไม่ บางคำเชิญชวนถึงขนาดเปรียบเทียบว่า ขายเสียง ขายสิทธิ์ เหมือนขายชีวิต ขายชาติ

อย่างไรก็ตามในฐานะของนักการศึกษา ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี พิจารณาเห็นความหมายและความสำคัญของประชาธิปไตย ในประเด็นเรื่องการศึกษา ท่านมีความเห็นว่า ถ้าจะประสงค์ให้สังคมเป็นประชาธิปไตย ต้องเริ่มสอนเรื่องประชาธิปไตยกันจากในโรงเรียนเลยทีเดียว เพราะการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเป็นการหาข้อยุติปัญหาขัดแย้งด้วยความเห็นของคนส่วนใหญ่ ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดี เพื่อการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ จะกระทำด้วยเหตุด้วยผล

ในสังคมมนุษย์จำเป็นต้องมีสัมพันธภาพกับมนุษย์คนอื่นในรูปแบบต่าง ๆ ประชาธิปไตยเป็นเพียงสัมพันธภาพในรูปแบบหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นสัมพันธภาพที่ "ต่างก็นับถือและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ต่างก็ใช้ปัญญาเป็นหลักใหญ่ ใช้ปัญญาเป็นเครื่องยึดรั้งไม่ให้ร่วมมือไปในทางเสีย เพื่อให้ไม่ไปหลงนับถือในเรื่องซึ่งเสียหาย ทุกคนร่วมมือกัน แบ่งปันกัน และประสานงานกันเพื่อแก้ไขปัญหาลงมือลงไปได้ และทำให้ทุกคนได้เจริญเติบโตไปด้วยกันทั่วทุกคนตามอัธยาศัย"¹⁶

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มองเห็นว่า วิธีการของประชาธิปไตย เป็นวิธีการของปัญญาซึ่งเกี่ยวโยงอย่างสำคัญกับการศึกษาแผนใหม่ ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของธรรมะ และไม่ใช่เป็นเพียงรูปแบบของการปกครองเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้เป็นวิถีทางของชีวิต (A way of Life) อีกด้วย โดยเฉพาะคนที่มีความรู้เป็นครูย่อมจะต้องเข้าแก่คิษย์ของตนเสมอว่า ให้ยึดถือเอาประชาธิปไตยเป็นแนวทางแห่งชีวิตประจำวัน ท่านได้ย้ำว่า หลักการสำคัญอันเป็นหัวใจของประชาธิปไตย มีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ การวรรณธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิบายหลักการวรรณธรรมว่าหมายถึง

... มีการเคารพกันอย่างยิ่ง (Respect for Individuals)... คือ ทุกคนจะต้องให้เกียรติซึ่งกันและกัน ทั้งกาย วาจา และความคิด ทุกคนย่อมจะเคารพในความคิดของผู้อื่น ทุกคนย่อมแสดงความคิดเห็นออกมาโดยไม่ล่วงเกินผู้อื่น ย่อมมีการให้โอกาสและเคารพแก่ความคิดของคนทุกคน นักปราชญ์ในเรื่องนี้กล่าวไว้ว่า "I may not agree with what you say; but I will fight to the death for you to say it."¹⁷

ท่านยกตัวอย่างว่า

การโรงคนหนึ่งอาจจะขอเข้าหาอธิบดีเพื่ออธิบายปัญหาที่เขาเห็นว่าสำคัญ ให้ฟัง อธิบดีก็ไม่ว่าอะไร ฟังแล้วอาจจะเชิญมาช่วยกันคิด เพราะว่า มีตึกร้าง อาจจะพังลงมาได้ หรือว่าฟังแล้วก็บอกให้เขากลับได้ แล้วแต่กรณี ทั้งนี้จะเห็นว่า อธิบดีก็ให้เกียรติแก่การโรง เพราะถือผลงานหรือความสำเร็จของงานเป็นใหญ่ ไม่ได้ถือตนเป็นใหญ่¹⁸

จากคำอธิบายและตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช คารวะ ไม่ได้หมายความว่าเพียงการแสดงความสามารถเพื่อแสดงการอ่อนน้อมถ่อมตน แต่หมายถึงการให้เกียรติและเห็นคุณค่าของความคิดเห็นของบุคคลโดยไม่ยึดเอาฐานะของบุคคลเป็นเกณฑ์

ส่วนหลักสามัคคีธรรม ท่านอธิบายว่า คือ

มีการแบ่งปันกัน ร่วมงานกันและประสานงานกัน (Sharing, Participating, and Cooperating) ข้อนี้หมายความว่า ผู้ใดสามารถในทางใด ก็อาสารับแบ่งงานไปทำ ไม่บ่ายเบี่ยงและหลีกเลี่ยง ร่วมมือกันทำตามอัธยาศัย และประสานงานกันหมด โดยทำตามที่ได้ตกลงกันตามแผนซึ่งร่วมกันวางไว้ ไม่มีใครดื้อดึงถ่วงถ่วงเนื่องจากเห็นแก่ตัวเอง¹⁹

คำว่า สามัคคี ในที่นี้จึงมีน้ำหนักรวมอยู่ที่ การร่วมกันทำงานตามกำลังความสามารถของตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

สำหรับหลักปัญญาธรรม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิบายว่า คือการมีความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญญา (Faith in the Method of Intelligence) ซึ่งในความเห็นของท่าน วิธีการแห่งปัญญาก็คือ วิธีการแก้ปัญหา หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง หมายความว่า "เมื่อมีปัญหาวะไรเกิดขึ้น ต้องใช้วิธีการแห่งปัญญาเข้าแก้ไข มิใช่ใช้อารมณ์หรือใช้อำนาจบาตรใหญ่ของผู้ใดแต่ผู้เดียวสั่งการ ชักตัวอย่างเราต้องคิดว่าอะไรคือปัญหาที่แท้จริง อะไรเป็นสาเหตุของปัญหานั้น ดังนั้นควรแก้ไขอย่างไร"²⁰

หลักการทั้ง 3 ประการนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช จัดว่าเป็นวินัยของคนที่เชื่อมั่น ในระบอบประชาธิปไตยทั้งปวง และมีความสัมพันธ์ภายในหลัก 3 ประการอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรม บ่อมีฐานะเป็นเสมือนทางเสือเรือคอยควบคุมให้การวรรณกรรม และ สำนึกศีลธรรมเป็นไปในทางที่ถูกต้อง

นอกจากนั้น ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช ยังเห็นว่า หลักการของประชาธิปไตยทั้ง สามประการนี้ บ่อจะเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของการจัดการศึกษาในระบอบประชาธิปไตย ซึ่ง จะต้องถือเคร่งตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา และตลอดเวลาที่เป็นพลเมืองของประเทศ

จากประเด็นความคิดทางการศึกษาที่กล่าวมาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่า แนวความคิดทาง การศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ก็คือแนวความคิดแผนใหม่ของกลุ่มปรัชญา พัฒนาการนิยม อันเป็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นรากฐานของสังคมประชาธิปไตยแบบอเมริกัน และ เป็นปรัชญาการศึกษาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับสังคมกำลังพัฒนาประชาธิปไตยอย่างสังคมไทย เนื่อง จากประชาธิปไตยจะพัฒนาได้ไม่ดีเท่าที่ควร ถ้าระบบการศึกษายังไม่สามารถสร้างสมาชิกของ สังคมให้เป็นผู้มีปัญญาธรรม สำนึกศีลธรรมและการวรรณกรรม แนวคิดเหล่านี้ได้นำไปใช้ในการบริหาร งานในวิทยาลัยวิชาการศึกษาขณะนั้น ดังตัวอย่างของประกาศวิทยาลัยวิชาการศึกษา ลงนามโดย ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ตำแหน่งอธิการบดี ดังต่อไปนี้

(ดูตัวอย่างประกาศวิทยาลัยวิชาการศึกษาหน้า 63-64)

ประกาศวิทยาลัยอาชีวศึกษา

เรื่อง การปฏิบัติตนให้เป็นประชาธิปไตย

ตามวิทยาลัยอาชีวศึกษา ได้แต่งตั้งให้ทราบอยู่เสมอว่าประชาธิปไตยคือ
สมพันธภาพระหว่างมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

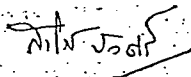
๑. เคารพซึ่งกันและกัน ทั้งทางกาย วาจา ความคิดเห็นและน้ำใจ
๒. ร่วมมือ แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
๓. ใช้วิธีการแห่งปัญญา (Method of Intelligence) ในการกระทำทุกอย่าง
บันทึก วิทยาลัยอาชีวศึกษาเพื่อให้เด็กและนักศึกษาได้ยึดถือในหลักการดังกล่าว
และลงมือปฏิบัติ ทดลองและลงมือจริง ทั้งในระหว่างหมั่นศึกษากันเอง และ
ทั้งที่ปฏิบัติ ทดลองทางโรงเรียนอาชีวศึกษา

โดยเฉพาะ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการข้อหนึ่ง ทุกคราวที่อาจารย์เร้าเรียนสอน
และออกจากชั้น ขอให้เด็กนักศึกษาขึ้นขึ้นเพื่อเป็นการเคารพ (แสดงมีกริยาและใน
ขณะเดียวกันนี้ให้อาจารย์ท่านเป็นเป็นการเคารพ) แสดงมีกริยาทักท้วง การปฏิบัติ
ดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นไปตามแนวทางของประชาธิปไตยแล้ว ยังเป็นวัฒนธรรม
อันดีของไทยเราอีกด้วย

จะสังเกตเห็นว่าหลักการข้อสาม คือ การใช้วิธีการแห่งปัญญานั้น เป็นเครื่อง
ให้วางหลักการข้อหนึ่งและข้อสองด้วย กล่าวคือ ถ้าคนเราไม่ใช้ปัญญาแล้ว ก็อาจ
ไปเคารพคนอื่นในสิ่งที่ไม่สมควร หรือไปร่วมมือและช่วยเหลือกันในทางที่ผิดและ
เป็นข้อบกพร่องแก่กัน ทั้งนี้จึงขอเชิญชวนให้นักศึกษาทุกคนพยายามสังเกตตัวเอง
ให้ปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางของปัญญาโดยตลอดเวลา ก่อนที่จะกระทำอะไรลงไป
นั้นก่อน ยึดตามตัวเองเสียก่อนว่า ถ้าทำลงไปแล้วจะเป็นการไม่เคารพกันหรือ
เปล่า จะเป็นความร่วมมือส่งเสริมในทางที่ดีหรือเปล่า ถ้าทำได้เช่นนั้นแล้ว เราก็อาจ
สร้างสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริงขึ้นในใจของเราเองได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าประชาธิปไตย
ไทยนั้นมิใช่เป็นการปกครองอย่างเดียว แต่เป็นวิถีดำเนินชีวิตของทุกคนทุกกลุ่ม
หรือถ้าจะพูดรวมกันทั้งหมด ประชาธิปไตยก็คือสมพันธภาพระหว่างมนุษย์ด้วยกันแล้ว
ข้างกันนั่นเอง

โอกาสนี้ จึงขอเชิญชวนให้นักศึกษาทุกคนได้ใช้เวลาไตร่ตรอง และปฏิบัติ
ตามข้อบัญญัติ ๓ ประการนี้โดยทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

(ศาสตราจารย์อโรโร บัวศรี)

รักษาการอธิการ

ประกาศวิทยาลัยวิชาการศึกษา

เรื่อง การปฏิบัติในการทำความเคารพของนิสิตและนักศึกษา

ตามวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ส่งเสริมให้นิสิตและนักศึกษา ของวิทยาลัยทั้งสามสาขา (ประสานมิตร ปทุมวัน บางแสน) ไปแสดงความเคารพต่ออาจารย์ของวิทยาลัย กรรมการสภาวิทยาลัยวิชาการศึกษา และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ โดยตลอดมา เพราะถือว่าการแสดงความเคารพยอมเป็นสิ่งที่ดี และถูกต้องตามหลัก ศาสนา หลักวัฒนธรรม และหลักประชาธิปไตย นั้น

บัดนี้ วิทยาลัยไคร้อย่าว่า เมื่อนิสิตและนักศึกษามาพบปะหรือเฝ้าสวนกับอาจารย์ ทั้งในบริเวณวิทยาลัย หรือ ภายนอกวิทยาลัยก็ตาม ให้เลือกปฏิบัติ อย่างหนึ่งอย่างใด จากวิธีการต่อไปนี้ และให้ดูให้เหมาะสมกับกาลเทศะด้วย คือ

๑. ไหว้
๒. กำนับ
๓. ยืนทรวง

อนึ่ง วิทยาลัยขอส่งเสริมให้นิสิต นักศึกษาได้นิยมใช้คำว่า "สวัสดิ์" และคำว่า "ขอบคุณ" ให้เหมาะสมกับกาลเทศะอยู่เสมอด้วย เพราะเป็นคำที่แสดงถึงน้ำใจอันดีงาม ของพวกเขา

ส่วนอาจารย์ของวิทยาลัยนั้น เมื่อนิสิต นักศึกษาแสดงความเคารพด้วยประการใด ๆ แล้ว ก็ให้แสดงการรับการเคารพนั้นทุกครั้ง และโดยวิธีการที่เหมาะสม

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๓

(ศาสตราจารย์ลาโรช บัวศรี)

อธิการ

ภาพลักษณ์ของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ซึ่งแสดงออกมาทั้งในด้านแนวความคิดแบบพัฒนาการนิยมก็ดี รวมทั้งหลักประชาธิปไตยก็ดี ความรู้พื้นฐานเหล่านี้ ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากการศึกษาเล่าเรียนในสหรัฐอเมริกา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เดินทางไปศึกษาต่อ ณ Ohio State University ระหว่างปี พ.ศ. 2490-2494 ด้วยประวัติการศึกษา ระดับดีเยี่ยม ทั้งในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก เมื่อท่านได้เดินทางกลับประเทศไทย รัฐบาล มีครอบครัวแล้ว ท่านก็ได้เดินทางกลับไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยแห่งนี้เมื่อ พ.ศ. 2503

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้เดินทางไปราชการต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อร่วมประชุมและติดต่อประสานงานโครงการพัฒนามหาวิทยาลัยอยู่เสมอ เป็นผลให้แนวคิดทางการศึกษาของท่านเป็นไปอย่างต่อเนื่องและปลุกฝังไว้ ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษาอย่างมั่นคง

การอ้างอิง

¹สาโรช บัวศรี, วิชาการศึกษาคืออะไร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511),
หน้า 1.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม, หน้า 3 - 4.

⁴แหล่งเดิม, หน้า 5 - 6.

⁵แหล่งเดิม, หน้า 7.

⁶แหล่งเดิม.

⁷แหล่งเดิม, หน้า 8 - 9.

⁸แหล่งเดิม, หน้า 9 - 10.

⁹แหล่งเดิม, หน้า 12 - 13.

¹⁰แหล่งเดิม, หน้า 15 - 16.

¹¹สาโรช บัวศรี, "ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ : แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย,"
ใน สรุปผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่อง ศักยภาพตามแนวพุทธศาสตร์
วันที่ 31 สิงหาคม - 2 กันยายน 2528 ณ หอประชุมคุรุสภา กรุงเทพมหานคร, หน้า 46.

¹²แหล่งเดิม, หน้า 47.

¹³แหล่งเดิม.

¹⁴สาโรช บัวศรี, "การศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ," ใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 185..

¹⁵แหล่งเดิม.

¹⁶สาโรช บัวศรี, "ความหมายของคำว่า ประชาธิปไตย," ใน รำลึกพระคุณ อจ. สาโรช บัวศรี (ยะลา : โรงพิมพ์สำนักงานศึกษาธิการเขต 2, 2519), ไม่ระบุหน้า.

¹⁷แหล่งเดิม.

¹⁸สาโรช บัวศรี, "อุดมการณ์ในการจัดการศึกษา," ใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี, บังอร ภูวภิรมย์ขวัญ, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531), หน้า 202.

¹⁹แหล่งเดิม, ไม่ระบุหน้า.

²⁰แหล่งเดิม, หน้า 185.

บทที่ 6

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

การแสวงหาปรัชญาการศึกษาแบบไทย

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้รับอิทธิพลและวิธีคิดแบบตะวันตกมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการสอนภาษาอังกฤษให้แก่ลูกเจ้านายโดยครูฝรั่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้รู้วิทยาการแผนใหม่แบบตะวันตก เช่น ทรงมีความรู้ทางดาราศาสตร์อย่างลึกซึ้ง และทรงมีความสนพระทัยศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง อิทธิพลของตะวันตกมีมากขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองบายปรับปรุงประเทศไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงระบบการศึกษาให้เป็นระบบโรงเรียนตามแนวตะวันตก

วุดิชย์ มุลสิลป์ ระบุว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาอย่างขนานใหญ่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี 4 ประการ ประการแรก คือ การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้ามารุกราน ในรูปแบบต่าง ๆ ต่อประเทศในแถบเอเชียอาคเนย์ ประการที่สอง คือ อิทธิพลแนวความคิดของชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังการทำสนธิสัญญาเบอร์นีย์ ระหว่างไทยกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2369 มีหมอสอนศาสนาหลายคนได้นำความคิดวิทยาการแผนใหม่เข้ามาเผยแพร่ เช่น หมอบริดเลย์ เป็นต้น ประการที่สาม ประสพการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับเมื่อเสด็จประพาสต่างประเทศ ทั้งประเทศในแถบเอเชีย เช่น สิงคโปร์ และประเทศยุโรป ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 และประการที่สี่คือ ความขาดแคลนบุคคลที่มีความรู้เพื่อมารับราชการ อันเป็นผลมาจากการที่มีการปฏิรูประบบบริหารประเทศพร้อมกันหลายด้าน¹

การปฏิรูปการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มกระทำในปี พ.ศ. 2441 ทำให้ระบบการศึกษาไทยมีแบบแผนตามแบบยุโรปโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามแบบการศึกษาของประเทศอังกฤษที่ได้จัดให้มีโครงการศึกษา มีโรงเรียน มีครูที่ได้ผ่านการฝึกหัดครูโดยตรง มีการเรียนเนื้อหาวิชาสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น แต่กระนั้นก็ยังไม่วางลักษณะการเรียนการสอนหรือคตินิยมทางการศึกษาแบบไทย เช่น เชื่อว่าครูเป็นผู้ควรได้รับการยกย่องอย่างยิ่ง เป็นต้น

การยอมรับความรู้ตามแบบของตะวันตกนั้น สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนของไทย กล่าวคือ

ความประทับใจของคนไทยที่มีต่อความรู้แบบตะวันตกในฐานะที่เป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป หรือเป็นทฤษฎีที่จะหยิบยกหรือหยิบฉวยเอามาใช้ได้ทันทีโดยไม่ต้องคิดค้นหรือรู้ถึงวิธีการที่จะสร้างผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปนั้น มีความสอดคล้องกับวิธีการเล่าเรียนในวัดของคนไทยที่นิยมปฏิบัติมาแต่เดิมอยู่แล้ว อันได้แก่ การท่องบ่นในสิ่งที่ผู้เป็นครูกำหนดโดยไม่ได้แย้งหรือสงสัย ทำให้วิธีการการเรียนการสอนของไทยในสมัยต่อ ๆ มาไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้เนื้อหาที่เรียนจะเปลี่ยนแปลงหรือขยายกว้างออกไป²

ความนิยมการศึกษาตามแนวของยุโรป มีต่อเนื่องมาจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง แนวความคิดทางการศึกษาแบบอเมริกันเริ่มมีอิทธิพลต่อนักการศึกษาไทยมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ที่องค์การระหว่างประเทศ อันมีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศซึ่งมีบทบาทสำคัญนำมาให้ เช่น ส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนไทยจำนวนมากได้เข้ารับการศึกษาระดับปริญญาโทและเอก ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่นักการศึกษาไทยเหล่านี้จะรับเอาแนวความคิดทางการศึกษาแบบอเมริกัน ซึ่งก็คือแนวความคิดแบบประสบการณ์นิยมหรือพัฒนาการนิยมมาเป็นแนวทางจัดระบบการศึกษาของไทย ด้วยความประทับใจว่าเป็นแนวการศึกษาที่พัฒนาคนอเมริกันและประเทศสหรัฐอเมริกาให้มีความรู้ความสามารถ และเจริญเป็นประเทศแนวหน้าของโลก ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้บันทึกไว้ว่า "กลุ่มนักเรียนไทยที่ได้รับการศึกษาจากสหรัฐอเมริกากำลังช่วยกันพลิกโฉมหน้าการศึกษาไทยเสียใหม่ และนักการศึกษาจำนวนมากนี้ก็ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม"³

ความพยายามที่จะจัดการศึกษาตามอย่างปรัชญาการศึกษาของอเมริกาดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2516 - 2517 อันเป็นช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยการนำของนิสิตนักศึกษาประชาชน ทำให้กระแสความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ความคิดความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนวิถีชีวิตแบบเดิมของสังคมเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมแพร่หลายไปทั่วทุกวงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวงการการศึกษา นักวิชาการต่างจัดรายการประชุมสัมมนาเพื่อระดมความคิดกันอยู่บ่อยครั้ง หน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทสำคัญมากในการระดมความคิดใหม่ ๆ ทางการศึกษาในช่วงนั้น และสมควรบันทึกไว้คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในยุคที่ ศาสตราจารย์ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นเลขาธิการ ผลงานสำคัญที่ปรากฏคือ รายงานเรื่อง แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต เป็นต้น

ประเด็นหนึ่งที่นักวิชาการหยิบยกขึ้นมาสนทนากันคือ การแสวงหาปรัชญาการศึกษา และรูปแบบการจัดการศึกษาที่มีพื้นฐานอยู่ที่สภาพอันแท้จริงของสังคมไทย ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล เคยกล่าวไว้เมื่อ พ.ศ. 2516 ว่า "เป้าหมายหรืออุดมคติของการพัฒนาสังคมไทยขณะนี้ก็คือการพัฒนาความเป็นอยู่ทางวัตถุเพื่อให้เกิดความสะดักสบาย โดยอาศัยเทคโนโลยีตามแบบอย่างของสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจะ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแต่ก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะเป็นไปได้"⁴ และในคราวเดียวกันนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า

ถ้าหากจะวางปรัชญาการศึกษาหรือข้อคิดทางการศึกษาแล้ว ก็จะต้องเข้าใจว่า การศึกษาคือ การพัฒนามนุษย์ พัฒนาทั้งนาม รูป และธรรม ส่วนที่มีปัจจัยให้เกิดนั้นพัฒนาได้ ธรรมส่วนที่ไม่มีปัจจัยให้เกิดนั้นเป็นส่วนดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์กับชั่วกาลไม่เสื่อมคลาย หน้าที่ของการศึกษาก็คือ พัฒนาในส่วนที่พัฒนาได้⁵

ในบรรดาผู้ที่สนใจนำพุทธปรัชญามาใช้เป็นพื้นฐานของปรัชญาการศึกษาของไทยนั้นจัดได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นบุคคลแรกที่พยายามประยุกต์ปรัชญาการศึกษาไทยจากพุทธปรัชญา⁶ ทั้งนี้เป็นเพราะท่านมีความประทับใจในปรัชญาการศึกษาแบบพุทธและการนิยามมาก และเมื่อกลับมาศึกษาพุทธปรัชญาอย่างจริงจังท่านก็พบว่า "หัวใจของพุทธปรัชญาซึ่งได้แก่ อริยสัจสี่ก็เหมือนกับวิธีการคิดอย่างใคร่ครวญ หรือวิธีการคิดอย่างวิทยาศาสตร์"⁷ นั่นเอง ยิ่งกว่านั้นหลักการของกาลามสูตรก็ดี หลักสาราณียธรรมก็ดี หลักสัปปุริสธรรมก็ดี ล้วนแต่เปรียบได้กับหลักการของประชาธิปไตยในเรื่องการใช้สติปัญญาในการแก้ไข้ปัญหา การร่วมมือซึ่งกันและกัน และการเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น⁸

ด้วยความเชื่อเช่นนี้ทำให้ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี กล่าวอย่างมั่นใจว่า "ธรรมะในพุทธศาสนาหลายประการ ... อาจเป็นการเริ่มต้นวิชาปรัชญาการศึกษาไทยได้เป็นอย่างดี"^๑ ทั้งยังทำให้ท่านเสนอแนวความคิดของท่าน โดยการบรรยาย การเขียนหนังสือและบทความ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษอย่างมากมาย ผลงานที่สำคัญได้แก่ พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ และ A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy และ "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์"

แนวความคิดที่ปรากฏในผลงานเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตที่เกิดจากการเชื่อมโยงผสมผสานปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมกับพุทธปรัชญา อันจัดได้ว่าเป็นก้าวแรกของความพยายามที่จะสร้างปรัชญาการศึกษาของไทย ท่านกล่าวไว้ในคำนำหนังสือ พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ ว่า "การที่จะเริ่มมีวิชาปรัชญาการศึกษาของไทยของเราเองขึ้นมานั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาแล้วยังจะเป็นการส่งเสริมและเชิดชูพระบรมศาสนาประจำชาติของเราอีกด้วย"^๒ แนวความคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มีจุดเด่นอยู่ตรงที่มีพื้นฐานบนความเชื่อตามแนวพุทธปรัชญาอันเป็นวัฒนธรรมทางความคิดพื้นฐานของไทย แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยความคิดอันทันสมัยหรือสมัยใหม่ตามแบบปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมของชาวอเมริกัน

เพื่อให้แนวคิดเกิดภาพพจน์ที่เด่นชัด ในบทนี้จะศึกษาความคิดทางปรัชญาการศึกษาของท่านโดยยึดประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นคือ ความคิดเรื่องคน เรื่องการศึกษา และเรื่องวิธีสอน เพื่อทำให้เห็นว่าท่านมีความคิดแบบพุทธอย่างไร

ความคิดเรื่อง คน

ไม่ว่าเราจะมองการศึกษาในแง่มุมใด ย่อมไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าบทบาทสำคัญของการศึกษาคือ การสร้างสมาชิกที่ดีให้แก่สังคม ผลผลิตขั้นสุดท้ายที่ทุกคนคาดหวังจากระบบการศึกษา คือ คนที่มีคุณภาพตามความต้องการของสังคม การคิดถึงปรัชญาการศึกษาอย่างเป็นระบบจึงเริ่มต้นจากความคิดเรื่องคนก่อน ที่เป็นเช่นนี้เพราะความคิดความเชื่อในประเด็นที่ว่า คนที่แท้จริงคืออะไร เป็นปัญหาอภิปรัชญาและจะเป็นตัวกำหนดแนวความคิดเรื่องอื่น ๆ ที่ตามมา

ในการเสนอแนวความคิดปรัชญาการศึกษา ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้ให้ความเห็นตามแนวพุทธปรัชญา โดยอิงหลักธรรมของพุทธศาสนาว่า

คนประกอบด้วยสิ่ง 5 ประการ หรือประกอบด้วยขันธ 5 คือ

1. รูป ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่าเป็น ร่างกาย
2. เวทนา ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่าเป็น ความรู้สึก (Feeling, Senses)
3. สัญญา ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่าเป็น ความจำ (Memory)
4. สังขาร ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่าเป็น ธรรมารมณ์ทั้งปวง เช่น ความคิด
เรื่องสิ่งใดดีหรือไม่ดี ทศนคติ เป็นต้น (Sense of Values, Attitude,
etc. ซึ่งอาจรวมเรียกว่า Affective Domain)
5. วิญญาณ ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่าเป็น ความรู้ (Knowledge)¹⁰

ขันธทั้ง 5 รวมเรียกว่า รูป - นาม รูปนั้นได้แก่ ร่างกาย ส่วนนามได้แก่ เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิด) และวิญญาณ (ความรู้) ขันธทั้ง 5 นี้ ถ้าไม่ควบคุมก็จะเป็นทางทำให้เกิดจุดอ่อนขึ้น คือเกิดเป็นอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ ยกตัวอย่างเช่น เวทนา เมื่อร่างกาย (ลิ้น) ได้สัมผัสกับอาหารบางประการก็ทำให้เกิดความรู้สึก อร่อย เป็นสุข เลยมีความต้องการที่จะกินมาก ๆ ขึ้น ซึ่งทำให้เกิดความโลภขึ้น เป็นต้น ความโกรธและความหลงก็เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกัน ด้วยการมองเช่นนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จึงเห็นว่าการพัฒนาขันธ 5 เป็นเป้าหมายที่สำคัญของการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้อธิบายด้วยความคิดรวบยอดของความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเทียบกับดอกบัว 4 เหล่าที่กล่าวถึงในพุทธศาสนา ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้องแตกต่างกันไป¹¹

ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ท่านมองเห็นว่าทุกคนมีปัญหามีความทุกข์ ตามความคิดเรื่องไตรลักษณ์ของพุทธศาสนา ปัญหาใดที่แก้ได้ตกก็ปลานปล้ำใจมีความสุข ปัญหาใดแก้ไม่ตกก็นำมาซึ่งความทุกข์ แต่ปัญหาส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกเสียด้วย ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จำแนกปัญหาคือตัวความทุกข์ของมนุษย์ออกเป็น 4 ระดับคือ

1. ระดับร่วมกันทุกคน อันได้แก่ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จนมีคำกล่าว
คนเราเป็นเพื่อนร่วมทุกข์กัน
2. ระดับที่หนักไปในทางส่วนตัว ได้แก่ การขาดแคลนอาหาร ที่อยู่ เสื้อผ้า
ยา ไม่มีงานทำ ไม่ได้เล่าเรียนตามประสงค์ เป็นต้น

3. ระดับที่หนักไปในทางสังคมหรือประเทศชาติ ได้แก่ ความประหวั่นพรั่นพรึงในเวลาประเทศชาติตกอยู่ในอันตราย ซึ่งอาจนำมาสู่การสิ้นชาติ ปัญหาการป้องกันประเทศ การเศรษฐกิจ และการสังคมจิตวิทยา
4. ระดับที่อยู่นอกเหนือประสาททั้งห้า ได้แก่ ปัญหาที่คนเรายังติดอยู่ในสังสารวัฏ โดยที่ตนเองก็ไม่รู้ความจริงข้อนี้ เพราะสามารถรู้และเข้าใจได้เพียงขอบเขตของประสาทสัมผัส การจะเข้าใจความจริงเหล่านี้ได้ ต้องอาศัยความรู้ระดับญาณวิเศษ^{1 2}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีความเชื่อตามพุทธศาสนาว่ามนุษย์ประกอบด้วยขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และมนุษย์เองเป็นผู้สร้างโลกะ โทสะ โมหะ ให้เกิดขึ้นจนนำความทุกข์หรือปัญหาเข้าสู่ตัวเอง

ความคิดเรื่องความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา

จากการเปิดถ้อยคำอธิบายเรื่องมนุษย์ตามแนวทางของพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ให้คำจำกัดความการศึกษาว่า คือ "การพัฒนาขันธ์ 5 เพื่อว่า โลกะ โทสะ โมหะ จะได้ลดน้อยถอยไป หรือว่าหมดไปในที่สุดและได้บรรลุชีวิตที่ดี"¹³ จากคำจำกัดความนี้ ทำให้เห็นคำตอบของคำถามพื้นฐานเชิงปรัชญา 2 คำถาม นั่นคือ การศึกษาคืออะไร และอะไรคือจุดหมายของการศึกษา คำตอบนั้นเป็นสิ่งเดียวกันและชัดเจนอยู่ในตัวเอง ถ้อยคำที่ใช้แสดงทั้งแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวก การศึกษาเป็นการพัฒนาขันธ์ 5 ในแง่ลบ การศึกษาทำให้บุคคลมุล "ลดลง" แต่ในความหมายที่แท้จริงคือสิ่งเดียวกัน เพราะการพัฒนาหรือความเจริญของงานนั้น มีทิศทางเพื่อการลดหรือทำให้บุคคลมุลเบาบางลง ถ้าไม่มีการศึกษา บุคคลมุลของมนุษย์แต่ละคนมีแต่จะเพิ่มขึ้น ๆ พระเทพเวทีได้อธิบายความหมายของคำว่าพัฒนา หรือเจริญไว้ว่า "ไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้น เพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียว บางทีมันแปลว่า ตัดหรือทิ้งก็มี... เช่น เจริญพระเกศา แปลว่าตัดผม ไม่ได้ไปยัดผมให้ยาวขึ้น"¹⁴ ซึ่งความคิดนี้ถ้าเชื่อมโยงเข้ากับคำนิยาม คำว่ามนุษย์จะทำให้มองเห็นชัดเจนขึ้นว่า เพราะเหตุใดจึงต้องพัฒนาขันธ์ทั้ง 5 ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า พัฒนา หมายถึงการทำให้ดีขึ้น นำพึงประสงค์มากขึ้น พัฒนาในส่วนของรูปขันธ์ ตามความคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี คือทำให้แข็งแรง พัฒนาเวทนา (ความรู้สึก) คือการสร้างความรู้สึกลงในทางที่ดี เป็นต้น กล่าวได้ว่า ตามคำอธิบายของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี การศึกษาคือการพัฒนาเพื่อที่จะลด ไม่ใช่เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่ม ลดในที่นี้ คือ ลดโลกะ ลดโทสะ ลดโมหะ นั่นเอง

ในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้ขยายความเพิ่มเติมให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อขั้น 5 พัฒนาและออกผลมุลผลลงแล้ว มนุษย์จะได้บรรลุชีวิตที่ดี แต่ตามแนวคิดของพุทธศาสนานั้น มีชีวิตอยู่ 2 ระดับ คือ ชีวิตของผู้ที่ยังครองเรือน และชีวิตของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ดังนั้นในแต่ละระดับ ควรมีการศึกษาเพื่ออบรมหรือเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง และสังคมตามควรแก่กรณี คือ

ความมุ่งหมายของการศึกษาอันสูงสุดในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ได้แก่ นิพพาน คือการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติธรรมทั้งปวงก็เพื่อจะได้ดับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิง โดยดับที่สาเหตุของทุกข์ อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด นิพพานในกรณีนี้จึงอาจเกิดขึ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือขั้น 5 ยังคงอยู่ แต่ว่ากิเลสนั้นดับหมดแล้ว ใจจึงสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ดีสูงสุด

สำหรับความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ (ฆราวาส) ก็ประยุกต์เอาความคิดเรื่องนิพพานมาใช้ กล่าวคือมุ่งที่จะดับหรือระงับปัญหาของชีวิตทางด้านต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ อีกด้วย เพื่อจะได้ประสบกับชีวิตที่ร่มเย็นหรือที่พอดีพอควร หรือตามควรแก่กรณีของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ ชีวิตที่ร่มเย็นหรือที่ดีพอสมควรของฆราวาสนั้น เรียกว่าเป็นชีวิตที่มีบูรณาการ คือ ชีวิตที่มีความเต็ม ชีวิตที่สมบูรณ์ อันได้แก่ การเป็นคนที่มีร่างกายแข็งแรง มีจริยธรรมสูง มีศีลธรรม มีวินัย มีหิริโอตตัปปะ ประพฤติดี รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมือง เป็นพลเมืองดี มีความสามารถทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ขาดแคลน ตลอดจนรู้จักคิด มีวิชาความรู้ในสาขาต่าง ๆ กว้างขวางเป็นพื้นฐาน และรู้จักซึ่งในสาขาที่ตนถนัด เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับฆราวาสก็คือ บูรณาการ

ความคิดเรื่องสาระและวิธีการของการศึกษา

1. แนวนโยบายหลักของการศึกษาและสิ่งที่ควรศึกษา เนื่องจากความมุ่งหมายของการศึกษามีอยู่ 2 ระดับ แนวทางหรือแนวของการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมายนั้น ๆ จึงแบ่งเป็น 2 ระดับด้วยเช่นกัน คือ

ในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว แนวของการปฏิบัติหรือแนวนโยบายของการศึกษาเพื่อจะบรรลุถึงนิพพานก็คือ มรรคมืองค์แปด ได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมัตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ในระดับของผู้ปกครองเรือนอยู่ (มรวาส) นั้น แนวทางหรือแนวการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงชีวิตอันร่มเย็นที่เรียกว่า บารุณาการ ก็เป็นการประยุกต์ตามแนวทางของมรรคมืองค์แปด เท่าที่สามารถจะทำได้ตามประสาผู้ครองเรือน ซึ่งเรียกว่า แนวนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษา ซึ่งได้แก่

- 1) ศึกษาให้รู้จักตนเอง ซึ่งประกอบไปด้วย ศึกษาเรื่องชั้น 5 ของตนเอง เพื่อให้รู้จักร่างกายและจิตใจของตนเอง และศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ หลาย ๆ แขนงอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้อันมั่นคง และเพื่อให้ค้นพบความถนัดของตนเอง จะได้พัฒนาและปรับปรุงให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้
- 2) ศึกษาให้รู้จักสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้รู้ถึง โครงสร้างและปัญหาของสังคมที่กว้างออกไป อันจะทำให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง
- 3) ศึกษาเรื่องจริยธรรม ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง เพื่อที่จะทำอันตรกริยา (Interaction) ระหว่างบุคคลกับสังคมหรือสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในทางที่ร่มเย็น ไร้ความเบียดเบียน ไร้ความพยายบาท

2. วิธีการของการศึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เห็นว่าวิธีการแห่งปัญญา (The Method of Intelligence) หรือ วิธีการแก้ปัญา (Problem-Solving Method) หรือบางทีเรียกว่าวิธีการคิดแบบใคร่ครวญ (Reflective Thinking) เป็นวิธีการสอนสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ สามารถระบุเป็นขั้นโดยย่อได้ 5 ขั้น ได้แก่ การกำหนดปัญหา (Location of Problem) การตั้งสมมติฐาน (Setting up of Hypothesis) การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimenting and Gathering of Data) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) และการสรุปผล (Conclusion)

ท่านเห็นว่าวิธีการนี้มีความสำคัญเพราะ

นักวิทยาศาสตร์ได้นำมาใช้ในการคิดค้น แก้อันตรายและไตร่ตรอง ซึ่งได้ผลอย่างมากมาตามทีปรากฏชัดอยู่ทั่วไปแล้ว... ดังนั้นครู หรือนักการศึกษาจึงได้ทดลองเอามาใช้เป็นวิธีสอนดูบ้าง โดยเฉพาะได้ทดลองก่อนในวิธีสอนสังคมศึกษา ก็ปรากฏว่าได้ผลดียิ่ง วิธีการดังกล่าวนี้ ว่าที่จริงแล้วก็ เป็นวิธีการสำหรับใช้ในการแก้ปัญาตนเอง (Problem-solving) ไม่ว่าในแง่ใด

ของชีวิต ถ้ามีสถานการณ์ที่เป็นปัญหาอยู่ด้วยแล้ว วิธีการนี้ย่อมจะเอามาใช้ได้เสมอ¹⁵

วิธีการแก้ปัญหหรือวิธีการแห่งปัญหานี้ เป็นวิธีวิทยาศาสตร์ที่ศาสตราจารย์ ดร. สารีข บัวศรี เห็นว่าเหมือนกับ "หัวใจของพุทธปรัชญา ซึ่งได้แก่ อริยสัจ 4"¹⁶ และเมื่อกลับมาพิจารณาพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย คือ พุทธศาสนา และพิจารณาวิธีการของพระพุทธองค์ผู้เป็นบรมครูของโลกแล้ว ก็มีหลักฐานในพุทธประวัติเป็นที่ปรากฏชัดว่า ในการแก้ปัญหชีวิตของพระพุทธองค์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงคิดแก้ปัญหาด้วยพระองค์เอง ทรงทดลองและทรงปฏิบัติหรือกระทำด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น ผลก็คือ ทรงตรัสรู้ ซึ่งวิธีการแก้ปัญหของพระพุทธองค์นั้น ปรากฏชัดเจนอยู่ในขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอนของธรรมะที่เรียกว่า อริยสัจ 4 คือ จันทกัมม จันสมุทัย จันนิโรธ และจันมรรค และในแต่ละขั้นก็ได้ทรงกำหนดกิจที่จะต้องกระทำ (กิจในอริยสัจ) เอาไว้ด้วยเป็น 4 ประการ คือ ปริณญา ปหานะ สัจฉิกิริยา และภาวนา ซึ่งขั้นตอนทั้ง 4 รวมทั้งกิจในอริยสัจนี้ สามารถนำมาประยุกต์เป็นวิธีสอนแบบที่เรียกว่า "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) ขั้นกำหนดปัญหา (จันทกัมม ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปริณญา) ได้แก่ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้
- 2) ขั้นสมมติฐาน (จันสมุทัย ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปหานะ) ได้แก่
 - (1) ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นกำหนดปัญหานั้น มีอะไรบ้าง
 - (2) ครูช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจว่า การแก้ปัญหาใด ๆ นั้นจะต้องกำจัดที่ต้นตอ หรือแก้ที่สาเหตุของปัญหา
 - (3) ครูช่วยนักเรียนให้ได้คิดว่า ในการแก้สาเหตุนั้น อาจทำอะไรอะไรได้บ้าง ให้กำหนดสิ่งที่จะทำเป็นข้อ ๆ
- 3) ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (จันนิโรธ ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ สัจฉิกิริยา) ซึ่งได้แก่
 - (1) ครูช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเอง ตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ว่าจะกระทำนั้น ดังในขั้น 2 และขั้น 3
 - (2) เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่างไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

- 4) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (ขั้นมรรค ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ภาวนา) ซึ่งได้แก่
- (1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นำมาไว้ในขั้นที่ 3 ข้อ 2 นั้น จนแจ่มแจ้งว่าทำอะไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ
 - (2) สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ ตามแนวทางนั้น โดยทั่วกัน

ประเด็นที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นำมาแสดงนั้น เน้นให้เห็นว่า วิธีการตามขั้นของอริยสัจ 4 มีลักษณะเช่นเดียวกับขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่แง่มุมหนึ่งที่พึงพิจารณาเพิ่มเติมก็คือ ภายใต้อริยสัจ 4 ก็มีความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นหลักการความเชื่อพื้นฐานของวิทยาศาสตร์อยู่ในตัวเองแล้ว พระเทพเวที ได้กล่าวถึงวิธีการแบบอริยสัจเช่นเดียวกัน โดยกล่าวไว้ในฐานะที่เป็นแบบหนึ่งของวิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิการ¹⁷ ตามแนวทางพุทธศาสนา

ในส่วนของวิธีคิดแบบอริยสัจ พระเทพเวที เรียกว่าเป็นวิธีคิดแบบแก้ปัญหาหรือวิธีแห่งความดับทุกข์ อันเป็นวิธีคิดหลักอย่างหนึ่งที่สามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ท่านกล่าวว่า วิธีคิดแบบนี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

- 1) เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผล ไปหาเหตุ แล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น 2 คู่ คือ

คู่ที่ 1 : ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบ ซึ่งไม่ต้องการ

สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องการกำจัด หรือแก้ไข จึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ 2 : นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึง

มรรคเป็นเหตุ เป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องการกระทำในการแก้ไข สาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมายคือภาวะสิ้นปัญหา อันได้แก่ ความดับทุกข์

- 2) เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำ ต้องปฏิบัติ ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต ใช้แก้ไข้ปัญหา ไม่ฟุ้งชานออกไปในเรื่องฟุ้งเฟ้อ ลักแต่ว่าคิดเพื่อสนองตัณหาตามะทิฐิ ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับการแก้ไข้ปัญหา¹⁹

อาจกล่าวได้ว่า หลังจากประกาศแนวความคิดเรื่องวิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสังรวมไปถึงนียมการศึกษาแบบพุทธออกไป ทำให้นามของท่านศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นที่ประจักษ์ในวงวิชาการมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม เนื่องจากสาเหตุที่ถูกกล่าวถึงทั้งในแง่ยอมรับและไม่ยอมรับในแนวคิดเช่นนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่สมควรได้รับการยกย่องคือ การที่ท่านเป็นบุคคลแรกที่นำเสนอปรัชญาการศึกษาของไทยได้อย่างเป็นระบบ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง เคยกล่าวถึงท่านด้วยความชื่นชมว่า "ผู้ที่เขียนประวัติการศึกษาของไทยควรจารึกไว้ว่า ผู้บุกเบิกให้เกิดการแสวงหาปรัชญาการศึกษาของเราขึ้นอย่างจริงจัง น่าจะเป็นศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี"²⁰ และ "... ดร. สาโรช บัวศรี ท่านก็ได้แสดงความใจกว้าง แสดงความจริงใจของท่านให้ปรากฏเมื่อมีผู้วิจารณ์ความคิดของท่านอย่างรุนแรงด้วยการกล่าวว่า ท่านได้แสดงความเห็นของท่านแล้ว ด้วย 'spirit of free enquiry' จึงขอให้ผู้อื่นจะได้แย้งด้วยน้ำใจอย่างเดียวกัน"²¹

กล่าวโดยสรุป แนวความคิดที่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาเปรียบเทียบกับวิธีการตามขั้นตอนของอริยสังสี่นั้น สอดคล้องกับคำอธิบายที่พระพุทธเวทที่ท่านให้ไว้ แต่พระพุทธเวทที่ได้ขยายให้เห็นเพิ่มเติมว่า กระบวนการคิดแบบอริยสังเป็นกระบวนการคิดที่สืบค้นหาสาเหตุ และมีความสัมพันธ์ของเหตุกับผลอยู่ในตัวเอง

ท้ายสุด เราสามารถกล่าวได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาคนแรกที่เริ่มค้นหาและนำเสนอแนวความคิดสำคัญทางด้านปรัชญาการศึกษา อันได้แก่ ความคิดเรื่องคน การศึกษาและวิธีสอน ตลอดจนกระบวนการคิดเชิงปรัชญาการศึกษานรากฐานความเชื่อของปรัชญาแบบพุทธ อันเป็นความเชื่อของสังคมไทยมาช้านาน

การอ้างอิง

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์, "การปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พ.ศ. 2475," ใน 200 ปีของการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2525), หน้า 44 - 46.

² เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (พิษณุโลก : ภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2530), หน้า 163.

³ Saroj Buasri, "A Showcase of Democratic Advancement in Asia," Phi Delta Kappan 39 (December 1957) : 140.

⁴ ระวี ภาวิไล, "อุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทย," บนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย (กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2516), หน้า 7.

⁵ แหล่งเดิม, หน้า 14 - 15.

⁶ เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, อ้างแล้ว, หน้า 180.

⁷ Saroj Buasri, "Towards a New Concept of Education for Thailand," in Educational in Thailand : A Century of Experience (Bangkok : Karnsasna Press, 1964), p. 111.

⁸ Saroj Buasri, A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy (Bangkok : Karnsasna Press, 1970), pp. 72 - 73.

⁹ สาโรช บัวศรี, พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2520), หน้าคำนำ.

¹⁰ สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย," ใน พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2513), หน้า 39.

¹¹สาโรช บัวศรี, "หัวข้อในการคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา," วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ 6 (1), มกราคม 2517, หน้า 19.

¹²สาโรช บัวศรี, จริยธรรมศึกษา พิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ คิริ บัวศรี, ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม, 23 กุมภาพันธ์ 2527, หน้า 41 - 45.

¹³สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์," ใน สาโรช บัวศรี กับ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ รวบรวมโดย สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2528), หน้า 26.

¹⁴พระเทพเวที, การศึกษาที่สากลนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523), หน้า 18.

¹⁵สาโรช บัวศรี, พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่, หน้า 47.

¹⁶Saroj Buasri, "Towards a New Concept of Education for Thailand," p. 111.

¹⁷ดู พระเทพเวที, พุทธธรรม (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523), หน้า 675 - 732.

¹⁸แหล่งเดิม, หน้า 681 - 82.

¹⁹แหล่งเดิม.

²⁰เอกวิทย์ ณ ถลาง, "อันอาจนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาของเราเอง," ใน พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2513), หน้า 63.

²¹แหล่งเดิม, หน้า 63.

บทที่ 7

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กับแนวคิดทางจริยศึกษา

ความตื่นตัวในการฟื้นฟูจริยธรรมของสังคม

ปัญหาจริยธรรม เป็นปัญหาที่ผู้คนมักหยิบยกขึ้นมาพูดกันเสมอเมื่อต้องพูดถึงความเจริญของสังคม เนื่องจากสิ่งที่พบเห็นและถูกตีตราว่าเป็นความเจริญนั้น ล้วนมุ่งชี้ว่าเป็นความเจริญทางด้านวัตถุ อันมีรากฐานมาจากระบบคุณค่าแบบตะวันตกที่มีอะไรหลาย ๆ อย่างแตกต่างจากระบบคุณค่าของสังคมไทยโดยสิ้นเชิง บุคคลหลาย ๆ คนได้มองมาที่ระบบการศึกษาไทยอย่างวิพากษ์วิจารณ์และมีความหวัง เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยชี้ประเด็นว่า ปัญหาที่แท้จริงของการขาดจริยธรรมเป็นปัญหาที่เกิดจากระบบการศึกษา ไม่ใช่เป็นปัญหาที่มีอยู่ในเนื้อหาของวิทยาการแผนใหม่โดยตรง ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาไทยมุ่งเน้นไปที่ตัวเนื้อหาของความรู้มากกว่าเน้นกระบวนการแสวงหาความรู้และละเอียดละลึกที่จะสนใจระบบคุณค่าที่อยู่เบื้องหลัง มุ่งแต่นำเนื้อหาความรู้มาสร้างความเป็นผู้ชำนาญการเพื่อให้ทันความต้องการของภาคธุรกิจอุตสาหกรรม¹

แต่ ศุภชัย พานิชภักดิ์ มองระบบการเรียนการสอนอย่างมีความหวังว่า การสอนวิชาศีลธรรม หรือหน้าที่พลเมืองอาจจะนับได้ว่าเป็นความพยายามโดยตรง ที่จะปลูกฝังทัศนคติทางด้านศีลธรรม แต่วิชาเช่นนี้ยังขาดการเน้นและถือว่าเป็นเพียงส่วนประกอบของการมุ่งเน้นด้านความเป็นเลิศทางวิชาการเพื่อมุ่งให้ผู้เรียนก้าวไปสู่การศึกษาระดับที่สูงขึ้น ซึ่งในที่สุดเมื่อจบการศึกษาศีลธรรมจริยธรรมของผู้สำเร็จการศึกษาก็จะถูกหลอมละลายหายไปโดยสภาพแวดล้อมของสังคม²

แม้ว่าคนส่วนใหญ่ยอมรับกันว่าปัญหาจริยธรรมเป็นปัญหาสากลของสังคมที่กำลังพัฒนาที่เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมของสังคมสมัยใหม่ แต่คนส่วนใหญ่ต่างก็พึงเล็งไปที่ระบบการศึกษา และมองเห็นว่าเป็นพันธะหน้าที่โดยตรงของระบบการศึกษาที่จะปรับพฤติกรรมเยาวชนของชาติให้อยู่ในแนวทางที่ถูกที่ควร

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาผู้หนึ่งที่มีความสำคัญกับเรื่องจริยศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ความเห็นของท่านสอดคล้องกับผู้ที่ห่วงใยในจริยธรรมของสังคมว่า การศึกษาไม่อาจจะหลีกเลี่ยงการอบรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนได้ นอกจากท่านจะพูดเรื่องจริยธรรมในโอกาสต่าง ๆ ท่านยังมีผลงานเป็นหนังสือชื่อ จริยธรรมศึกษา และรับเป็นผู้บรรยายในวิชาจริยธรรมสำหรับวิชาชีพให้แก่นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ติดต่อกันหลายภาคเรียน โดยหวังว่านิสิตที่สำเร็จการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาจะไปเป็นกำลังสำคัญของการแก้ปัญหาจริยธรรมต่อไป นับได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในกระบวนการของการใช้การศึกษาเพื่อการพัฒนาจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช เคยกล่าวถึงความจำเป็นของจริยธรรมว่า

ความสามารถหรือความชาญฉลาดที่จะอยู่กันให้เป็นสุขสงบในสังคมมนุษย์ หรือที่เรียกว่า Social Intelligence นั้น มีจำนวนน้อยและเป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องหันมาช่วยกันผลักดันอีกสักครั้งหนึ่ง ถ้าจะพูดอีกทีหนึ่งให้ชัดเจนไป ก็คือถ้ามนุษย์ไม่อยากจะทำให้สังคมมนุษย์ต้องพังทลายไปจนหมดสิ้น หรือว่าถ้าอยากจะ ได้สันติสุขในชีวิตบ้างตามควรแก่กรณีแล้ว ก็จำจะต้องคิดเรื่องสันติสุขโดยใช้จริยธรรมกันให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้³

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ให้ความสำคัญแก่จริยธรรมในฐานะที่เป็นแกนสำคัญในการจรรโลงสังคมให้อยู่อย่างสันติสุข ดังนั้นเราจึงต้องมาพิจารณาถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ในความคิดของท่านต่อไป

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้อธิบายเนื้อหาของจริยธรรมด้านต่าง ๆ ไว้คือเรื่อง

1. ความดี
2. ค่านิยม
3. ลักษณะที่ควรเป็นสิ่งตรงกันข้ามเป็นคู่ ๆ
4. จริยธรรม
5. การปลูกฝังจริยธรรม

ความคิดเรื่องความดี

จากคำอธิบายในหนังสือเรื่องจริยธรรมศึกษา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวถึงความดีใน 2 ระดับคือ ความดีที่หมายถึงการผ่อนคลายหรือหายสิ้นจากความทุกข์ อันเป็นความดีเฉพาะตัวกับความดีที่หมายถึงการปราศจาก โลภะ โทสะ โมหะ โดยสิ้นเชิง ท่านกล่าวโดยยกตัวอย่างประกอบว่า เมื่อเรารับประทานอาหารเพื่อจัดความหิวทรมทรมาน นี่ก็เป็นความดีสำหรับตัวเอง เพราะได้ผ่อนคลายไปจากความทุกข์ แต่ถ้าได้อาหารมาด้วยวิธีฉกชิงวิ่งราวหรือหลอกลวงความดีนั้นยังไม่ถือว่าเป็นความดี เพราะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ความดีที่แท้จริงเป็นความดีที่ปราศจาก โลภะ โทสะ และ โมหะ

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี แยกแยะให้เห็นว่า ความดีมี 2 สถานะคือ ในฐานะที่เป็น สภาพ กับเป็น การกระทำ โดยอธิบายว่า

ความดีอันเป็น "สภาพ" ต่าง ๆ เช่น สภาพที่อ่านออกเขียนได้ สภาพที่หายเจ็บป่วย สภาพที่ไม่ขาดแคลนปัจจัย 4 ฯลฯ ถือว่าเป็นความดีได้ ถ้ามิได้เจือปนด้วยความทุจริต โลภ - โกรธ - หลง (หรือเจือปนอยู่ก็เพียงเล็กน้อยที่สุด) สภาพต่าง ๆ ที่ออกชื่อมาแล้วนี้เป็นเพียงความดีในระดับปกติตามวิสัยผู้ครองเรือน...

ยังมีสภาพที่เป็นความดีสูงสุดอยู่อีกคือ สภาพที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นสภาพที่เป็นอิสระจริง ๆ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง⁴

ในสถานะที่เป็นการกระทำ ท่านอธิบายโดยยึดหลักการปราศจาก โลภ - โกรธ - หลง เช่นกันว่า "การกระทำที่ดีนั้นก็ได้แก่การกระทำที่ไม่เจือปนด้วย ความโลภ - ความโกรธ - ความหลงผิด นั้นเอง เช่น การให้ทาน การบริจาค การให้บริการ การสำรวมในกาม การประกอบอาชีพที่สุจริต การถือความสัตย์ การใช้สติปัญญา เป็นต้น"⁵

กล่าวโดยรวม ๆ ตามทัศนะของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี การกระทำที่ดีก็คือการรักษาศีลและปฏิบัติธรรมนั่นเอง ส่วนจะเป็นธรรมะของศาสนาใดท่านคงไม่ขัดข้อง และตัวท่านเองก็ปฏิบัติตนอยู่ในครรลองของการรักษาศีล และปฏิบัติธรรมอยู่เป็นปกติอยู่แล้วโดยตลอด

อาจารย์พนอม แก้วกำเนิด กล่าวถึงศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ว่า

ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี เป็นคนดี สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และผู้รู้จักมักคุ้นกับท่าน ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี เป็นครูดี เอาใจใส่สอนศิษย์ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจเปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณา พวกเราเรียนรู้จากท่านนานัปการ ทั้งความรู้ทางวิชาการศึกษา วิชาการโดยทั่วไป เทคนิคการสอน วิธีการบรรยาย การวางท่าทาง โดยเฉพาะในด้านความเป็นแบบอย่างที่ดี ในความประพฤติการปฏิบัติตนที่มีความเป็นผู้ดี และความเป็นครู ศิษย์ทั้งหลายพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี ของเรา ท่านสอนอย่างไร ท่านก็ประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี จึงเป็นแบบนัยบุคคลโดยแท้

ความคิดเรื่องค่านิยม

ถ้าถามว่าค่านิยมคืออะไร บางคนอาจจะตอบได้ง่าย ๆ และตรง ๆ ว่า การที่คนทั่วไปนิยมว่ามีคุณค่า และอาจยึดถือนำไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ ต่อจากนั้นอาจมีคำถามต่อมาอีกหลายคำถาม แต่สำหรับ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้แยกความหมายของ ค่านิยมออกเป็น 2 ฐานะคือ ในฐานะ "สภาพ" และ "การกระทำ" กับอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นคู่ (Dichotomy) ของค่านิยมไว้ว่า "สภาพบางประการ เช่น สภาพของการอ่านหนังสือไม่ออก เป็นสภาพที่เราไม่นิยมและไม่พึงประสงค์ แต่สภาพของการอ่านออกเขียนได้ เป็นสภาพที่พึงประสงค์เป็นสภาพที่เป็นที่นิยม จึงเรียกสภาพเช่นนี้ได้ว่าเป็น ค่านิยม"⁷

ส่วนค่านิยมในฐานะที่เป็นการกระทำที่พึงประสงค์ ท่านอธิบายว่า "การกระทำบางประการ เช่น ไม่ยอมให้อะไรแก่ใครเลย ตระหนี่เหนียวแน่น นับเป็นการกระทำที่เรารังเกียจ ไม่นิยม แต่การให้บริการแก่ผู้มาติดต่อ การให้ทาน กตัญญูเป็นการกระทำที่เป็นที่นิยม เรียกการกระทำเช่นนี้ได้ว่า ค่านิยม"⁸

การแยกอธิบายค่านิยมในลักษณะเช่นนี้เป็นการบอกให้ทราบว่ ค่านิยมมีความหมายเป็น 2 แ่ง แ่งหนึ่งเป็นสภาพที่อยู่ในใจ และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดแ่งที่สอง คือ การกระทำตาม

สภาพที่อยู่ในใจนั้น แต่อย่างไรก็ตาม การกระทำที่น่านิยมไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดจากสภาพในใจอย่างเดียว เช่น การให้สิ่งของแก่ผู้อื่น บางคนอาจให้เพราะสงสาร บางคนอาจให้ด้วยหวังสิ่งตอบแทนอย่างอื่นก็เป็นได้

ลักษณะที่ควรจะเป็นของสิ่งตรงกันข้ามเป็นคู่ ๆ

โดยธรรมชาติของโลกและมนุษย์มักมีลักษณะตรงกันข้ามอยู่เสมอ ในคำอธิบายเรื่องโลกธรรม 8 ของพุทธศาสนา ได้ยกเอาธรรมชาติเช่นนี้มาชี้ให้มนุษย์เห็นถึงความเป็นอนิจจัง อย่างชัดเจน นั่นคือ มีลาภ - เสื่อมลาภ มียศ - เสื่อมยศ มีสรรเสริญ - มีนิินทา มีสุข - มีทุกข์ และเป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปอีกเช่นกัน ที่นิยมหรือปรารถนาเฉพาะสิ่งที่ดีงาม

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ชี้ประเด็นว่าสิ่งที่ เป็นคู่ ๆ กัน มีสองลักษณะ ฝ่ายหนึ่งเป็นสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ (What is) กับอีกฝ่ายหนึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะเป็น (What ought to be)⁹ โดยฝ่ายที่เราต้องการให้เป็นหรือควรจะเป็นนั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่าค่านิยมนั่นเอง เช่น ความรัก ความมีเสรีภาพ ความจริง ความดี ถ้าเป็นการกระทำก็อย่างเช่น ซื่อสัตย์ สุจริต ไม่ดื่มน้ำเมา ทำอาชีพสุจริต เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ค่านิยมในทัศนะของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี หมายถึง สภาพหรือการกระทำบางประการที่เราเชื่อหรือนิยามว่าควรยึดถือหรือยึดมั่น เพื่อจะได้บรรลุถึงวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของสังคม หรือของตัวเราเอง¹⁰ ดังนั้นค่านิยมจึงเป็นเรื่องของความดี เป็นเรื่องของลักษณะที่น่าพึงปรารถนา สภาพหรือการกระทำใดที่ตรงกันข้ามกับลักษณะเช่นนี้ ถือได้ว่าไม่ใช่ค่านิยมและไม่เป็นสภาพหรือการกระทำที่พึงปรารถนา

ความคิดเรื่องจริยธรรม

ชีวิตอันสงบสุขของบุคคลในสังคมถูก โยงใยไว้ด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง ซึ่งได้รับการประทับประคองให้อยู่ยืนยง ไปด้วยศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และกฎหมาย เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ก็คือ จริยธรรม

ตามความคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จริยธรรมก็คือความดีในระดับต่าง ๆ ที่สังคมหรือบุคคลจำเป็นต้องยึดมั่น และถ้าถามต่อไปว่าความดีคืออะไร ท่านได้อธิบายว่า ได้แก่ค่านิยมที่ไม่เจือปนด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด หรือได้แก่ค่านิยมที่อาจมีโลภ - โกรธ - หลงเจือปนอยู่บ้าง แต่ก็จะต้องมีเพียงเล็กน้อยที่สุด¹¹ แสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 ส่วนคือ จริยธรรม ความดี และค่านิยมมีความสัมพันธ์กันจนแยกไม่ออก

นอกจากนั้นคำอธิบายจริยธรรมของท่านยังคลุมไปถึงศีลธรรม และคุณธรรมตามหลักของพุทธศาสนาอีกด้วย โดยศีลธรรมหมายถึงการละเว้นการฆ่า การเบียดเบียน ส่วนคุณธรรมหมายถึงธรรมะตามหลักของเบญจธรรมเป็นพื้นฐาน และยังรวมตลอดไปถึงธรรมนิยม ประเพณี กฎหมาย อดมการณ์ วินัยและมารยาททางสังคมด้วย

ความคิดเรื่องการปลูกฝังจริยธรรม

เมื่อเล็งเห็นความสำคัญของจริยธรรมว่า จะเป็นเครื่องตัดปัญหาของการวนเวียนอยู่กับโลภะ โทสะ โมหะ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้เสนอแนวทางไว้ให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องนี้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ โดยท่านกำหนดเป็นความมุ่งหมายของการปลูกฝังจริยธรรมว่า ต้องลึกซึ้งเพียงพอจนผู้เรียนเกิดศรัทธาที่จะดำเนินชีวิตตามแนวของจริยธรรมและให้บุคคลในหน่วยงานร่วมมือปฏิบัติจริยธรรมโดยพร้อมเพรียงกันทั้งระบบทุกส่วนของหน่วยงาน¹²

แนวทางในการดำเนินการปลูกฝังจริยธรรม จะต้องเริ่มต้นจากการให้ผู้เรียนเห็นตัวอย่างที่ดี ต้องอบรมอย่างลึกซึ้งต่อเนื่องกัน ต้องให้มีโครงการแนะแนวโดยใช้ธรรมะและให้ผู้เรียนได้มีโอกาสได้พูดได้เขียน

วิธีดำเนินการปลูกฝัง ควรเริ่มดำเนินการดังนี้คือ

ตั้งคณะกรรมการจริยธรรมขึ้นไว้เป็นประจำ ในหน่วยงานหรือสถาบัน การศึกษาประกอบด้วยหัวหน้าหน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาเป็นประธาน มีผู้ทรงคุณวุฒิทางจริยธรรมและบุคคลที่เหมาะสมอื่น ๆ เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนงานในเรื่องจริยธรรมตลอดทั้งปี และคอยควบคุมดูแลให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดนั้น¹³

โดยแผนงานที่ดำเนินการต้องประกอบด้วย การสร้างเสริม การส่งเสริม และการควบคุม รวมเป็น 3 ขั้นตอน ด้วยกัน

ในขั้นการสร้างเสริม ต้องกระทำดังนี้คือ

1. สร้างบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาอบรม และการปฏิบัติเรื่องจริยธรรมขึ้นภายในหน่วยงานหรือสถาบันการศึกษา การสร้างบรรยากาศจะประสบความสำเร็จได้ต้องมีข้อแม้ดังนี้

- 1) ผู้เป็นหัวหน้าทุกระดับต้องเข้าใจเรื่องจริยธรรมดีพอสมควร และต้องบังคับตนเองให้ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี
- 2) ต้องจัดให้มีการรณรงค์ภายในหน่วยงานหรือในสถานศึกษา อย่างไม่ขาดสาย เพื่อเชิญชวนให้ทุกคนประพฤติตนตามแนวทางของจริยธรรม โดยให้ถือว่าการประพฤติตนตามแนวทางของจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งมีเกียรติยิ่ง ไม่ใช่สิ่งที่น่าละอาย
- 3) จัดตั้งชุมนุมจริยธรรมศึกษา เพื่อจัดกิจกรรมเกี่ยวกับจริยธรรมตลอดทั้งปี

2. จัดการอบรมจริยธรรมภายในหน่วยงานหรือสถาบันการศึกษา

3. จัดให้มีการแนะนำภายในหน่วยงานหรือสถาบันการศึกษา การจัดให้มีหน่วยแนะนำทางจริยธรรมเพื่อช่วยแนะนำเป็นรายตัวหรือเป็นกลุ่มตามที่เหมาะสมในเรื่องของชีวิตและการดำรงชีวิตช่วยคิดแก้ปัญหาของชีวิตบางประการ เป็นที่พึ่งทางใจ คอยกระตุ้นให้ประพฤติดีไม่คดโกง¹⁴

ในขั้นของการส่งเสริม จะต้องกระทำดังนี้

1. ถ้าเป็นข้าราชการ เมื่อสอบเข้ามาได้แล้ว ก่อนบรรจุแต่งตั้งต้องอบรมจริยธรรมอย่างเข้มข้นเสียก่อน
2. เมื่อแต่งตั้งแล้ว ต้องจัดอบรมจริยธรรมไว้เรื่อย ๆ เป็นระยะ ๆ ซึ่งก็คือ เป็นการอบรมข้าราชการประจำนั่นเอง
3. ในการสอบเพื่อเลื่อนระดับ ต้องสอบเรื่องจริยธรรมด้วยโดยถือเป็นเรื่องสำคัญ

4. ในการเลื่อนระดับหรือขึ้นเงินเดือนนั้น ให้พิจารณาเรื่องความประพฤติเป็น เรื่องสำคัญด้วยและต้องพิจารณาอย่างจริงจัง ให้สมกับที่อยู่ในบรรยากาศแห่ง จริยธรรม
5. ทุก ๆ หน่วยงานต้องร่วมมือกันช่วยศึกษาและปฏิบัติจริยธรรมโดยทั่วหน้า ไม่ใช่ เครื่องอยู่เฉพาะบางหน่วยเท่านั้น ต้องทำให้พร้อมเพรียงกันทั้งระบบ¹⁵

สิ่งที่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เน้นในเรื่องการส่งเสริมจริยธรรมคือต้อง ทำอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง และทำพร้อมกันทั้งระบบของหน่วยงาน ส่วนในขั้นสุดท้ายของแผนงาน เรียกว่า งานด้านควบคุม เป็นการเตรียมการไว้เมื่อมีเหตุการณ์ที่ผิดจริยธรรมขึ้นในหน่วย งานก็ต้องดำเนินการดังนี้

1. ใครประพฤติผิดจริยธรรมหรือละเลยต้องลงโทษตามควรแก่กรณีอย่างเคร่งครัด
2. ใครประพฤติดีเด่นในด้านจริยธรรม ต้องยกย่อง สรรเสริญ และให้เกียรติแก่ ผู้นั้นเป็นอย่างดี¹⁶

กล่าวโดยสรุป ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริย ธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยหน่วยงานทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันตั้งแต่ สร้างเสริม ส่งเสริมและควบคุม ให้บังเกิดผลที่เห็นเป็นรูปธรรม ท่านได้อธิบายให้เห็นว่า ทั้งค่านิยม ความดี และจริยธรรมเป็น เรื่องเดียวกัน โดยเน้นด้านที่พึงปรารถนาของธรรมชาติแห่งความเป็นคู่ (Dichotomy) เดียวกัน

การอ้างอิง

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "วิทยาการ การศึกษาและจริยธรรม," เอกสารโรเนียว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

² ศุภชัย พานิชภักดิ์, "หลักสูตรจริยธรรมกับการบริหารธุรกิจ รากฐานของกตึกาในระบบเศรษฐกิจเสรี," จุฬาลงกรณ์วารสาร 2 (7), เม.ย. - มิ.ย. 2533, หน้า 10.

³ สาโรช บัวศรี, จริยธรรมศึกษา พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์ศิริ บัวศรี, ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม, 23 กุมภาพันธ์ 2527, หน้า 15.

⁴ แหล่งเดิม, หน้า 25.

⁵ แหล่งเดิม.

⁶ พะนอม แก้วกำเนิด, "พระคุณครูที่ไม่รู้ลืม," ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531), หน้า 32.

⁷ แหล่งเดิม, หน้า 19 - 20.

⁸ แหล่งเดิม, หน้า 20.

⁹ แหล่งเดิม, หน้า 22.

¹⁰ แหล่งเดิม, หน้า 23.

¹¹ แหล่งเดิม, หน้า 30.

¹² แหล่งเดิม, หน้า 58.

¹³แหล่งเดิม, หน้า 59 – 60.

¹⁴แหล่งเดิม, หน้า 60 – 63.

¹⁵แหล่งเดิม, หน้า 62.

¹⁶แหล่งเดิม, หน้า 63.

บทที่ 8

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี กับวิทยาลัยวิชาการศึกษา

นับตั้งแต่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก ในปีพ.ศ. 2494 จนถึงปี พ.ศ. 2512 เป็นระยะเวลาเกือบ 2 ทศวรรษ ท่านได้ทำงานอยู่ใน วิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการยกฐานะมาโดยตลอด จนกล่าวได้ว่าสถาบัน การศึกษาแห่งนี้คือ แหล่งของการเผยแพร่แนวความคิดทางการศึกษาของท่านให้แพร่กระจายไปใน หมู่ลูกศิษย์ เพื่อนร่วมงาน ตลอดจนผู้สนใจใฝ่ความรู้ทางการศึกษาโดยทั่วไปและนัยยะหมายความว่า แนวความคิดเหล่านั้นต้องถ่ายทอดออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมในกระบวนการทำงานและการ สอนตลอดเวลาที่ท่านทำงานอยู่ ณ ที่แห่งนี้ด้วย

ดังนั้นเพื่อให้มองเห็นภาพรวมของแนวความคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นการนำเสนอลักษณะการทำงานของท่านโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. บทบาทในการยกฐานะ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง
2. การบริหารงานวิทยาลัยวิชาการศึกษา

งานทั้งสองส่วนนี้ เริ่มงานโดยคณาจารย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นรุ่นแรก ๆ โดยมีสำนักงาน กลางอยู่ ณ อาคารหลังที่ 3 ของโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงนั่นเอง

บทบาทการยกฐานะ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง

ดังได้กล่าวไว้ในบทต้น ๆ แล้วว่า การยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงให้เป็นสถาบันผลิตครูระดับปริญญาตรี เพื่อยกระดับอาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง เมื่อปี พ.ศ. 2495-2496 นั้น เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่จะต้องชี้แจงและอธิบายให้ผู้มีอำนาจและผู้เกี่ยวข้องเข้าใจ จนยอมรับได้ แม้ว่าการดำเนินงานใหญ่ชิ้นนี้จะ เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของบุคลากรหลายฝ่าย แต่บุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่ชี้แจงให้แก่ผู้เกี่ยวข้องคือ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

นายกสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กล่าวถึงบทบาทของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ว่า

... จันทรูมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในตอนนั้นคือ พลเอกมังกร พรหมโยธี ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ต่อสภาผู้แทนราษฎร ท่านอาจารย์สาโรช ได้เข้าชี้แจงจนเป็นที่ยอมรับในหลักการทั่วไปและในวันที่ 16 กันยายน 2497 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา¹

ความพยายามอันนี้ส่งผลให้ โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร สามารถปรับเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา โดยใช้เวลาเพียง 4 ปี นับจากวันตั้งโรงเรียนเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2492 ขอบันทึกเพื่อเป็นข้อมูลไว้ในที่นี้ว่า บุคคลสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง คือ หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล ท่านเป็นผู้ดำเนินการทุกอย่างเพื่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ได้แก่ ซื้อที่ดิน วางแผนผังของโรงเรียน และเมื่อตั้งได้แล้วท่านได้ทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการบริหารโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง โดยมีหลวงสวัสดิสารศาสตร์พุทธิเป็นผู้อำนวยการ และดร.สาโรช บัวศรี เป็นกรรมการบริหารด้วยผู้หนึ่ง เมื่อรวมโรงเรียนเข้ากับวิทยาลัยวิชาการศึกษา มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตามประกาศ ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2496 มีศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล เป็นประธานกรรมการ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นกรรมการ และเลขานุการ

ในสายตาของลูกศิษย์และผู้ร่วมงานมอง ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ว่า

"...ท่านเป็นบุคคลที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า The Man of Perfection ท่านทำอะไร ท่านต้องการให้สิ่งนั้นบรรลุผลสุดยอด ให้สมบูรณ์ถ้วนทุกสิ่ง"² อันเป็นลักษณะที่ผู้มีการศึกษาทั่วไปพึงยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะโดยแก่นสารสาระของชีวิต ผู้ได้ชื่อว่ามีการศึกษาย่อมต้องเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม นั่นคือ วิธีชีวิตของผู้มีการศึกษาต้องเป็นวิธีชีวิตที่สามารถให้การศึกษาแก่บุคคลอื่นได้

การบริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษา

วิทยาลัยวิชาศึกษากำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2497 ท่ามกลางความงุนงงสงสัยของผู้ที่อยู่ในวงการการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในระดับอื่น ๆ ว่ามีชื่อเป็นเพียงวิทยาลัยจะประสิทธิ์ประสาทปริญญาตรี โท เอก ให้แก่นักศึกษาได้หรือไม่ แต่ตลอดเวลาของการเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา นิสิตและคณาจารย์ของวิทยาลัยแห่งนี้ได้แสดงผลงานต่อสาธารณชนในลักษณะ เคียงบ่าเคียงไหล่กับมหาวิทยาลัยใหญ่ๆ ของประเทศมาโดยตลอด แม้จะมีชื่อหน้าตาสถาบันว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษา หรือชื่อย่อว่า วศ. ก็ตาม เช่น การเข้าร่วมงานดนตรีไทยอุดมศึกษาของชุมนุมดนตรีไทยตั้งแต่ยุคเริ่มแรก การเข้าร่วมงานอาสาพัฒนาชนบท ความยิ่งใหญ่ในการเข้าร่วมกีฬาอุดมศึกษา รักบี้อุดมศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้ยังไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการยอมรับทางด้านภูมิรู้ และภูมิธรรมที่คณาจารย์ของวิทยาลัยแห่งนี้ได้รับจากบุคคลทั่วไป

ผลงานเช่นนี้ แม้จะไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผลจากความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่อาจกล่าวได้ว่าการบริหารงานของทีมงานผู้บริหารในยุคหนึ่ง ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในอันที่จะเอื้ออำนวยให้มีผลงานปรากฏออกมาอย่างน่าชื่นชม

เพื่อให้เห็นภาพของการดำเนินงานของวิทยาลัยวิชาการศึกษาในยุคที่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้บริหารวิทยาลัย ในส่วนนี้จึงนำเสนอเนื้อหา 3 ประเด็นคือ โครงสร้างการบริหาร แนวความคิดในการบริหารงาน และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

1. โครงสร้างการบริหารงาน มาตรา 9 ลักษณะ 2 ของพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา กำหนดให้วิทยาลัยอยู่ในความควบคุมดูแลของสภาวิทยาลัยซึ่งประกอบด้วยกรรมการ 2 ประเภทคือกรรมการโดยตำแหน่ง คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวง

ศึกษาธิการ อธิการ รองอธิการ หัวหน้าสำนักงานและหัวหน้าคณะวิชาของวิทยาลัย กับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจำนวนไม่เกินสองในสามของจำนวนกรรมการโดยตำแหน่ง

สภาวิทยาลัย มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- 1) กำหนดข้อบังคับและวางระเบียบของวิทยาลัย
- 2) อนุมัติหลักสูตรวิชาต่าง ๆ
- 3) จัดหาวิธีการให้กิจกรรมของวิทยาลัยเจริญยิ่งขึ้น
- 4) แต่งตั้งหัวหน้างานของวิทยาลัย
- 5) อนุมัติการให้ปริญญา อนุมัติและประกาศนียบัติ
- 6) พิจารณาให้ความเห็นอันเกี่ยวกับวิชาการศึกษา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการขอปรึกษา
- 7) หน้าที่อื่นเกี่ยวกับวิทยาลัย ซึ่งมีได้ระบุให้เป็นหน้าที่ของผู้ใดโดยเฉพาะ กรรมการสภาวิทยาลัยวิชาการศึกษาในยุคแรกตั้ง (2497) ประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้คือ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ประธานสภา

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล)

นายนาถ เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

รองประธานสภา

หลวงสวัสดิศาสตรบุทธิ

อธิบดีกรมวิสามัญศึกษา

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

นายอภัย จันทวิมล

อธิบดีกรมสามัญศึกษา

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

นายสนั่น สุมิตร

อธิบดีกรมอาชีวศึกษา

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

นายบุญถิ่น อัตถากร

อธิบดีกรมการฝึกหัดครู

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

นายรอง ศยามานนท์	
คณบดีคณะอักษรศาสตร์	
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
นายสาโรช บัวศรี	
รักษาการอธิการ	กรรมการ
นายสุदीใจ เหล่าสุนทร	
รักษาการรองอธิการและ	
หัวหน้าคณะวิชาการศึกษา	กรรมการ
นางสาวละม้ายมาศ ศรทัตต์	
หัวหน้าคณะวิชาวิจัยการศึกษา	กรรมการ
นายเทือก กุสุมา ณ อยุธยา	
หัวหน้าคณะวิชามนุษยธรรมศึกษา	
และสังคมศาสตร์	กรรมการ
นายพิทักษ์ รัชพลเดช	
หัวหน้าคณะวิชาวิทยาศาสตร์	
และคณิตศาสตร์	กรรมการ
นายสมบูรณ์ แสงวิเชียร	
หัวหน้าสำนักงานอธิการ	กรรมการ
	และเลขานุการ

สำหรับอธิการวิทยาลัยนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นโดยคำแนะนำของ
สภาวิทยาลัย จากผู้มีความคิดดังนี้ คือ

- 1) ได้รับปริญญา และ
- 2) ได้ปฏิบัติราชการเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงมาแล้วไม่น้อยกว่าสิบปี

มาตรา 15 ระบุหน้าที่ของอธิการวิทยาลัยดังนี้

- 1) ดำเนินกิจกรรมของวิทยาลัยให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และข้อบังคับหรือระเบียบของวิทยาลัย

- 2) รับรักษาและให้ความเห็นแก่หัวหน้าสำนักงานและหัวหน้าคณะวิชา
- 3) ควบคุมการเงิน การพัสดุ สถานที่และทรัพย์สินอื่นของวิทยาลัย
- 4) รักษาวินัยของวิทยาลัย
- 5) เป็นผู้แทนของวิทยาลัยในกิจการทั่วไป
- 6) ปฏิบัติการอื่นตามที่สภาวิทยาลัยมอบหมาย

ในสมัยแรกตั้ง วิทยาลัยวิชาการศึกษา แบ่งออกเป็น สำนักงาน 1 สำนักงาน และ คณะวิชา 4 คณะวิชา คือ

- 1) สำนักงานอธิการวิทยาลัย
- 2) คณะวิชาการศึกษา
- 3) คณะวิชาวิจัยการศึกษา
- 4) คณะวิชามนุษยธรรมศึกษาและสังคมศาสตร์
- 5) คณะวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์

2. แนวความคิดในการบริหารงาน แนวความคิดในการดำเนินงานของวิทยาลัย วิชาการศึกษาสะท้อนออกมาจากแนวความคิดในการจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี (ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงเมื่อ 1 เมษายน 2496-30 กันยายน 2496 หลังจากนั้นจึงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา) นั่นคือ ความต้องการยกฐานะอาชีวศึกษาของไทยให้มีฐานะเป็นวิชาชีพและให้ครูได้เรียนถึงขั้นปริญญา สิ่งที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี พยายามกระทำอย่างยิ่งเพื่อให้แนวความคิดของท่าน บรรลุตามที่ท่านต้องการ คือ การชี้แจงอธิบาย อาจเรียกว่าเป็นการขายความคิดให้กับผู้หลักผู้ใหญ่ ที่รับผิดชอบทางการศึกษาโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นบุคคลสำคัญในกระทรวงศึกษาธิการ เช่น ม.ล.ปิ่น มาลากุล หรือบุคคลสำคัญทางการเมือง เช่น พลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองต่าง ๆ นับว่าเป็นแนวความคิดในการทำงานอย่างหนึ่งที่พึงศึกษาจากวิธีการทำงานของท่าน นั่นคือ ความพร้อมที่จะให้คำอธิบายแก่บุคคล ในสิ่งที่ตนคิดและทำ อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งสมกับที่มีผู้ยกย่องว่าท่านศาสตราจารย์สาโรช เป็น "Perfectionist และเป็น clear thinking"⁴

เมื่อผู้รับผิดชอบในกระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบในหลักการ สิ่งทีศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี คิดและการดำเนินการต่อไปเพื่อยกฐานะการศึกษาของครูและตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา ก็คือ การจัดทำหลักสูตรต่อยอดจากหลักสูตร ป.ม. อีก 2 ปี และหาคณะทำงานที่เคยเรียนรู้น

เดียวกันเข้ามาทำงานเพื่อจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาในรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหารวิทยาลัย เริ่มตั้งแต่เรื่องของชื่อ ตราวิทยาลัย เลือกรูป หลักสูตร วิธีการสอน การเตรียม มีห้องสมุด มีระบุนายทะเบียน เป็นต้น

แนวคิดที่เด่นชัด ซึ่งเป็นตัวกำหนดแนวทางการบริหารวิทยาลัยวิชาการศึกษามาโดยตลอดก็คือ การสร้างลูกศิษย์ให้เป็นนักปราชญ์และประพจน์ดีประจักษ์ผู้ทรงศีล ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวว่า "... ได้กำหนดความมุ่งหมายให้เลยว่า พวกเราจะต้องเป็นนักปราชญ์ ใครจะมาดูถูกว่าความรู้อ่อนแอไม่ได้ ต้องเยี่ยม เพราะว่าอาจารย์เยี่ยมทุกคน เพราะฉะนั้น ลูกศิษย์ต้องเยี่ยมทุกคน พวกเราต้องมีความประพจน์ดีประจักษ์ผู้ทรงศีลคนหนึ่ง"⁵

ผลของแนวความคิดที่เน้นทางพัฒนาคุณภาพ และด้วยการชี้แจงให้เจ้าหน้าที่ของฝ่ายบูช่อมซึ่งเข้ามาสำรวจสภาพการศึกษาของไทย มองเห็นความสำคัญของการพัฒนาการฝึกหัดครูให้มีคุณภาพเพื่อทำให้ผลซับซ้อนทวีคูณ (Multiple Effect) เนื่องจากถ้ามีครูดี ครูหนึ่งคนก็จะช่วยให้ลูกศิษย์ของตนดีขึ้นอย่างน้อยอีก 30 คนทวีคูณไปเรื่อย ๆ เป็นลูกโซ่ต่อเนื่องไปอย่างไม่ขาดสาย ทำให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้รับความช่วยเหลือจากมหาวิทยาลัยอื่นเดียนาประเทศสหรัฐอเมริกาที่สำคัญ 3 ประการ ดังที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวไว้คือ

- 1) ได้ส่งอาจารย์ของเราไปเรียนต่อทั้งชั้นปริญญาโทและปริญญาเอก ทบอภัยกันไปหลายปี ประมาณ 100 คน แล้วก็กลับมา เราก็เปิดปริญญาตรี ปริญญาโทกันสบายเลย แล้วก็แจ้งจนกระทั่งบัดนี้ นี่ก็ในด้านบุคคล
- 2) ในด้านอุปกรณ์ เขามาช่วยเกี่ยวกับหอสมุด ... หนังสือต่าง ๆ เขาให้หมดในระยะแรกหนังสือให้มาจำนวนมาก เป็นภาษาอังกฤษ เราก็เคียวเชิญให้พวกเราต้องอ่านภาษาอังกฤษให้ได้ ในทางอุปกรณ์หอสมุด อุปกรณ์วิทยาศาสตร์ อุปกรณ์ทางศิลป์ พวกนี้เขาก็ให้
- 3) เขาก็ส่งอาจารย์ของมหาวิทยาลัยอื่นเดียนาทบอภัยมาเรื่อย ๆ มาอยู่ประมาณปีละ 5 คน มาช่วยสอนด้วย ช่วยวางแผนต่าง ๆ นานา บางรายวิชาเขาก็ช่วยสอนบางรายวิชาเขาก็สอนคู่กับอาจารย์ของเรา

ความช่วยเหลือดังที่กล่าวมานี้ ส่งผลให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาในยุคนั้น กลายเป็นสถาบันการศึกษาชั้นนำ และเป็นผู้นำทางด้านการศึกษาเป็นที่ยอมรับกันอยู่ทั่วไป

เมื่อกล่าวถึงความสำเร็จในการทำงาน ประเด็นสำคัญที่ไม่ควรละเลยที่จะกล่าวถึงไว้ในที่นี้อีก 2 ประเด็นก็คือ คณะทำงานที่ร่วมกันบุกเบิกพัฒนามาตรฐานให้แก่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี และผลงานที่ท่านภาคภูมิใจ

ในส่วนของคุณะทำงานในยุคเริ่มแรกพร้อมกับ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มีอยู่หลายท่าน บางท่านมีฐานะเป็นผู้บริหาร บางท่านเป็นอาจารย์ผู้สอน อาจารย์ดูแลประจำหอพัก และบางท่านเป็นเจ้าของที่ประจำสำนักงาน สำหรับผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่แห่งงาน และได้รับการกล่าวถึงจากตัวท่านศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี หรือลูกศิษย์ เห็นจะได้แก่

1) ศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ รักษ์พลเดช อดีตหัวหน้าคณะวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ที่ยาวนานถึง 20 ปี และอดีตนายกสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งนายกสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒท่านหนึ่ง กล่าวถึงอาจารย์ท่านนี้ว่า

งานชิ้นหนึ่งที่ท่านเริ่มในวิทยาลัยวิชาการศึกษา ก็คือ การเป็นประธานจัดการศึกษาภาคตอนเย็น การศึกษาภาคตอนเย็นนั้นนับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ครุมีความก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี ... และ ... วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้เจริญก้าวหน้าขยายสาขาออกไปทั่วประเทศ ก็ด้วยฝีมือของอาจารย์สาโรช และอาจารย์พิทักษ์นี้ เป็นอันมาก และทำให้สามารถได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในทุกวันนี้

อาจารย์สุนทรี พิริยกิจ อาจารย์ท่านหนึ่งในคณะวิชาวิทยาศาสตร์ กล่าวถึงอดีตหัวหน้าภาควิชาท่านนี้ว่า

ท่านเป็นคนใจซื่อ มือสะอาด ถึงจะมีบางคนไม่พอใจ แต่ท่านก็ไม่ถือโกรธ ไม่เคยพยาบาท ไม่ถือเรื่องเล็กน้อยมาเป็นอารมณ์ มองคนในแง่ดี "ใครอยู่กับคนอื่นไม่ได้มาอยู่กับผม" ท่านเป็นนักประชาธิปไตย เพราะยอมฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เวลาสอนนิสิตเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ท่านมักตั้งใจพูดถึง Bias และการเชื่อไขกลาง เนื่องจากท่านคลุกคลีกับวิทยาศาสตร์มานาน⁸

2) อาจารย์ท่านอื่นเท่าที่ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวถึงด้วยความยกย่อง ก็มีตัวอย่างเช่น

...อาจารย์ตอนนั้นฝ่ายการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสามก็มี อาจารย์จันทนา (พรหมเศรษฐี) อาจารย์อัมพา (โชติกะพะณะ) อาจารย์ศิลา (จانيةะ โยธิน) ฝ่ายภาษาไทยก็ อาจารย์สมปอง (พิริยกิจ) อาจารย์ระวี (สงวนทรัพย์) อาจารย์เกยูร (ลิมทอง) อาจารย์หม่อมมา (ม.ร.ว. จุรีพรหม กมลาสน์) อาจารย์สวัสดี ฯลฯ⁹

นอกจากนั้นท่านยังกล่าวถึงอาจารย์อีก 3 ท่าน บางท่านได้อยู่ทำงานที่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร จนถึงยุคปัจจุบัน นั่นคือ "ตอนนั้นผมกลับจากประเทศอเมริกาและอังกฤษ เจอเพื่อนรุ่นจ้าว อาจารย์ปราณี ธนะชาพันธ์ อาจารย์มยุรี สุขวิวัฒน์ อาจารย์สาคร (ช่วยประสิทธิ์) เราก็เชิญเขามาช่วย จนติดมาจนทุกวันนี้"¹⁰

บุคคลสำคัญที่ร่วมแรงทำงานกับท่าน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อย่างแข็งขัน และต่อมาได้เป็นบุคคลสำคัญของการยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยคือ ศาสตราจารย์ ดร. สุดใจ เหล่าสุนทร ซึ่งเป็นหนึ่งในสามบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ตามคำกล่าวเชิดชูของ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คนปัจจุบัน รองศาสตราจารย์ ดร. ชชาติ เมืองนาโพธิ์ โดยท่านเห็นว่าท่านแรกคือ หลวงสวัสดิ์สารศาสตร์พุทธิ ท่านที่สองคือศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านที่สามคือศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร และมหาวิทยาลัยได้กำหนดให้มีวันสำคัญของมหาวิทยาลัย เพื่อระลึกถึงบุคคลทั้งสาม ในวันที่ 28 เมษายน วันที่ 16 กันยายน และ วันที่ 29 มิถุนายน)

สำหรับอาจารย์ ม.ร.ว. จุรีพรหม กมลาสน์ หรืออาจารย์หม่อมของลูกศิษย์นับว่าเป็นอาจารย์ในรุ่นบุกเบิกที่ทุ่มเทพพัฒนางานของวิทยาลัยวิชาการศึกษามาโดยตลอดตั้งแต่สมัยยังเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง รศ. วรวิทย์ วตินศรากร เคยเขียนถึงอาจารย์หม่อมว่า "...อาจารย์หม่อมอยู่มาตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ขอຍປະສານมิตร อาจนับได้ว่าท่านเป็นรุ่นบุกเบิกดินแดนแห่งนี้ ดันไม้ใหญ่ ๆ หลายต้นในบริเวณมหาวิทยาลัยนี้ ท่านเป็นผู้ที่มีส่วนให้นักเรียนกางเกงขาสั้นในสมัยนั้น เป็นผู้ช่วยกันปลูกไว้"¹¹ และในงานด้านกีฬาอาจารย์ ม.ร.ว. จุรีพรหม นับว่ามีบทบาทสำคัญในการนำทีมรักบี้ฟุตบอลและฟุตบอลของสถาบันไปสู่ชัยชนะได้ ลูกศิษย์นักรักบี้ของท่าน

เคยเขียนถึงท่านว่า "เรื่องกีฬารักบี้ ท่านอาจารย์มอบหมายให้ อาจารย์ ม.ร.ว. จุรีพรหม เป็นผู้ควบคุมฝึกสอนประจำโดยเฉพาะ อาจารย์ ม.ร.ว. จุรีพรหม นั้นท่านมีฝีมือในเกมนักกีฬาฟุตบอล ดีเยี่ยมคนหนึ่ง"¹²

กล่าวได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ท่านทำงานโดยนำแนวคิดประชาธิปไตยที่ท่านได้สอนถึงหลักการประชาธิปไตย 3 ประการ คือ นิติธรรม การธรรม และสามัคคีธรรม มาใช้จนผู้ทำงานร่วมกับท่าน นิยมชื่นชมบุคลิกภาพการทำงานของท่านมาจนถึงปัจจุบัน

3. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ย่อมเป็นเรื่องปกติที่การทำงานใหญ่และเป็นงานพัฒนาการฝึกหัดครูในยุคเริ่มแรกย่อมต้องมีปัญหาและอุปสรรคเป็นอย่างมาก ทั้งการบริหารและการเรียนการสอน ปัญหาส่วนใหญ่ออกมาในรูปของการขาดแคลน วัสดุอุปกรณ์ และปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ ขาดความรู้ ความเข้าใจในระบบงานซึ่งเป็นระบบใหม่ แต่ปัญหาภายในสถาบันเหล่านี้กลับเป็นตัวผลักดันให้นิสิตและคณาจารย์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยร่วมแรงร่วมใจกันทำงานอย่างเข้มแข็ง

ปัญหาใหญ่ที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เผชิญและต้องใช้ความสามารถเป็นอย่างยิ่งคือ ความไม่เข้าใจของบุคคลวงนอกสถาบัน ประเด็นที่บุคคลอื่น ๆ ไม่ค่อยเข้าใจหรือไม่ยอมรับมีหลายประเด็นเช่น เรื่องเงินเดือนของผู้จบปริญญา กศ.บ. จะได้เท่าไร ท่านก็ต้องทำหน้าที่ชี้แจงร่วมกับอาจารย์สมัยสวาท พงษ์ทัต ให้คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนเข้าใจว่าควรได้เท่ากับผู้จบปริญญาจากมหาวิทยาลัย เรื่องคุณภาพของบัณฑิตเพราะสถาบันนี้เป็นเพียงวิทยาลัยจะมีความสามารถสอนความรู้ถึงขั้นปริญญาได้หรือไม่ ซึ่งในประเด็นนี้ท่านมั่นใจมากเพราะมีอาจารย์ที่มีคุณภาพหลายท่าน และที่สำคัญคือหลังจากมีบัณฑิต รุ่น 1-3 จบการศึกษาไป มีหลายคนที่สามารถสอบชิงทุน ก.พ. ไปเรียนต่อต่างประเทศได้ ทำให้ท่านภาคภูมิใจมากถึงกับเชิญไปเลี้ยงฉลองใหญ่ที่โรงแรมเอราวัณ และเรื่องที่คนภายนอกไม่เข้าใจการนำเอาระบบใหม่เข้ามาใช้คือ มีการใช้ระบบหน่วยกิตเข้ามาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทย จึงต้องมีการบัญญัติศัพท์ใหม่ขึ้นใช้ เช่นคำว่า หน่วยกิต สัมนา ประสภารณ์ เป็นต้น¹³

อย่างไรก็ตามหลังจากการยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัย เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2497 วิทยาลัยวิชาการศึกษาก็ได้แตกสาขาออกเป็น 8 แห่ง คือ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน (พ.ศ.2498) วิทยาลัยวิชาการศึกษา

ศึกษาพิษณุโลก (2510) วิทยาลัยวิชาการศึกษา มหาสารคาม วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา (2511) วิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร (2512) และวิทยาลัยวิชาการศึกษา พลศึกษา (2513) รวมทั้งหน่วยงานทางวิชาการอื่น ๆ อีกหลายหน่วยงาน การเจริญเติบโตเช่นนี้ ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จของบุคคลคนเดียว แต่การพัฒนาเช่นนี้ก็เกิดขึ้นในสมัยที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นอธิการวิทยาลัยเกือบทั้งสิ้น

การอ้างอิง

¹ชม ภูมิภาค, "คำกล่าวของนายกสมาคมศิษย์เก่า มศว," ใน รำลึกพระคุณ (กรุงเทพฯ : สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519), หน้า 3.

²ชม ภูมิภาค, "ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ผู้อุทิศตนเพื่อวิชาชีพการศึกษา," ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒), หน้า 22.

³"พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. 2497," ตีพิมพ์ใน พิธีทูลเกล้าถวาย
ปฏิญญาการศึกษาต่อบัณฑิตและพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตและนักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษา
ปีการศึกษา 2500 และ 2501, วันอังคารที่ 29 ธันวาคม 2502.

⁴จันทนา พรหมเศรณี, เรื่องจริงที่เขียนให้อ่านเล่น (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, 2522), หน้า 22.

⁵สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี โดยนายบุญเกื้อ ควรหาเวช
เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2519 ณ กระทรวงศึกษาธิการ ตีพิมพ์ใน รำลึกพระคุณ, อ้างแล้ว,
หน้า 27 - 28

⁶แหล่งเดิม, หน้า 29 - 30.

⁷ชม ภูมิภาค, "คำกล่าวของนายกสมาคมศิษย์เก่า มศว," อ้างแล้ว, หน้า 4.

⁸สุนทรี่ พิริยกิจ, "เวลาพิสูจน์คน," ใน รำลึกพระคุณ อ้างแล้ว, หน้า 36.

⁹แหล่งเดิม, หน้า 27.

¹⁰แหล่งเดิม, หน้า 32.

¹¹วรวิทย์ วสินสรากร "อาจารย์ ม.ร.ว.จूरืพรหม กมลาสน์ ที่ผมรู้จัก," ใน
แสนส่าย 168 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2523), หน้า 29 - 30.

¹² ท้าย ต้นหยง, "หลวงสวัสดิสารศาสตร์พหุ (สวัสดิ์ สุมิตร) บุรพาจารย์ผู้วางรากฐานการศึกษาคุณูปการเบิกของสถาบัน ศรีนครินทรวิโรฒ," ใน สี่สิบสองปีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), หน้า 252.

¹³ อ่านรายละเอียดใน สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี, อ่างแล้ว, หน้า 26 - 27.

บทที่ ๑

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ภาพลักษณ์ของครูผู้เป็นปูชนียบุคคลของศิษย์

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในภาพลักษณ์โดยทั่วไปจะได้ชื่อว่าเป็นนักการศึกษาแต่โดยเนื้อแท้ของท่านเป็นครูของศิษย์ ในชีวิตที่ท่านรับราชการมาตั้งแต่เริ่มต้นจนเกษียณอายุ ท่านอาจมีตำแหน่งทางวิชาการมากมาย แต่ภาพพจน์ที่โดดเด่น ประทับตรึงอยู่ในใจของศิษย์คือความเป็นครู ศิษย์รุ่นใหญ่ของท่าน (รุ่นแรก ๆ ที่ภายหลังต่างมีตำแหน่งทางบริหารระดับสูงในกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานอื่น ๆ) ต่างยกย่องว่าท่านเป็นปูชนียบุคคล เป็นครูที่แท้จริงของศิษย์ หรือท่านเกิดมาเพื่อเป็นครูอย่างแท้จริง ทำให้เกิดคำถามเพื่อหาคำตอบเอาไว้เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้ที่จะประกอบอาชีพครูต่อไปว่าเพราะเหตุใด ท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคล ในที่นี้จะหาคำตอบจากข้อเขียนและคำให้สัมภาษณ์ที่ศิษย์กล่าวถึงบุคลิกภาพการสอนในชั้นเรียน บุคลิกภาพในการอบรมสั่งสอนนอกชั้นเรียนและบุคลิกภาพในชีวิตประจำวันเพื่อหาภาพความเป็นครูของท่าน.

บุคลิกภาพแห่งความเป็นปูชนียบุคคล

แม้ว่าเราจะไม่เคยเห็นการสอนของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี โดยตรง แต่การวิเคราะห์จากแนวความคิดที่ท่านเผยแพร่หรือคำพูดที่ศิษย์กล่าวถึงท่านก็พอจะบอกได้ว่าวิธีการสอนของท่านคงได้รับอิทธิพลทางการสอนจากการศึกษาแผนใหม่ เช่น Reflective Thinking และจุดมุ่งหมายในการสอนต้องเป็นไปเพื่อให้ความคิด ให้เครื่องมือและให้วิธีคิดประจำตัว "มิใช่สั่งสอนจนนักเรียนสำเร็จเป็นนักคิดแต่คิดไม่เป็น"¹

ในสายตาของลูกศิษย์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้รับการยกย่องว่า

ท่านเกิดมาเพื่อเป็นครูอาชีพโดยแท้ เพราะท่านศรัทธาในอาชีพครู ยกย่องอาชีพครู ยามอยู่ในห้องเรียนเป็นครูสอนให้นักศึกษาเกิดความรู้ใหม่ ๆ นำวิชาการใหม่ ๆ เข้ามาสอนให้นักศึกษา คิดเป็น พุดเป็น ทำเป็น ปรารถนาในการเป็นครูของท่าน ที่เคยกล่าวไว้ว่า ผมเชื่ออยู่เสมอว่า หนึ่งมิใช่การศึกษาประเภทใด ๆ ก็ใช้ได้ เราต้องการการศึกษาบางอย่างเท่านั้น ข้อเสนอการศึกษาบางอย่างนั้นก็คือการศึกษาที่ช่วยให้ผู้เรียนหรือประชาชนเคลื่อนไปสู่ภาวะประชาธิปไตยและดังนั้นทุกคนจะต้องมีโอกาสด้านการศึกษา ประสบความสำเร็จในการศึกษาและได้ประโยชน์จากการศึกษา²

บรรจง ชูสกุลชาติ อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงลักษณะความเป็นครูของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรีสรุปได้ว่าท่านมีคุณลักษณะ 5 ประการ คือ

1. มีวิญญูญาณความเป็นครู คือมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะ ได้เห็นลูกศิษย์ของท่านทุกคน มีความรู้ประจักษ์นักปราชญ์และมีคุณธรรมประจักษ์ผู้ทรงศีล
2. อุตุนต่อการ กลั่นแกล้ง เยาะเย้ย ของศิษย์ที่ไม่เข้าใจท่าน ท่านเคยถูกศิษย์ถากถางด้วยวาจาทั้งต่อหน้าและลับหลัง แต่ท่านก็ไม่นำพาต่อว่าจาและทำทางต่าง ๆ นั้น ยังคงมุ่งมั่นปลุกฝังความรู้สึกลึกซึ้งที่ติดตัวต่อไป
3. มีวิธีสั่งสอนโดยใช้สุภาษิตและความคิดใหม่ ๆ โดยจะสรรหาคำคมที่เกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษา และชีวิตมาเขียนไว้ให้ศิษย์ได้อ่านบนกระดานดำ ด้วยลายมือของท่านเอง แล้วลงชื่อกำกับไว้ทุกครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนและประณีตในการอบรมสั่งสอน
4. กระทำตนเป็นแบบอย่างและกระทำตามคำสั่งสอนของตนเอง คำพูดความคิด และการดำเนินชีวิตของท่าน ล้วนแล้วแต่เป็นแบบอย่างในทางดีงาม ท่านพูดอย่างไร ท่านก็ทำอย่างนั้น เช่น คอยอบรมมนัสสยไม่ให้ศิษย์กินเหล้า สูบบุหรี่ เล่นการพนัน และประพฤติตนเป็นคนเสเพล ท่านก็ไม่เคยข้องแวะกับสิ่งเหล่านั้นเลย

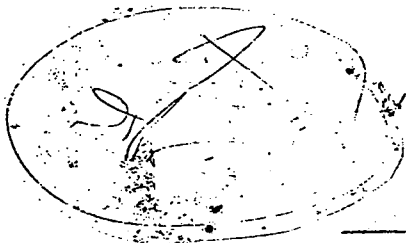
5. เป็นผู้มีความรู้ ภูมิธรรมและภูมิฐานสมควรเป็นครู ภูมิรู้ จะเห็นได้จากการที่ไม่รู้จักอัมในวิทยาการ โดยท่านจะอ่านจะเขียนอยู่เสมอ

บรรจง ชูสกุลชาติ ยกตัวอย่างประกอบเรื่องนี้อ่า ครึ่งหนึ่งศิษย์ได้ตามในลักษณะลองเชิงหลังจากที่ท่านสอนเรื่องทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งว่า ไม่มีสิ่งใดเลยจะไม่เปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งสิ้น มีศิษย์คนหนึ่งลุกขึ้นอภิปรายว่าสำหรับเขาเห็นว่าสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือการทำนา แต่ไหนแต่ไรมา ปุ๋ยตาทวดก็ทำนาด้วยวัวควายทั้งนั้น ศิษย์คนนั้นก็คิดว่าท่านจะจนแต่มี แต่ท่านก็ตอบทันทีว่า ถึงแม้จะไถนาด้วยวัวควาย ก็ไม่ใช่วัวควายตัวเดียวกัน

ศิษย์อีกคนค้านว่า ถึงอย่างไรก็มีอีกอย่างที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือ ดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตกเสมอ แต่ท่านศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ก็แก้ด้วยปัญญาว่า แม้จะขึ้นทางทิศตะวันออกและตกทางทิศตะวันตก แต่ก็ไม่ใช่เป็นเวลาเดียวกันทุกวัน³

หทัย ตันหยง รองศาสตราจารย์ประจำภาคหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์เล่าว่า นอกจากคุณธรรมและภูมิธรรมหลาย ๆ ประการแล้ว ท่านศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ยังมีความเอาใจใส่ละเอียดลออในการตรวจงานของศิษย์อย่างสม่ำเสมอ โดยท่านจะเขียนข้อวิจารณ์และชี้แนะข้อบกพร่องของงานที่ท่านทำเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น⁴ รองศาสตราจารย์ หทัย ตันหยง ยังได้เก็บรายงานเล่มนั้น ที่มีลายมือของท่านปรากฏอยู่มาจนปัจจุบัน อายุสมุครายงานนั้นก็คง 40 ปีเศษแล้ว (ดูภาพประกอบหน้าถัดไป)

1/101

เรื่อง " ประเพณีการละเล่นของเด็กไทยในท้องถิ่นภาคกลาง
และบริเวณจังหวัดที่ 4
ใช้เอกสารประกอบการเรียน มัธยมศึกษา 1 เดือน 15 วัน

ตามข้อแนะนำ

ขอให้นักเรียนนำใบ 30 และ 31 ไปดูที่โรงเรียน
และนำใบ 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

1. เพื่อให้นักเรียนเข้าใจว่าประเพณีการละเล่นของไทยมีประวัติมาแต่สมัยก่อนคริสตกาล
2. เพื่อให้นักเรียนเข้าใจถึงคุณค่าของประเพณีการละเล่นของไทย
3. เพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้สึกดีต่อประเพณีการละเล่นของไทย
4. เพื่อให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อประเพณีการละเล่นของไทย
5. เพื่อให้นักเรียนรู้ถึงคุณค่าของประเพณีการละเล่นของไทย
6. เพื่อให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อประเพณีการละเล่นของไทย
7. เพื่อให้นักเรียนได้รู้ถึงคุณค่าของประเพณีการละเล่นของไทย
8. เพื่อให้นักเรียนได้รู้ถึงคุณค่าของประเพณีการละเล่นของไทย

พะยอม แก้วกำเนิด อธิการบดีกรมวิชาการ กล่าวถึงศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ว่า

ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี เป็นคนดีสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และผู้รู้จักมักคุ้นกับท่าน

ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี เป็นครูดี เอาใจใส่สอนศิษย์ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ เปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณา พวกเราเรียนรู้จากท่านนานับการ ทั้งความรู้ทางวิชาการศึกษา วิชาการโดยทั่วไป เทคนิคการสอน วิธีการบรรยาย การวางท่าทาง โดยเฉพาะในด้านความเป็นแบบอย่างที่ดีในความประพฤติ การปฏิบัติตนที่มีความเป็นผู้ดีและความเป็นครู ศิษย์ทั้งหลายพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี ของเราท่านสอนอย่างไร ท่านก็ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น⁵

ลักษณะเด่นที่พะยอม แก้วกำเนิด กล่าวถึงคือ ความมีคุณธรรม ความเป็นแบบอย่างที่ดี ความเอาใจใส่อย่างจริงจังในการสั่งสอนฝึกอบรม และความรู้ทางวิชาการ

ลูกศิษย์อีกท่านหนึ่งคือ จริญญา มลิพันธ์ อธิการบดีการุญสภา กล่าวถึงศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ว่ามีลักษณะเด่น เหมาะกับความเป็นบุรุษนียบบุคคล 3 ประการ มีใจความว่า

1. เป็นผู้ได้ศึกษาดีแล้วครบถ้วนทุกประการ ซึ่งไม่ได้เกิดจากการเป็นครูผู้บังคับทางการศึกษาจากต่างประเทศ หากแต่เกิดจากการเพาะบ่มตนเองจนเป็นปราชญ์ ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ

2. เป็นครูโดยกำเนิด ท่านเกิดมาเพื่อสอนโดยแน่แท้ สอนทั้งกายและใจ ท่าทางที่ท่านแสดงออกในการสอนนั้นเป็นท่วงท่าที่ประทับใจแก่ศิษย์ ท่านสอนว่าการศึกษาคือความเจริญงอกงาม ความเจริญงอกงามของมนุษย์ที่สำคัญยิ่งกว่าความรู้ก็คือบุคลิกภาพ นิสัย และคุณธรรม

3. เป็นแม่พิมพ์ คือ ประพฤติตัวเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ ซึ่งโดยปกติครูทั่วไปจะทำได้ยากเนื่องจากครูก็เป็นมนุษย์ มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตและครอบครัว ท่านอาจารย์สาโรช ท่านไม่เคยประกาศว่าท่านจะทำตนให้เป็นตัวอย่าง แต่ท่านก็ดำรงตนเป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดในการดำรงชีวิตของท่าน⁶

สมชัย วุฒิปรีชา อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงอาจารย์ว่า ได้มีโอกาสได้เรียนกับท่านในปี พ.ศ. 2498 และกล่าวว่า "ตลอดเวลา 2 ปีที่เป็นศิษย์ของท่าน ข้าพเจ้าได้พบเห็นพฤติกรรมของท่านอาจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในความเอาจริง เอาจัง เอาใจใส่ในหน้าที่ครูของท่านอย่างสม่ำเสมอได้ขาดตกบกพร่องในหน้าที่แม้แต่แต่น้อยนิด... ท่านไม่เคยท้อแท้และเบื่อหน่ายที่จะอบรมพร่ำสอนสิ่งดีสิ่งงาม ปลุกฝังวิญญาณของครูให้เกิดแก่ศิษย์ทุกคน"⁷ และยังย้ำว่าท่านสอนให้ศิษย์เป็นคนกล้าคิดกล้าแสดงออก และกล้าพูด

ในประเด็นเรื่องความเอาใจใส่ เอาจริงเอาจังในการอบรมสั่งสอน แม้นอกเวลาเรียนสอดคล้องกับสิ่งที่ ปริญญา นาคฉัตร์ย์ ศิษย์เก่าดีเด่นผู้ไปเจริญก้าวหน้าทางด้านการปกครอง จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดและเคยอยู่ในหอพักวิทยาลัยวิชาการศึกษา เขียนถึง ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ว่า

การจัดระบบในหอพักสมัยนั้นเป็นไปอย่างมีระเบียบ ทุก ๆ คนเชื่อฟังในกฎเกณฑ์และท่านอาจารย์สาโรช ก็สอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิด ท่านหมั่นเดินดูความเรียบร้อยทั้งกลางวันและตอนเย็น ในหอพักห้ามสูบบุหรี่ ยกเว้นโรงอาหารที่จัดไว้เฉพาะพวกข้าฯ พวกเราทุกคนเกรงกลัว และเกรงใจท่านอาจารย์สาโรชเป็นอย่างมาก ไม่กล้าสูบบุหรี่ ไม่กล้าส่งเสียงดัง แม้ตอนเย็น ๆ จะเดินเล่นแถว ๆ ซอยอโศก แต่เมื่อเห็นอาจารย์สาโรช และอาจารย์ศิริเดินออกมาสำรวจ พวกเราก็ต้องรีบกลับเข้าหอพักทันที⁸

เดิม จันทขุม หนึ่งในศิษย์รุ่นแรก ๆ ยืนยันว่า เหตุที่ท่านนับถือและยกย่อง ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ก็เพราะว่าศาสตราจารย์ ดร. สาโรช สามารถปฏิบัติวัตรต่าง ๆ ได้ตรงตามที่ท่านได้สอนศิษยานุศิษย์ทั้งหลายให้เป็นปฏิบัติ กล่าวคือ ปฏิบัติตนประดุจผู้ทรงศีลผู้หนึ่ง และมีความรู้ประดุจปราชญ์ได้อย่างครบถ้วน นอกจากนั้น เดิม จันทขุม ยังได้กล่าวว่า ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนองค์คุณแห่งความเป็นครูทั้ง 7 ประการตามคติของพุทธศาสนา คือ

1. ปิโย เป็นผู้น่ารักทั้งทางกาย กิริยามารยาท จิตใจเปลี่ยนล้นด้วยเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มแย้มแจ่มใส

2. ครู เป็นผู้นำเคารพด้วยความเป็นผู้ที่หนักแน่นไม่หวั่นไหว หนักในเหตุผล ตระหนักในแบบธรรมเนียมประเพณี ตระหนักในงานยกวิญญานของศิษย์อยู่เสมอ
3. ภาวนีโย เป็นผู้ที่น่ายกย่อง ด้วยมีชีวิตที่สะอาดหมดจด เป็นตัวอย่างที่ดีจริง ๆ ตลอดไม่ว่าจะอยู่ในห้องเรียน นอกห้องเรียน
4. วัดตา คอยติดตามตักเตือนในทุกโอกาส ไม่ว่าจะอยู่ในระหว่างเป็นศิษย์หรือจบการศึกษาออกไปประกอบอาชีพแล้วก็ตาม
5. วังนักขโม เป็นผู้ใจเย็น อดทนต่อความกดดันต่าง ๆ หักห้ามความโกรธได้ เป็นเยี่ยง
6. คัมภีร์ธูจะ ถัด กัดตา สามารถอธิบายเรื่องยากให้เข้าใจง่าย ซึ่งหมายถึงความเป็นผู้รอบรู้และรู้สึกซึ่งกว้างขวางและฉลาดอธิบายจนเข้าใจง่าย
7. โน จัฏฐาเน นิโยชเย เป็นผู้ชี้แนะในทางที่ถูกตลอดเวลา⁹

สมบูรณ์ พรหมภาพ ผู้เป็นทั้งศิษย์และผู้ร่วมงานที่ใกล้ชิดกับ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวยืนยันลักษณะการสอนของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่จะให้ผู้เรียนมีความรู้ประจักษ์กับประจักษ์ และมีความดีประจักษ์ผู้ทรงศีลเช่นเดียวกับตัวท่านว่า

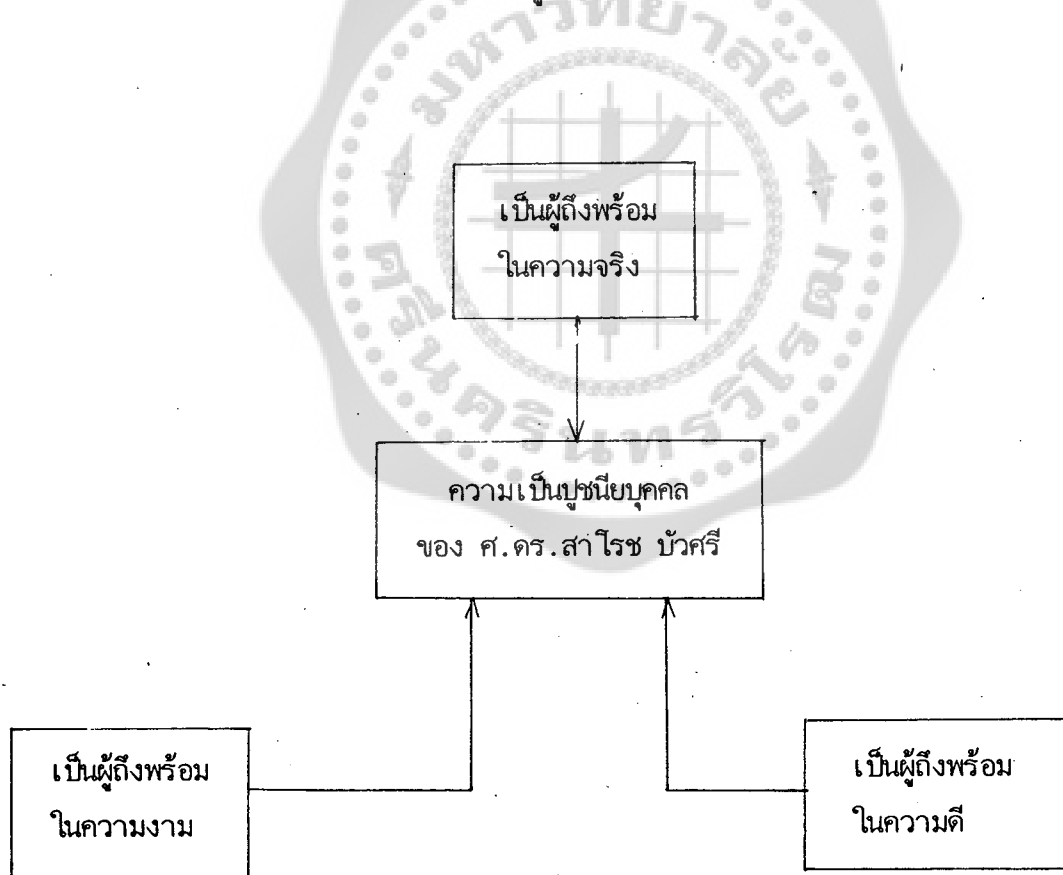
อาจารย์สาโรชเห็นว่า การแสวงหาความรู้เป็นเรื่องสำคัญ ห้องสมุดคือหัวใจของมหาวิทยาลัย... สอนโดยมีการอ้างอิง คือสอนแล้วอ้างอิงให้ไปอ่านต่อ... ท่านปฏิบัติตนให้เป็นเยี่ยงอย่าง และท่านทำได้อย่างที่ท่านสอน.. อาจารย์สาโรชไม่มีการใช้อารมณ์ แม้แต่ในสิ่งที่เถียงกัน ท่านก็ไม่โกรธ การให้เกร็ดไม่เคยใช้อารมณ์!¹⁰

จากความเห็นของศิษยานุศิษย์ที่นำมากล่าวทั้งหมดเป็นข้อมูลยืนยันได้ว่า ในสายตาของศิษย์ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นปวงชนบุคคล คือเป็นครูผู้สมควรได้รับการยกย่องนับถืออย่างยิ่ง ความเคารพนับถือนี้ มิได้เพียงแสดงออกในลักษณะที่เป็นข้อเขียนและคำกล่าวดังที่ยกมากล่าวประกอบเป็นตัวอย่างในที่นี้ แต่ยังแสดงออกเป็นพฤติกรรมการจัดงานรำลึกถึงคุณอาจารย์อยู่เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มักจะเรียนเชิญท่านมาปาฐกถาพิเศษเนื่องในวันสำคัญอยู่เสมอ แม้ท่านจะอยู่ในวัยชราแล้วก็ตาม

องค์ประกอบที่ศึกษากันมากแล้วเพื่อสนับสนุนความเป็นปราชญ์บุคคลของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี สามารถสรุปได้ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. ความสามารถในการสอน ในการถ่ายทอด
2. ภูมิรู้ ภูมิธรรม คือ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม
3. จริยวัตรประจำตัวที่เพียรยึดถือเป็นแบบฉบับ และมีความสม่ำเสมออยู่ในคุณธรรม ความดีงามตลอดเวลา

หรืออาจกล่าวสรุปเป็นประโยคสั้น ๆ ว่า ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์บุคคลจากศิษย์ทั้งปวงและผู้ใกล้ชิด เพราะท่านเป็นผู้ถึงพร้อมในความจริง ความงามและความดี โดยอาจแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

องค์ประกอบแห่งความเป็นผู้ถึงพร้อมในความจริง ความงามและความดี เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครูเป็นปราชญ์บุคคล เพราะบุคคลที่มีลักษณะ เช่นนี้จะ เป็นคนที่มีความรู้อย่างลึกซึ้ง กว้างขวาง เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อความจริง ต่อสิ่งที่ตนเองสอน มองโลกในแง่ดีงาม เห็นคุณค่าของบุคคลอื่น และที่สำคัญคือจะเป็นผู้มีจริยธรรมเหนือกว่าบุคคลทั่ว ๆ ไปที่มุ่งตะเกียกตะกายแสวงหาความสำเร็จส่วนตัว ภาพลักษณ์ที่เด่นและงดงามคือ ความเป็นผู้มี การศึกษาที่พร้อมจะอุทิศตนเพื่อความเจริญงอกงามทางสติปัญญาของผู้อื่น

อิทธิพลของการอบรมสั่งสอน

ในที่นี้จะขอกล่าวเพียง 2 ประเด็นสำคัญคือ อิทธิพลต่อบุคลิกภาพของศิษย์และอิทธิพล ด้านความคิดทางการศึกษา

1. อิทธิพลต่อบุคลิกภาพของศิษย์ ครูโดยทั่วไป เมื่อทุ่มเทร่างกายแรงใจอบรมสั่งสอนศิษย์แล้ว สิ่งทีคาดหวังให้เกิดขึ้นคือหวังให้ศิษย์มีความรู้ ความคิดและปฏิบัติดังที่ตนสอน แต่ก็มีครูจำนวนไม่มากนักจะบรรลุผลสำเร็จดังว่านี้ มีครูจำนวนไม่น้อยที่ศิษย์จำไม่ได้ทั้งชื่อและหน้าของครู อย่างว่าแต่เนื้อหาที่ครูทำนนั้นได้สั่งสอนเลย

แต่ในกรณีของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี หาเป็นเช่นนั้นไม่ คำสอนของท่าน บุคลิกภาพของท่านล้วนแต่ประทับใจศิษย์หลาย ๆ คน จนต้องการเลียนแบบแนวความประพฤติของท่าน หรือทำตามแบบที่ท่านประพฤติปฏิบัติด้วยเท่าที่เห็นว่าเป็นความประพฤติดีประพฤติดชอบ

พะยอม แก้วกำเนิด ศิษย์ที่เคยเป็นอธิบดีกรมต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการดังได้กล่าวถึงมาแล้วเป็นตัวอย่างหนึ่งได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ความซาบซึ้งเคารพรักในฐานะที่ท่านเป็นครูฝังแน่นติดตรึงใจอยู่ตลอดเวลา กล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชีวิตของผมและเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของผมเป็นอย่างมากทั้งในด้านความคิดปรัชญาทางการศึกษาความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการศึกษาเพื่อเยาวชน การปฏิบัติหน้าที่ราชการและรวมทั้งแนวทางประพฤติปฏิบัติส่วนตัว ผมพยายามเอาอย่างท่าน แต่ก็ทำไม่ได้เหมือนและเท่าท่าน จึงได้แต่เพียรพยายามเอาคุณลักษณะของท่าน ที่ผมเคารพรักทำเข้ามา

ผสมกลมกลืน บูรณาการกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและบุคลิกลักษณะของผมเพื่อหวังจะ
ให้ความคิด ค่านิยมและบุคลิกลักษณะของผมได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นตามต้นแบบ
แม้เพียงหนึ่งในร้อยของท่านอาจารย์ก็ยังดี¹

พะยอม แก้วกำเนิด ได้ให้เหตุผลของการพยายามเอาอย่างท่านว่า "ผมมาคิดว่า
เหตุใด เราจึงอยากเอาอย่างท่าน คำตอบง่าย ๆ กำปั้นทุบดินก็คือ พวกเราเคารพศรัทธา
เลื่อมใสและเห็นว่า ท่านอาจารย์สาโรช บัวศรี ของเราเป็นคนดี เป็นครูที่ดี เป็นปูชนียบุคคลที่
เราควรกราบไหว้ เทิดทูนบูชาและควรถือเอาเป็นแบบอย่าง"²

คงไม่ใช่เพียง พะยอม แก้วกำเนิด คนเดียวเท่านั้นที่มีความรู้สึกเช่นนี้ ศิษย์ของ
ท่านหลายคน หลายรุ่นต่างได้รับอิทธิพลคำสอนของท่านไปปฏิบัติจนกลายเป็นบุคลิกลักษณะของผู้คน ทั้ง
บุคลิกลักษณะภายนอก เช่น การสวมเสื้อแขนยาวโดยไม่พับแขน ถ้าจะพับแขนครั้งใด ก็นึกถึงท่าน
กล่าวโดยส่วนรวมคือการแต่งกายที่สุภาพเรียบร้อย บุคลิกลักษณะภายใน เช่น การเป็นผู้ใฝ่รู้ เป็นผู้มีความ
ความคิดที่ยืนอยู่บนหลักการอันถูกต้อง ลักษณะเหล่านี้ปรากฏในศิษย์ของท่านหลายคนทีเดียว

2. อิทธิพลด้านความคิดทางการศึกษา เมื่อศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี
นำแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแผนใหม่ ตลอดจนเทคนิคการศึกษาแผนใหม่มาสอนศิษย์ของท่าน
ระหว่างปี พ.ศ. 2495 - 2498 ความคิดเหล่านั้นย่อมเป็นของใหม่ที่ทำให้คนฟังรู้สึกตื่นเต้นยินดี
และพร้อมที่จะรับไปปฏิบัติตาม ต่อมาเมื่อศิษย์เหล่านั้นรับราชการมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นจนเป็นผู้
มีอำนาจกำกับการดูแลการจัดการศึกษาอยู่ในหน่วยต่าง ๆ แนวความคิดที่ได้วางรากฐานไว้ตั้งแต่
ปี พ.ศ. 2495 จึงแบ่งบานกลายเป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาอย่างเต็มที่

ในกรณีเช่นนี้เราไม่อาจสรุปหรือหาหลักฐานยืนยันได้อย่างหนักแน่นว่า การศึกษาไทย
ที่จัดอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลมาจากการสานต่อแนวความคิดการศึกษาแผนใหม่แบบพัฒนาการนิยมของ
ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ผ่านศิษย์ของท่านมาสู่การจัดการศึกษาของไทย เพราะใน
ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 มีผู้ที่อยู่ในวงการการศึกษาซึ่งแน่นอนหลายคนในจำนวนเหล่านี้ เป็นศิษย์ของ
วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ไปเรียนต่อในประเทศสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้น แต่จากการที่มีศัพท์ทางการ
ศึกษาใหม่ ๆ หลายคำที่เกิดจากการบัญญัติศัพท์จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา เราสามารถกล่าวได้ว่า
ความคิดทางการศึกษาที่ท่านศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ถ่ายทอดออกไปได้ช่วยให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงทางการศึกษาขึ้น จนกระทั่งประชาชนโดยทั่วไปในปัจจุบันคุ้นเคยกับความคิดเรื่องการศึกษาที่เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล การเรียนระบบหน่วยกิต การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการเรียนการสอนโดยอาศัยกระบวนการแก้ปัญหา เป็นต้น

นอกจากนี้ ความคิดของท่านยังทำให้เกิดความพยายามที่จะค้นหาปรัชญาการศึกษานบนพื้นฐานของคำสอนทางพุทธศาสนา จนทำให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้ความสนใจศึกษาปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ ตลอดจนศาสตร์อื่น ๆ ตามแนวพุทธศาสนาในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ที่นิยามว่า การศึกษา คือการพัฒนาขั้นห้า เพื่อการดับอกุศลมูล และการนำคำสอนเรื่องอริยสัจสี่ มาพิจารณาในแง่กระบวนการเรียนการสอนก็เป็นเรื่องที่ควรนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังและนำไปใช้ประโยชน์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

การอ้างอิง

¹สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย," ใน แสนแสน 168 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2523), หน้า 5.

²อ่านรายละเอียดใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531), หน้า 65.

³บรรจง ชูสกุลชาติ, "บุษาครุ," ใน แหล่งเดิม, หน้า 7 - 11.

⁴สัมพันธ์ ท้าย ต้นหยง, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 7 กรกฎาคม 2535.

⁵พนอม แก้วกำเนิด, "พระคุณครูไม่รู้ลืม," ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก อ้างแล้ว, หน้า 31 - 32.

⁶จรรยา มิลินทร์, "วันสาโรช บัวศรี," ใน แหล่งเดิม, หน้า 59 - 61.

⁷สมชัย วุฒิปรีชา, "อาจารย์สาโรชที่ข้าพเจ้ารู้จัก," ใน แหล่งเดิม, หน้า 13 - 17.

⁸ปริญญ นาคนัตริย์, "ท่านอาจารย์สาโรช บรมครูที่แท้จริง," ใน แหล่งเดิม, 57 - 58.

⁹เต็ม จันทชุม, "ครูครับ," ใน แหล่งเดิม, หน้า 29 - 30.

¹⁰สัมพันธ์ สมบูรณ์ พรหมภพ, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 9 มกราคม 2534.

¹¹พนอม แก้วกำเนิด, อ้างแล้ว, หน้า 31.

¹²แหล่งเดิม.

บทที่ 10

บทสรุป

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้ที่เกิดมาเพื่อศึกษาและอุทิศตนเพื่อการศึกษาอย่างแท้จริง ตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงวัยเกษียณอายุของท่าน ท่านไม่เคยหยุดยั้งที่จะศึกษาสิ่งใหม่ ๆ เลย ความใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาและสนใจที่จะใช้ชีวิตอย่างมีสาระของท่านเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมวิชาการมาโดยตลอด สิ่งนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่าท่านยึดมั่นตามคติพจน์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ท่านร่วมก่อตั้งขึ้นว่า "การศึกษาคือ ความเจริญงอกงาม" ได้ดีเพียงใดและในขณะที่เดียวกันสิ่งที่ท่านศึกษาไม่ได้ส่งผลต่อการพัฒนาความคิด บุคลิกภาพของท่านเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการพัฒนาวิทยาลัยวิชาการศึกษาหรือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบันและพัฒนาการศึกษาไทยในวงกว้างอีกด้วย จึงเป็นการยืนยันความคิดตามแนวปรัชญาปฏิบัตินิยมที่ท่านยกย่องว่า "ความคิดจะถูกต้องเมื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ หรือปฏิบัติได้จริง"

แนวคิดทางการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ไม่ได้เกิดขึ้นโดยฉับพลันหากแต่เป็นการสั่งสมประสบการณ์ด้วยระยะเวลาเกือบครึ่งชีวิตของท่าน จึงเป็นการก่อตัวหรือพัฒนาขึ้นมาโดยปัจจัยแวดล้อมที่สามารถอธิบายได้ ท่านเติบโตขึ้นมาในสังคมที่ยกย่องความรู้ วิชาการของตะวันตกซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนวิทยาศาสตร์ และสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุดมการณ์ประชาธิปไตยและการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างของตะวันตกและอเมริกา

ในส่วน of ประสบการณ์ส่วนตัวที่ได้รับจากการศึกษาอบรมในเยาว์วัย และจากการศึกษาในอเมริกานั้น ก็เป็นปัจจัยอย่างสำคัญที่ส่งผลต่อการก่อตัวทางความคิดของท่าน การศึกษาในวัยเยาว์ สร้างเสริมคุณลักษณะและอุปนิสัยให้ท่านเป็นผู้มีความรักใฝ่สนใจทางด้านวิชาการ มีความรักและภูมิใจในชาติและวัฒนธรรมไทย แต่ขณะเดียวกันก็ยอมรับในความเจริญก้าวหน้าของสังคมตะวันตก ประสบการณ์การศึกษาในอเมริกาให้โอกาสที่สำคัญ ๆ แก่ท่านหลายอย่างที่ท่านไม่เคยได้รับมาก่อนไม่ว่าจะเป็นการได้ศึกษาปรัชญาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้ศึกษาและ

เห็นผลการปฏิบัติของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมและการศึกษาแผนใหม่ การได้มีโอกาสเปรียบเทียบการศึกษาของอเมริกันที่ก้าวหน้ากับการศึกษาไทยที่ล้าหลัง จนทำให้ท่านเริ่มสนใจศึกษาพุทธธรรม เพื่อจะนำมาเป็นรากฐานของปรัชญาการศึกษาไทย

ปัจจัยทั้งสองประการทั้งปัจจัยทางสังคมและปัจจัยจากประสบการณ์การศึกษาของท่าน ได้หล่อหลอมกัน ทำให้แนวคิดทางการศึกษาของท่านมีลักษณะของการบูรณาการความคิดของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม หรือพัฒนาการนิยมของอเมริกันเข้ากับศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย จนเป็นเอกลักษณ์ทางความคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

การบูรณาการความคิดสองแหล่งเข้าด้วยกันของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเช่นเดียวกัน ถึงแม้ท่านจะกล่าวว่า "การเริ่มต้นคิดบูรณาการนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่ศึกษาในอเมริกาแล้ว"¹ แต่ก็ยังเป็นเพียงความคิดเท่านั้นยังไม่ได้เริ่มทำอย่างจริงจังต่อเมื่อท่านกลับจากอเมริกา มาทำงานในประเทศไทยและได้มีโอกาสมาทำงานที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ประสานมิตร การเสนอความคิดของท่านในระยะแรกจึงอยู่ในรูปของการเผยแพร่แนวคิดของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมและแนวปฏิบัติของการศึกษาแผนใหม่ โดยทำในหลาย ๆ ลักษณะ เช่น ก่อตั้งสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อเผยแพร่แนวคิดการศึกษาแผนใหม่ การสอนและบรรยายเกี่ยวกับการศึกษาแผนใหม่ เป็นต้น อิทธิพลจากแนวคิดของการศึกษาแผนใหม่นี้เองที่ทำให้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี พยายามยกระดับวิชาชีพครูให้สามารถศึกษาได้ถึงระดับปริญญา ดังนั้น โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร จึงได้รับการยกระดับเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาในขณะนั้น และพัฒนาต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบัน

การบูรณาการความคิดของปรัชญาอเมริกัน และพุทธศาสนาปรากฏชัดขึ้นในระยะหลัง โดย ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เริ่มจากความพยายามที่จะชี้ให้เห็นความสอดคล้องระหว่างหลักการของการศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาพัฒนาการกับหลักพุทธธรรม งานเขียนที่แสดงให้เห็นความพยายามเช่นนี้ของท่านได้แก่ พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510) และ A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy (2513) ส่วนงานเขียนที่แสดงการบูรณาการทางความคิดสองแหล่งเข้าด้วยกันอย่างชัดเจนและสมบูรณ์ที่สุดของท่านเกิดขึ้นหลังจากนั้น ได้แก่ "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" (2525) ซึ่งถึงแม้ว่าแนวปรัชญาการศึกษาที่ท่านเสนอจะสะท้อนให้เห็นภาพที่คล้ายคลึงกันกับปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความหมายและความมุ่งหมายของ

การศึกษาวิธีการของการศึกษาคือวิธีการแก้ปัญหา แนวคิดในเรื่องประชาธิปไตยนั้น ก็เป็นแนวคิดที่ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี สามารถอธิบายได้โดยใช้ศัพท์ทางพุทธศาสนา และสามารถ แสดงรากฐานทางพุทธศาสนาหรือถ้าจะนับเป็น "ศาสตร์" ก็คือ "พุทธศาสตร์" ได้อย่างชัดเจน

ในส่วนของแนวปฏิบัติทางการเรียนการสอนและแนวคิดเรื่องจริยศึกษา ของ ดร. สาโรช บัวศรี นั้นก็จะเห็นได้ว่าเป็นการประสานกลมกลืนกันระหว่างแนวคิดของการศึกษาแผนใหม่ กับแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมไทย สิ่งนี้จึงชี้ให้เห็นว่าในการรับ แนวคิดของตะวันตกนั้น ท่านไม่ได้ละเลยสิ่งที่ดีงามของสังคมไทยเลย ยิ่งถ้าพิจารณาภาพลักษณ์ของ ครูผู้เป็นปณิธานบุคคลของท่านแล้วยิ่งจะเห็นได้ว่า ท่านเป็นครูในลักษณะต้นแบบของครูในสังคมไทย อย่างแท้จริง คือ เป็นผู้ที่ยึดมั่นด้วย ภูมิรู้ ภูมิธรรม ความสามารถในการสอนและจริยวัตรที่ตั้ง มั่นอยู่ในคุณธรรมความดีงามตลอดเวลา สมดังคำสอนที่ท่านให้แก่ศิษย์ไว้ว่า "ขอให้บัณฑิตศึกษา ทุกคนมีความรู้ประจักษ์กับปราชญ์และมีความประพฤติประจักษ์ผู้ทรงศีล"²

บทบาทและอิทธิพลของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ในฐานะที่เป็นนักปราชญ์ และผู้ทรงศีล ไม่ได้หยุดลงเมื่อท่านเกษียณอายุราชการใน พ.ศ. 2519 เท่านั้น แม้ในปัจจุบัน ท่านก็ยังได้รับการยกย่องบูชาในจริยวัตรทั้งดงามของท่านเสมอ ยิ่งในวงวิชาการด้วยแล้วดูเหมือนว่าท่านจะไม่มีโอกาสเกษียณได้เลย และการพ้นจากตำแหน่งทางราชการกลับเป็นสิ่งที่ทำให้ท่าน มีโอกาสอุทิศตน อุทิศเวลาให้กับการพัฒนาทางการศึกษาและศึกษาศาสตร์ ได้มากยิ่งขึ้น

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และบุคคลในสถาบันนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคณะศึกษาศาสตร์ของทุกวิทยาเขตและ กับผู้บริหารมหาวิทยาลัย มีสิ่งหลายสิ่ง que แสดงให้เห็นร่องรอยอิทธิพลความคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปรากฏอยู่ เช่น หนึ่ง แผ่นกระดาษหน้าห้องประชุมคณะศึกษาศาสตร์ ประสานมิตร มีคำขวัญของท่านติดอยู่ว่า "มีความรู้ประจักษ์กับปราชญ์ มีความประพฤติประจักษ์ผู้ ทรงศีล" สอง ที่สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้จัดให้มีห้องศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี สำหรับเก็บหนังสือของท่านและเอกสารประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย สาม อธิการบดีคนปัจจุบันของมหาวิทยาลัย (รองศาสตราจารย์ ดร. ชชาติ เมืองนาโพธิ์) มักอบรม นิสิตให้มีจริยธรรมตามหลักของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อยู่เสมอ และเมื่อท่าน ต้องการอธิบายความคิดเรื่องประชาธิปไตย ท่านมักจะนำหลักการแห่งสามัคคีธรรม ปณิธานธรรม และการวชิรธรรมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี มาอธิบายอยู่บ่อยครั้ง และ สี่ ในกลุ่ม

นิสิตบัณฑิตศึกษาศาขการศึกษาก็อบทุกสาขาวิชาเอกมีความเชื่อและยึดมั่นตามแนวพุทธศาสตร์ที่ว่า การศึกษาคือการพัฒนานันท์ 5 อันเป็นคำอธิบายของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เช่นเดียวกัน ฯลฯ อิทธิพลทางความคิดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงผลสำเร็จของการปลูกฝังความคิดของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ที่กระทำมาตั้งแต่ยุคแรกของวิทยาลัยวิชาการศึกษา

กิจกรรมที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้กระทำภายหลังเกษียณอายุราชการ ที่แสดงให้เห็นถึงการอุทิศเวลาเพื่อการพัฒนาทางด้านการศึกษาและจริยธรรม อาจพอสรุปสาระที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้แก่ การเป็นอาจารย์พิเศษและองค์ปาฐกบรรยายแก่นิสิตและคณาจารย์ในวาระต่าง ๆ เป็นประธานโครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ซึ่งเป็นโครงการที่มีเจตนารมณ์จะรวบรวมความรู้ทางศึกษาศาสตร์ให้เป็นหมวดหมู่ในรูปของคำอธิบายศัพท์ทางการศึกษา อีกทั้งยังเป็นผู้เขียนคำอธิบายศัพท์ทางการศึกษาในสาขาวิชาปรัชญากฎการศึกษาอีกด้วย ฯลฯ
2. กิจกรรมที่เกี่ยวกับวงการศึกษโดยทั่วไป ได้แก่ เป็นที่ปรึกษาของกรมวิชาการ (12 เม.ย. 2520 - 5 พ.ย. 2523) เป็นที่ปรึกษาของสำนักงาน ก.พ. ในเรื่องจริยธรรม (6 พ.ค. - 5 พ.ย. 2523) เป็นกรรมการทบวงมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2523-2524) เป็นอนุกรรมการพิจารณาบัญญัติศัพท์อุดมศึกษาของทบวงมหาวิทยาลัย เป็นกรรมการอำนวยการพัฒนาหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานคณะกรรมการจัดทำหนังสือแปลของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานอนุกรรมการฝ่ายวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรมแห่งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถานในวิชาศึกษาศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นประธานอนุกรรมการ "โครงการเตรียมการร่างแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ" สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นประธานอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (พ.ศ. 2524) เป็นอาจารย์พิเศษคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2524) รวมถึงงานเขียนบทความทางการศึกษาและปรัชญาการศึกษา ฯลฯ

สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ชี้ให้เห็นว่าศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้ผลักดันให้เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษามาโดยตลอด ถ้าท่านไม่เจ็บป่วยจนมีอาการหนัก ท่านมักจะไปปฏิเสธคำเชื้อเชิญให้เข้าร่วมทำงานหรือร่วมเสนอความคิดทางวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นคำร้องขอของหน่วยงานใด แสดงให้เห็นถึงน้ำใจอันประเสริฐแท้จริงของท่านที่มีต่อการศึกษาและวิชาการศึกษาย่างยิ่ง คุณงามความดีเช่นนี้เองอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้แนวคิด คำสอนของท่านยังคงมีอิทธิพลต่อวงการศึกษไทยอยู่จนถึงปัจจุบัน

การอ้างอิง

¹สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี, หมู่บ้านปัญญา กรุงเทพมหานคร,
7 มีนาคม 2534.

²สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สี่สิบสองปีมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), หน้า 281.

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527.

บึงอร ภูวภิรมย์ขวัญ. บรรณธิการ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.

บรรจง จันทรสา. ปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ผ่องพรรณ มณีรัตน์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

พนัส หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2521.

พระเทพเวที. การศึกษาที่สาคลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523.

_____. พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.

พระราชวรมนี. มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2528.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น. พิษณุโลก : ภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2528.

ม.ล. ปิ่น มาลากุล. พลเอกมังกร พรหมโยธีกับการศึกษาสมัยพุทธศักราช 2491-2500.

กรุงเทพฯ : ศูรสภา, 2509.

วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาการศึกษาไทย 2411 - 2475. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนา
สังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, 2526.

ศักดิ์ดา ปรากฏประทานพร. เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา 171 ประวัติและปรัชญา
การศึกษาไทย. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2523.

_____. ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน. ชลบุรี : บาร์มีการพิมพ์, 2533.

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี. การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2535.

สาโรช บัวศรี. จริยธรรมศึกษา. พิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์ศิริ บัวศรี
ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม, 2527.

_____. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. กรุงเทพฯ : องค์การคำศุสภา, 2520.

_____. วิชาการศึกษาคืออะไร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศุสภา, 2511.

สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. รำลึกพระคุณ. กรุงเทพฯ : สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 2519.

_____. ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

_____. สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสำสัน
การพิมพ์, 2528.

เสน่ห์ จามริก. การเมืองกับการศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์
ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, 2526.

บทความและเอกสารอื่นในภาษาไทย

"คำปราศรัยพลโทมังกร พรหมโยธี." วิทยากรย. 48 (มีนาคม 2492) : 3.

จักรสิน พิเศษสาทร. "การส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศก่อน พ.ศ. 2475 และผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย." ใน 20 ทศวรรษรัตนโกสินทร์, หน้า 105- 139.
โครงการจัดพิมพ์หนังสือและตำราประกอบการเรียนจากวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

เต็ม จันทุม. "ครูครับ." ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก, หน้า 29 - 30.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

บรรจง ชูสกุลชาติ. "บูชาครู." ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก, หน้า 7 - 11.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

ประกอบ คูปรัตน์. "อิทธิพลตะวันตกต่อศาสตร์การบริหารการศึกษาในสังคมไทย." วารสาร
คุรุศาสตร์. มกราคม - มีนาคม 2527, หน้า 45 - 73.

ปริญญานาคฉัตรีย์. "ท่านอาจารย์สาโรช บรมครูที่แท้จริง." ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี
ที่ข้าพเจ้ารู้จัก, หน้า 57 - 58. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

พะยอม แก้วกำเนิด. "พระคุณครูที่ไม่รู้ลืม." ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก,
หน้า 31 - 32. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

รวี ภาวิไล. "อุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม
และเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทย." ใน บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษา
ไทย, หน้า 1 - 30. กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2516.

วุฒิชัย มุลศิลป์. "การปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พ.ศ.
2475." ใน 200 ปี ของการศึกษาไทย, หน้า 39 - 58. กรุงเทพฯ : กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2525.

สนั่น ปัทมะพิน. "สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยมีกำเนิดมาอย่างไร." ใน ครบรอบ 30 ปี สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, หน้า 41 - 47.

สมชัย วุฒิปรีชา. "อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก." ใน อาจารย์สาโรช บัวศรี ที่ข้าพเจ้ารู้จัก, หน้า 13 - 17. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

สาโรช บัวศรี. "การวางรากฐานด้านแนวคิดใหม่ทางการศึกษาในเมืองไทย." ใน สี่สิบสองปี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 284. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534.

_____. "การศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ." ใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล, หน้า 181 - 192. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.

_____. "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของไทย." ใน พุทธศาสนากับการศึกษาไทย, หน้า 33 - 50. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2513.

_____. "ข้อคิดจากศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี." ใน แสนแสน 168 รำลึกถึงความหลัง ครั้งที่ 18, หน้า 5 - 6. กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, 2527.

_____. "ความหมายของคำว่าประชาธิปไตย." ใน รำลึกพระคุณอาจารย์สาโรช บัวศรี. ยะลา : โรงพิมพ์สำนักงานศึกษาธิการเขต 2, 2519.

_____. "ตั้งความมุ่งหมายของชีวิตนักเรียน นิสิต นักศึกษา." ใน แสนแสน 168, หน้า 1 - 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2523.

_____. "หัวข้อในการคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา." วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ 6 (1) มกราคม 2517.

_____ . "ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ : แนวโน้มใหม่ของการศึกษาไทย." ใน สรุปผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่องศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 43 - 59. กรุงเทพฯ : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2528.

_____ . "สำล้นจากสาโรช บัวศรี ถึงคณะแสนแสน 168." ใน แสนแสน 168, หน้า 5 - 8. กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, 2527.

_____ . "อุดมการณ์ในการจัดการศึกษา." ใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ ผู้ทรงศีล, หน้า 197 - 207. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.

สุดใจ เหล่าสุนทร. "โรงเรียนในความคิดของพวกเขา Experimentalists," ใน วิชาการแบบวิธีสอนทั่วไป. หน้า 18 - 19. กรุงเทพฯ : คณะวิชาการศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2514.

หทัย ตันหยง. "หลวงสวัสดิสารศาสตรบุพพิ (สวัสดิ์ สุมิตร) บุรพจารย์ ผู้วางรากฐานการศึกษา ยุคบุกเบิกของสถาบันศรีนครินทรวิโรฒ." ใน สี่สิบสองปีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 246 - 271. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. "อันอาจนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาของเราเอง." ใน พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย, หน้า 62 - 74. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2513.

สัมภาษณ์

สาโรช บัวศรี. หมู่บ้านบุญ, กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2534.

สมบูรณ์ พรหมภพ. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพฯ. สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2534.

หทัย ตันหยง. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2535.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Brim, Orville G. The Foundations of Progressive Education. Ohio : Ohio State University, 1935.

Buasri, Saroj. "A Showcase of Democratic Advancement in Asia." Phi Delta Kappa 39. (December 1957) : 139 - 41.

_____. "Toward a New Concept of Education for Thailand." in Education in Thailand : A Century of Experience, pp. 115 - 124. Bangkok : Karnsasna Press, 1946.

_____. A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy. Bangkok : Karnsasna Press, 1970.

Church, Robert L., and Sedlak, Michael W. Education in the United States : An Interpretative History. New York : The Free Press, 1976.

Dewey, John. Democracy and Education. New York : The Free Press, 1966.

_____. Philosophy of Education : Problems of Man. New Jersey : Littlefield, Adams & Co., 1975.

Hook, Sidney. "John Dewey and His Betrayers." Change 8 (November 1971): 22 - 26.

Jeradechakul, Pensiri I. "Educational Progressivism in Thailand : Reflections in the National Schemes of Education, the Curricula, and Classroom Practices." Ph.D. Dissertation, Vanderbilt University, 1982.

Mason, Robert E. Contemporary Educational Theory. New York : David McKay, 1974.

Nash, Paul. "The Strange Death of Progressive Education." Educational Theory 14 (April 1964) : 65 - 75.

Porter, Willis P. "Thailand : A Record of True Educational Achievement." Phi Delta Kappa 39 (December 1957) : 142 - 43.

Porter, Willis P. and Richey, Robert W. "Education Progress in Thailand." Childhood Education 44 (March 1965) : 339 - 42.

Wingo, G. Max. Philosophies of Education : An Introduction. New Delhi : Sterling Publishers, 1975.

Wynne, John P. Theories of Education. New York : Harper & Row, 1963.